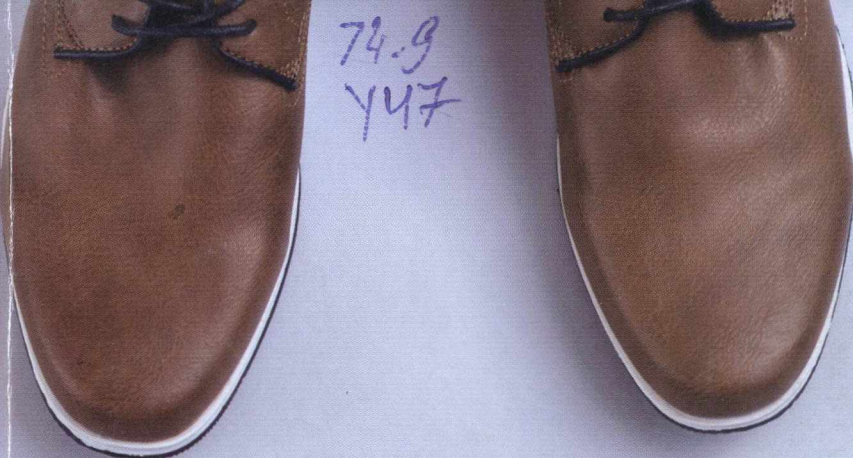

74.9
Y47

Жалолхон Умаров

АСЛ ОТАЛАР КИТОБИ

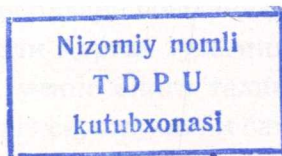
Энг яхши устоз — ОТА

14.9
У47

Жалолхон Умаров

АСЛ ОТАЛАР КИТОБИ

9-9121/3

Тошкент
«Akademnashr»
2022

УЎК: 173.5-055.52-051:173.5-055.52-052

КБК: 87.7

У 47

У 47

Умаров, Жалолхон.

Асл оталар китоби [Матн] / Жалолхон Умаров. – Тошкент: Akademnashr, 2022. – 128 б.

ISBN 978-9943-6498-6-6

УЎК: 173.5-055.52-051:173.5-055.52-052

КБК: 87.7

Ушбу китобда муаллиф фарзанд тарбияси, яхши ота бўлиш сирлари ҳақида ўз ҳаётий тажриба ва билимларини баҳам кўради. Китоб барча оталарга, ота бўлиш арафасида турган ёш йигитларга зарур қўлланмадир. Кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

ISBN 978-9943-6498-6-6

© Жалолхон Умаров

«Асл оталар китоби»

© «Akademnashr», 2022

ОТАЛИК ШАРАФИ

Дунёда инсон бахти олмос каби турфа қирраларга эга. Улар орасида энг ажойибларидан бири ота бўлиш бахтидир. Отанинг фарзандини қўлга олгандаги ҳаяжонини сўз билан ифодалаб бўлмайди. У жуда улкан фахр ва ғурур ҳиссини туяди. Айниқса, биринчи фарзанди дунёга келганда еру кўкка сиғмайди. Мол-давлати, мансаб-мартабаси туфайли сезмаган ҳузур-ҳаловатга эга бўлади.

Фарзанд неъматини ота қалбига катта қувват бағишлайди, ҳаётга муҳаббат ва ишонч туйғуларини мустаҳкамлайди. Уйи жаннат иси билан тўлади. Энди хонадонидан гўдак йиғиси ва катталарнинг қувончли кулгилари эшитила бошлайди. Хонадонга янги меҳмон келиши билан файзу барака киради, оилада хурсандчилик ва шукроналик онлари бошланади.

Ота бўлмиш энди мурғак гўдагини соғиниб ишдан уйга шошадиган, унинг ёнига талпинадиган бўлади, барчага меҳр улашгиси, эзгуликни баҳам кўргиси келади. Ота бўлиш катта ўзгариш, яъни ҳаётга бошқача кўз билан қарай бошлаш деганидир.

Отанинг масъулияти, ширин ташвишлари энди кун сайин кўпая боради. Ота, энг аввало, дилбандини эл-юрт хизматига шай, мард ва жасур ўғлон қилиб тарбиялаши зарур. Зеро, боболаримиз айтганидек, яхши тарбия барча меҳнатларнинг аввали ва охиридир.

ОТА БЎЛИШГА ТАЙЁРМИСИЗ?

Оила – муқаддас қўрғон. У давлат ичидаги кичик давлат, жамиятнинг энг муҳим бўғинидир. Ҳар бир инсон камолотида оила муҳити асосий ўрин тутати. Унинг мустаҳкамлиги эса мамлакатнинг ҳам ютуғи ҳисобланади. Оила мустаҳкамлигини таъминловчи асосий омиллардан бири, шубҳасиз, фарзандлардир.

Турмуш қуришдан асосий мақсад ҳам насл давомийлигини таъминлаш, зурриёт қолдириш ва уларнинг камолини кўришдан иборат. Соғлом ота-онадан соғлом фарзандлар дунёга келади. Соғлом фарзанд нафақат ота-онанинг, балки жамиятнинг ҳам бахтидир.

«Отанинг фарзандга энг катта ҳадяси берган яхши тарбиясидир», – дейди донишмандлар. Тарбияга алоҳида эътибор қаратилиши бежиз эмас. Бола тарбиясида уч жиҳатга аҳамият бериш керак дейилади:

1. Муносиб жуфти ҳалол танлаш.
2. Ҳомила давридаги парвариш.
3. Фарзанд дунёга келган кундан бошлаб бериладиган тарбия.

Баъзи ёшлар ҳали оталик бурчини тўлиқ англамасдан оила қуришади, бирдан оталик масъулияти билан тўқнашганда эса довдираб қолишади. Бу ҳолат қатор салбий оқибатларни келтириб чиқариши мумкин. Оталик масъулияти йигитларга отаси ёки яқинлари томонидан ёшлиқдан сингдира борилиши лозим. Улар оталикка руҳан тайёр бўлишлари шарт. Чунки ота боланинг илк устози ҳисобланади. Шунини унутмаслиги керакки, ҳақиқий ҳузур-ҳаловат, хотиржамлик, қувонч ва бахт фақат

оилада бўлади. Оила бир гулзор бўлса, унинг энг нафис гули фарзанддир. Ота бўлиш ва етук фарзандларни тарбиялаш эса саънатлар ичида энг буюги саналади.

Оталикнинг моҳияти яна зарур билимга эга бўлиш ва сабр-қаноатли бўлишдадир. Чунки бола парвариши – жуда узоқ ва машаққатли жараён. Кун сайин мунтазам кўникмалар, тажрибаларга эга бўлиб бораверасиз. Албатта, тарбия жараёнида катталар насиҳати ва тажрибасига суянишингиз мумкин.

Боболаримиз айтишганидек, бола икки ёшгача фақат ширин сўз билан, эркалаш орқали тарбия қилинади. Беш ёшгача у атрофни ўрганади, асосий маълумотни шу ёш оралиғида эгаллайди. Бу даврда кўпроқ амалий жиҳатдан ўрناк бўлишга уринишингиз, соғлом оилавий муҳитни яратишингиз зарур бўлади. Боланинг ютуқларини кўришга шошилмаслик керак.

Кейинги давр бир оз талабчанлик ва интизомни талаб этади. Бу ўсмирлик пайти бўлиб, айнаи шу даврда бола оқ-қорани ажратади. Яхшиликка мукофот, ёмонликка жазо муқаррарлигини ўрганади. Бу даврда фарзанд тўғри йўлга солинса, тарбияли дўстларга ҳамроҳ қилинса, унинг одобли, яхши инсонга айланиши учун муҳим қадам қўйилган бўлади.

Одатда, оналар ўз болаларининг хато ва камчиликларини отасидан яширишга ҳаракат қиладилар. Айтсам, уришади деб у йўл қўйган хатоларини отасига айтмайдилар. Ўз вақтида танбеҳ эшитмаган бола бора-бора каттароқ жиноятларни ҳам кўрқмасдан содир этишга одатланиши мумкин.

Отанинг болаларига лоқайд бўлиши хунук оқибатларни келтириб чиқаради. Лоқайдлик – жуда ёмон ил-

лат, у бола тарбиясининг бузилишига катта йўл очади. Ота сусткашлик қилиб, бурчини адо этмагани, илму ҳунар, яхши амалларни ўргатмагани учун ўз фарзандида ижобий хислатларни шакллантира олмайди. Фарзанд ҳам отасининг яхши тарбиясидан маҳрум бўлиб ўсади.

Кексаларимиз айтишадики, фарзандга меҳр-муҳаббат беришда ҳам меъёрни сақлай билиш керак. Боланинг барча айтганларини бажариш, ҳар қандай хатти-ҳаракатини маъқуллаш ёки эътиборсиз қолдириш унинг тарбиясиз бўлиб улғайишига олиб келади. Ортиқча талтайтириб юбориш болани ҳар жиҳатдан сустлаштириб қўяди. Ўта эрка бола фақатгина шахсий манфаатини кўзлайдиган, худбин, бурч ва масъулиятни ҳис этмайдиган бўлиб вояга етади. Шунинг учун фарзанднинг баркамол инсонга айланишида отанинг илму тажрибаси жуда муҳим. Юқорида айтилган вазифаларни бажаришга тайёр бўлган эркак оталикка тайёр ҳисобланади.

СИЗ ЯХШИ ОТАМИСИЗ?

Ёш бола бўладими, дунёнинг кўп сирларидан хабардор донишмандми, оламдаги барча нарсаларни ҳамма учун тушунарли бўлган икки катта кутбга бўлади: яхши ва ёмон. Дунёдаги аксарият одамлар «яхши» томонда бўлишга ҳаракат қилишади. Хўш, яхши оталар қандай бўлади?!

Сўнгги тадқиқотлар шуни кўрсатмоқдаки, ғамхўр ва ўғил-қизларига ижобий муносабатда бўлган оталарнинг фарзандлари мактабда яхшироқ ўқишар экан. Оилада доим руҳан қўллаб-қувватладиган, катталар билан фикрлашадиган, суҳбатлашадиган, энг зарур моддий

эхтиёжлари таъминланган фарзандлар ҳаётда ҳам ўз ўрнини топа олишади. Оиладаги бундай маънавий муҳит, жисмонан ва ақлан ривожланиш учун етарлича шарт-шароит яратилганлиги фарзанднинг келгусида соғлом, ақлли бўлишини таъминловчи мустаҳкам пойдеворга айланади.

Афсуски, айрим оталар фарзандларидан анча узок бўлишади, боласининг фикр-ўйлари билан ўртоқлашиш у ёқда турсин, у билан оддий муносабат-муомалани ҳам деярли унутишади. Гўё бола ҳали бунга арзимайди, у ёш, ота гаплашиб ўтирадиган одам эмас. Хуллас, бир уйда яшашса-да, ота боласига кам эътибор беради, шунда ҳам ўз хўжайинлигини билдириб қўйиш учун. Бундай оталар, одатда, шахсий ишларига кўпроқ берилиб кетишади, бўш вақтида ҳам ўз улфатларига андармон бўлишади. Бола катта бўлаверсин, кейин йўлга солиб оламан деб ўйлашади баъзан.

Яхши ота, аввало, фарзандининг тарбиясини биринчи ўринга қўя олган отадир. У ўз вазифаларини сидқидилдан адо этади, болалари билан бирга улғаяди, хато қилади, тўғрилайди...

Болалар онасига эмас, отасига қараб кўп нарсани ўрганишади. Отанинг юриш-туришига, хулқ-атвориға тақлид қилишади. Шу боис бошқалар сизни қандай кўришини истасангиз, ўзингизни шундай тутинг. Ўта қаттиққўл ҳам, жуда меҳрибон ҳам бўлманг, меъёрни сақланг. Чунки болалар «Одобни одобсиздан ўрган» деган мақолга беихтиёр риоя қилишади. Масалан, акаси бир хатони қилиб жазоланса, бу ишни такрорламайди.

Оталик масъулиятини ташвиш ва машаққатга айлантириб юбориш керак эмас. Чунки ҳеч бир инсон

мукаммал бўлолмайди, яхши ота бўлиш учун ҳаракат қилишингизнинг ўзи етарли. Дастлаб йўл қўйган хатоларингизни такрорламасангиз кифоя.

Айримлар ўзи ўсган муҳит билан ҳозирги даврни таққослаб, ўша эски тартиб-қоидалар асосида фарзанд тарбияламоқчи бўлишади. Унутманг, сиз яшаган замон билан ҳозирги давр ўртасида фарқ катта. Ҳозирда мультфильмлар ҳам, эртаклар ҳам, кинолар ҳам «ақллилашиб» кетган, шу боис болаларнинг дунёқараши ҳам сизнинг даврингиздагидан кескин фарқ қилади. Демак, доимо замон билан ҳамнафас бўлишга интилинг.

Бола тарбиясини турмуш ўртоғингиз билан ҳамкорликда олиб боринг. У билан бу масалада узоқ-узоқ суҳбатлашинг ва вазиятни таҳлил қилиб туринг. Болангиз сиз уни яхши кўришингизни, шу билан бирга, унга талабчан эканингизни сезиб турсин. Буни гап-сўзларингиз, хатти-ҳаракатларингиз орқали билдириш қийин эмас. Ота сифатидаги вазифаларингизни кўриб чиқиб, таҳлил қилиб боринг. Қайси усуллар фойдали эканини аниқланг. Имкон қадар болангизга интилинг, уни тингланг ва тушунишга ҳаракат қилинг. Яхши ота фарзанди учун ҳар қандай қийинчиликка чидайдиган отадир.

ЯХШИ ОТА – ТАРТИБЛИ ОТА

Отага асл баҳони, одатда, болалар беришади. Нега десангиз, ҳали уларнинг онги бойлик, мансаб, куч-қудрат каби тушунчалардан холи. Катта компания эгаси эканингиз ёки жуда машҳурлигингиз ёш болангиз учун аҳамиятсиз. Фарзандингизга ҳар куни кўпроқ вақт аж-

ратишга интилсангиз, бу борада қатъий тартибга амал қилсангиз, табиийки, у учун энг яхши ота ҳисобланасиз.

Бунинг учун кунлик режа тузиш пайтида болалар учун махсус вақт ажратинг. Масалан, болалар билан бирга китоб ўқиш, телевизор кўриш, уларни қайларгадир саёҳатга олиб бориш ва ҳоказо. Бу вақтда бошқа нарса билан машғул бўлманг. Агар болаларингиз кўп бўлса, ҳар бири билан алоҳида суҳбатлашиб олишни режалаштиринг.

Болангизга ваъда беришдан олдин уни бажаришга қурбингиз етиш-етмаслиги ҳақида жиддий ўйланг. Ваъдангизни бажаришингиз шарт, чунки бу тарбиянинг бир қисми саналади, бўлар-бўлмас ваъдалар бериб тарбияга путур етказишга ҳаққингиз йўқ. Фарзанд ота-онасининг ваъдасини, ижро муддатини асло эсдан чиқармайди. Ваъданинг бажарилиши ёки бажарилмаслиги болада масъулият ёки масъулиятсизлик ҳисси шаклланишига катта таъсир қилади. Баъзан кутилмаган, узрли сабаблар билан сўзингизнинг устидан чиқолмай қолишингиз ҳам мумкин. Буни ҳаёт дейдилар. Ушбу ҳолатда болани алдаманг, унга тўғрисиини тушунтиришга ҳаракат қилинг. Ваъдангизга яқинроқ бирор ишни амалга оширинг. Масалан, бирор спорт ўйинини томоша қилгани олиб боришга ваъда бериб, удалолмасангиз, уларга вазиятни тушунтириб, ўша спорт мусобақасини уйда телевизор ёки интернетда томоша қилинг. Нима бўлганда ҳам, ваъдангизда турунг, шунда болаларнинг сизга бўлган ишончига путур етмайди.

Фарзандингиз учун ҳафталик «Дадажон вақти»ни жорий этинг. Бу вақтда фарзандингизнинг ўқитувчиси билан гаплашишга, ўртоқлари билан танишиб олишга, муҳим байрамларида иштирок этишга ҳаракат қилинг.

Чунки фарзандингиз умр бўйи эсда сақлайдиган илк байрамларида қатнашишингиз у учун катта аҳамиятга эга.

Фарзандларингиз билан тез-тез саёҳат уюштиринг. Оилавий саёҳатлар бола тарбиясига, унинг дунёқарашига ва соғлиғига ижобий таъсир кўрсатади. Агар шаҳарда истиқомат қилсангиз, ҳеч бўлмаса, фарзандларингизни олиб яқин орадаги табиат кўйнига чиқиб туринг. Қишлоқда яшасангиз, уларни шаҳар ёки туман марказидаги саёҳатбоп жойларга, театр, музейларга олиб боринг. Фарзандларингизнинг саёҳатлар давомида олган таассуротлари ҳақида суҳбатлашишни одат қилинг.

Оилангизда тартиб устувор бўлиши учун дам олиш кунларида ўзингиз фойдали ҳордиқ чиқаришни ташкил этинг. Спорт билан шуғулланиш бўладими, ҳовли ишларими, буларни болаларингиз билан бирга амалга оширинг.

Тартиб-интизом инсон ҳаётида жуда зарур омилдир. Барча ишда бўлганидек, болалар билан ўтказиладиган вақтни режалаштириш ва унга қатъий амал қилиш масъулиятли отанинг фарзандлари олдидаги муҳим вазифаси саналади. Сиз оилада қандай тартибни йўлга қўйсангиз, келгусида бу анъана фарзандларингиз ва набираларингиз ҳаётида ҳам акс этиши шубҳасиз.

ОТАНИНГ ОИЛАДАГИ ЎРНИ

Яхши биламизки, назарий қоидалардан кўра амалда кўрсатилган ўрнак ёш авлод тафаккурида чуқурроқ муҳрланади. Она камол топаётган фарзандига «Ота — улуғ зот, оиланинг устун» қабилидаги гапларни тез-тез айтиб туриши зарур, аммо она хатти-ҳаракатлари

билан отанинг оиладаги ўрни нақадар муҳимлигини кўрсатса, бу қоида оилада улғаяётган бўлажак ота ёки онанинг онгига чуқур сингиб боради.

Халқимиз қадриятларида минг йиллар давомида ота шахси улуғлаб келинган, ота уйнинг тўрида ўтирган, ота ҳал қилувчи гапни айтган, ота ўтирган уйнинг томига фарзанд чиқмаган, фарзанд йўлга отланганда оқ фотиҳани ота берган... хуллас, ота шахси олий мақомга кўтарилган.

Оила ҳар қандай жамиятнинг негизидир. Бир бошлиқ, раҳбари бўлмаса, у ҳам парокандаликка юз тутади. Шунга кўра, Аллоҳ таоло эрни оилада бошлиқ – раҳбар этиб қўйган. Оиланинг барча нафақаси, сарф-харажати, уни ҳимоя қилиш эр кишининг зиммасидадир.

Аслида, раҳбарлик – улкан масъулият. Эркак киши оиланинг моддий таъминотини, муҳофазасини ўз зиммасига олиши керак. Минг афсуски, бугунги кунда айрим оилаларда отанинг ўрни пасайиб бормоқда. Бунга кўпинча уларнинг ўзлари айбдор эканлигини инкор қилмаймиз. Тайинли бир жойда ишламаслик, ичкиликка ружу қўйиш, ҳар хил «гап-гаштаклар», ортиқча маишатлар, осон ва енгил яшашга интилиш эркаклар мавқеини, таъсир кучини пасайтириши аниқ.

Отанинг фарзанд тарбиясига бепарволиги, унга намуна бўла олмаслиги, табиийки, бора-бора унинг оиладаги мавқеига салбий таъсир қилади. Психологларнинг таъкидлашича, болага хулқ-атвор кўпроқ онадан, феъл-атвор отадан, қиёфа ҳар икки томондан ўтар экан. Тарбияда ота мавқеининг пасайиши кўпинча субутсиз, мужмал, ланж кимсаларнинг шаклланишига олиб келади.

Шак-шубҳасиз, эркаги бор уйнинг файзи ўзгача. Эркаги бор оила – устуни бут, пойдевори мустаҳкам қалъа.

Эр киши – оиланинг қўрғони, Ватан ҳимоячиси, фарзандлар учун қаҳрамонлик, мардлик тимсоли. Падари бузрукворлик бахти эса бола тарбиясидек юкни елкасига ола билган, солих, ибратли фарзандлар тарбиялаган оталарга насиб этади. Ватан ҳимояси, халқ хизмати каби оила шаъни, ор-номуси эркакнинг жамият олдидаги шарафли вазифасидир. Шу боис ҳар бир ота ўз издошини, яъни ўғлини ҳақиқий эркак қилиб тарбияламоғи шарт.

ОТАМЕРОС ФАЗИЛАТЛАР

Халқимизда ўғил уйлантирилса ҳам, қиз узатилса ҳам қуда томоннинг етти авлоди суриштирилади. Чунки инсоният қониди аждодларининг мероси оқиши фан нуқтаи назаридан ҳам исботлаб берилган. Буни оддийгина қилиб «ген» деб аташади. Мавҳум ички туйғулардан тортиб ташқи белги ёки алоҳида кароматларгача ген билан боғлиқлигини фан ҳам, дин ҳам ёқлайди.

Фазилатлар ота-боболаримиз ҳамиша қадрлаб келган ахлоқий меъёрларга мувофиқ келадиган тўғри хатти-ҳаракатлардир. Болага бу каби фазилатларнинг сингдирилиши, аввало, отанинг вазифасидир. Оилада ота-она, умуман, катта ёшдагиларнинг бир-бирига муносабати, ўзаро муомаласи бола онгига сингади. Фарзандингиз эртага қандай фазилатларга эга бўлишини хоҳласангиз, биринчи навбатда, ўзингизда шу фазилатлар акс этсин. Фарзандим ёмон одатлардан холи бўлсин десангиз, ўзингизда шу иллатлар бўлмаслигига ҳаракат қилинг. Болалар тақлидчан бўладилар. Фарзандингиз ёмон одатларингизни эртага сиздан ҳам ошириб қай-

тариши эҳтимолдан узоқ эмас. «Мен унчалик эмасдим-ку», – деганингизда эса кеч бўлган бўлади.

Фарзандингизга етарли вақт ажратиш, яхши фазилатларни ўргатиш унга бўлган улкан севгингиздир. Баъзи оталар фарзандлари учун ҳар куни вақт ажратишлари жуда қийин. Иши кўп, ишхонаси узоқда, мунтазам сафарларда юрадиган оталарга, айниқса, мушкул. Бироқ бу фарзандларни яхши тарбиялаш, меҳр-ла парвариш қилиш, энг асосийси, болаларга ҳаётда керак бўладиган вазифаларни ва фазилатларни ўргатиш масъулиятидан озод этмайди. Аксинча, масъулият ҳиссини икки баробар оширади.

Ота ҳаётий тажрибасига таяниб фарзандларига ахлоқий тушунчаларни, инсоний фазилатларни ўргатиши унинг келажагига катта сармоя киритишдек гап. Бу фарзандингизга машина сотиб олиш ёки ўқишга киритиш учун пул йиғиб қўйишдан анча муҳим. Фарзандингизга пул жамғариб қўйишни эмас, балки унинг келажагини яратишни ўрганинг. Келажак унинг тарбияси, билими ва ахлоқидир. Бунинг учун уларга кўпроқ вақт ажратишга ҳаракат қилинг.

Нега бу фазилатларни болага сингдириш муҳим?

Агар болангизга ўрнатилган бўлмасдан, яъни ўзингиз ўша вазифани уддаламасдан туриб ҳадеб насихат қилаверсангиз ёки ундай бўл, бундай бўл деяверсангиз, бу яхши натижа бермайди. Ота ўзи ўрнатилган бўлиши, амали билан кўрсатиши керак. Масалан, болангиз ёнида ҳар куни китоб мутолаа қилишга одатланинг. Шунда у ҳам бу ишни такрорлайди. Бола кўрганини қилади, эшитганини эмас. Яъни улар учун амаллар сўзлардан кўра муҳимроқ. Улардан энг зарурларини ўрганиб чиқамиз.

Ташаббускорлик

Ота оилада бош ташаббускор бўлиши керак. Уйда ҳам, ишда ҳам кутиб ўтирмасдан, ўзингиз тез ва тўғри қарор қабул қилишга, ҳар ишда биринчи бўлиб ташаббус кўрсатишга интилинг. Муаммо чиққан вазиятда ечимни ўзингиз топинг ва бажаринг. Эркак киши уй тўрида ўтириб олиб тинмай футбол кўриши ёки шахмат ўйнаши ярамайди. Дам олиш кунларида оилангиз учун қандайдир таом тайёрлаб беринг. Уй ишларини битта аёлингизнинг зиммасига юкламай, фарзандларингиз билан унга қарашишга ҳаракат қилинг. Айрим енгилроқ ишларни фарзандларингизга бириктиринг. Шунда улар ҳам онасини қадрлашни ўрганади.

Ҳамма меҳнат қилишга ўрганган оилада фарзандлар меҳрибон ва аҳил, ғайратли, масъулиятли бўлиб улғаяди. «Бу ўғил бола қиладиган иш эмас», – дейиш мутлақо нотўғри. Ўғлингиз камида ўз кийимларини ювиб, дазмоллашни, ҳеч қурса, осонроқ таомларни пишириб ейишни ўргансин. Ҳаётда ҳар хил вазият бўлиши мумкин, бу унга асло зиён қилмайди. Ҳар доим ҳар ишда ташаббус кўрсатишингиз фарзандингизга ўрнатилган бўлади ва у ҳам шуни давом эттиради.

Виждонлилик

Фарзандингизга ёки рафиқангизга ваъда бердингизми, уни албатта бажаринг. Бу ҳақда юқорида ҳам сўз юритдик. Лафзда туриш борасида намуна бўла олсангиз, болангиз ҳам бир сўзли ҳақиқий эркак бўлиб тарбияланади. Мажбуриятлар отанинг кўп вақтини олиб қўяди,

бироқ сиз ҳамма ишни уддалаганингиз учун ҳам фарзандингизга идеалсиз. Вазият қандай бўлишидан қатъи назар, айтганингизни амалга оширинг, фарзандингиз сизни ожиз ёки субутсиз шахс деб билиши ижобий ҳолат эмас. Агар уддалаш имконсиз нарсаларни сўрашса, буни ётиғи билан тушунтиринг, унинг ўрнига бошқа бир ишни амалга оширишга кўндириг, ҳеч қачон қуруқ ваъда берманг, зеро, ёлғон гапларингиз боланинг ишончини сўндириб қўяди. Шу боис виждонлилик ота учун энг муҳим фазилатдир. Бу фазилатингизни кўрган бола албатта виждонли, бир сўзли инсон бўлиб етишади.

Ҳалоллик

Ҳалоллик дунёдаги энг яхши фазилатлардан биридир. Яхши ота оиласига ҳалол луқма едириши керак. Фарзандингиз ҳалол инсон эканингизни кўриб улғайсин. Ҳалол меҳнат, инсонлараро муносабатларда, ҳақ олди-бердисида одиллик фарзанд тарбиясига ижобий таъсир кўрсатади.

Фарзандингиз ҳар бир амалингиз ва сўзингиз тўғри эканига гувоҳ бўлиб, нотўғри иш қилмаслик, ёлғон гапирмаслик ва ўзганинг ҳақиға кўз тикмасликни ўрганади. Агар фарзандингизда ёлғонга, ҳасадга ва ўзгалар ҳақиға кўз тикишга мойилликни сезсангиз, унга асло насиҳат ёки пўписа қилманг. Унга ўрнак бўлинг, у албатта тўғри йўлни топиб олади. Яхши томонга ўзгара бошлаганида эса раҳмат айтишни, уни рағбатлантиришни унутманг.

Сабрлилик

Кўпчилик ўз ҳаётини ўзи оғирлаштиради. Биз кўпинча ҳаётдан, одамлардан кўп нарса кутамиз, кутиш давомида вақтимизни йўқотамиз. Фарзандингизга ҳамма нарсага ўз меҳнати билан эришишни, муваффақиятлар келмаганда сабрли бўлишни ўргатишингиз лозим. Сабр-қаноатли инсон бўлишни сизда кўриб ўрганишин. Сабр қилиш натижасида бахтиёр онлар келишини уқтиринг, Аллоҳ берган нарсаларга шукрона келтириш кераклигини айтинг.

Ҳозирги кунда айрим ёшлар ҳамма нарсага тез эришиш, уч-тўрт ой ичида бойиб кетиш, обрў-эътибор топиш, каттароқ вазифаларда ишлашни хоҳлашади. Билим ва амалий ишдан кўра муомалани, ўзингни кўрсатишни билишинг керак деб тушунишади, сабр қилсанг ҳамма нарсадан қуруқ қоласан, ҳозир замон тезкор деб ўйлашади. Фарзандингиз илмий, бадий асарларни қанча кўп ўқиб-ўрганса, шунчалик сабрли инсон бўлади. Унутманг, яхши китоблар билим, тарбия ва завқ берса, ёмон китобларни ўқиган боланинг тарбияси бузилади, диди ўтмаслашади, ҳеч нарсага сабри чидамайдиган, худбин бўла боради. Сабр қилиш жим ўтириш эмас, яхши ният билан билим ўрганишда, изланишда давом этиш эканини тушунтиринг.

Жасорат

Жасорат қўркув пайтида қатъий тура олиш, дадил олдинга бориш қобилиятидир. Фарзандингизни ўзи ундалолмайман деб қўрққан ишни қилишга унданг. Унга

қўрқувларни енгиш усулини ўргатинг. Ҳаётий тажрибаларингиз билан ўртоқлашинг, қўрқув билан юзма-юз келганингизда қандай йўл тутганингиз ҳақида айтиб беринг. Қўрқувга сабаб бўлган омилларни ўрганинг, уларни аниқлаб, бартараф этиш қўрқувга қарши энг самарали усул эканини айтинг. Масалан, болангиз бирор ҳашаротдан қўрқади дейлик. Унга бу ҳашаротнинг хавфли эмаслиги, унга зарар келтира олмаслигини тушунтиришингиз мумкин. Унинг эътиқоди бутун бўлишига замин яратинг. Эътиқоди тўғри, иймони бут одамда жасорат ўз-ўзидан пайдо бўлишини амалда кўрсатишга интилинг.

Тиришқоқлик

Омад бошлаган ишини охиригача етказадиган инсонларга кулиб боқади. Ҳаётда энг кўп ютуқларга эришган одамлар майда-чуйда деталларга ҳам эътиборли бўлиб, ўз мақсади йўлида матонат кўрсатганлардир. Масалан, далада экин экяпсизми, қурилиш қияпсизми, болангиз ҳафсала билан, тиришиб ишлаётганингизни кўрсин. Шунда у ҳам бошлаган ишини охирига етказадиган, сабр қиладиган бўлади. Бунинг натижасида ҳаётда кўп нарсага эришиш мумкинлигини тушуниб олади.

Амалиётда қўллаш

Болага ўйин-кулги вақтида ҳам ниманидир ўргата олиш – катта ютуқ. Улар ўйнаётган ўйинчоқлар ҳам ёрдамга келиши мумкин. Уларга касб-ҳунарга қизиқтирувчи ўйинчоқларни кўпроқ олиб беринг. Масалан,

Nizomiy nomli

T D P U

kutubxonasi

курилиш ашёлари, юк машиналари, шифокорлик ускуналари ва ҳоказо... Ўйин ўйнаш жараёнида болангизга михни қандай қоқиш, болғачани қандай ушлаш ҳақида, аррани, рандани қандай ишлатиш ҳақида амалий тushунча беринг. Ўша ишларни қилаётганингизда у ҳам кўриб турсин. Машинага мой куйишни, баллонини алмаштиришни кўрсатиб беринг. Ёки оила бюджетини режалаштираётганингизда қаерга қанча тўлов қилишингизни, электр, газ ва бошқа эҳтиёжлар учун қанча пул сарфлашингизни кўрсин. Унга ҳисоб-китобни ўргатиш ҳам жуда муҳим. Болангиз сўраган нарсани билмай қолишдан ёмони йўқ, шу боис билим доирангизни мунтазам равишда кенгайтириб боришга ҳаракат қилинг, бирор ишни билмасангиз, аввал яхшилаб ўрганинг, кейин унга кўрсатиб беринг. Юқорида айтганимиздек, ўргатишининг энг яхши йўли амалда кўрсатиб беришдир.

СИЗ ҚАЙСИ ОТАЛАР СИРАСИГА КИРАСИЗ?

Турли ҳолатга турлича ёндашувлар

Ўзбек менталитетида ота ва фарзандлар муносабатларига доир азалий қадриятлар бор, оилавий ҳаёт тарзининг ўзи бир ибрат намунасидир. Бу қадриятлар асрлар оша аجدодлардан авлодларга табарруқ мерос сифатида ўтиб келади. Отанинг фарзанд олдидаги масъулияти, фарзанднинг ота олдидаги масъулияти – бари миллатимизнинг қон-қонига сингиб кетган ёзилмаган қонун-қоидалардир. Шу муқаддас туйғулар туфайли ўзбек

миллати ҳақида жаҳонда ижобий қарашлар шаклланган. Уни шу кўринишда давом эттириш, бус-бутунича келажак авлодларга етказиш ҳам қарз, ҳам фарз.

Ҳамма оталар фарзандини жонидан ортиқ кўришади, албатта, бу ирқ ёки миллат танламайди. Аммо ҳаётда ҳар кимнинг тақдири, умр йўли бўлакча. Ҳар бир ота ўзига хос феъл-атвор ва табиатга эга. Уларни шартли равишда қуйидаги гуруҳларга ажратиб таърифлаймиз.

Эҳтиёткор ота

Инсон ёши ўтган сари бошига тушган савдолар, турмуш синовларидан олган сабоқлари боис ўзида ҳимоя қобиғи яратиб боради. Оталик мартабасига эришганларда, айниқса, ҳимоя қобиғи сезгирлиги юқори бўлади, бу табиий ҳол. Бундай тоифадаги оталар ҳар доим ҳаёлан турли вазиятларга қарши чоралар топишади. Боласига нимадир бўлиши мумкинлигини ўйлаб, ёнида турса ҳам, ичидан хавотир олаверишади. Ҳатто бола онасининг ёнида турса ҳам, хотиржам бўлишолмайди. Бундай оталар боланинг машғулотида хавф-хатардан кўра қувноқлик, завқ ва мукофот борлигини тушунишмайди. Иссиқ кунда ҳам қалин кийимлар кийгизишади, устини кир қилмасликни талаб этишади, хуллас, болани ўз ҳолига қўйишмайди. Эҳтиёткорлик меъёридан ортиб кетади.

Бу ҳолат бора-бора боланинг онгига салбий таъсир қилиб, ҳар нарсадан хавфсирайдиган, ҳамма нарсага ишончсизлик ва қўрқув билан қарайдиган бўлиб қолади. Отаси сингари фақат негатив фикрлашни бошлайди. Ҳамма нарсанинг фақат ёмон томонларини ўйлаб

ҳеч қандай ишга қўл урмаслиги ҳам мумкин. Ўта эҳтиёткор оталар ўзини ва болаларини эркин қўйишлари, таваккалчи бўлишига ҳам рухсат беришлари керак.

Албатта, кичкинтой ҳозиргина чой дамланган чойнакни тортмаслиги, гугурт ўйнамаслиги, ошхона пичоғини олмаслиги, ариқ бўйига бормаслиги, машиналар серкатнов йўлларга назоратсиз чиқиб кетмаслиги, совуқда юпка кийинмаслиги шарт. Аммо ортиқча эҳтиёткорлик, бўлар-бўлмасга ваҳимага тушиш болани ҳам ана шу кайфиятга солади.

Болангизни кўпроқ дуо қилинг, сизнинг дуоларингиз уни асрайди.

Ўгай ота

Ўгай отанинг оиладаги роли жуда мураккаб. Чунки ўгай фарзанд билан муносабатларда самимий бўлолмаслигингиз мумкин. Энг муҳими, болага доим ғамхўрлик қилишга, дўстона, самимий муносабатга тўла оилавий муҳитни яратишга интилинг. Кўп нарса оиладаги шароит ва муҳитга боғлиқ. Аввало, боланинг ўз отаси билан муносабатларини, отасига бўлган ички ҳиссиётларини ҳурмат қилинг. У билан муносабатларни шакллантиришда босиқлик ва эҳтиёткорлик муҳим. Чунки болалар назарида сиз ўз отасининг ўрнини олган ва ҳаётдан уни сиқиб чиқарган инсон сифатида гавдаланасиз. Улар доим ҳам сизнинг насиҳатларингизга қулоқ солаверишмайди. Бундай вазиятда она фарзанди ва турмуш ўртоғи ўртасида мустаҳкам кўприк бўлмоғи лозим. Она болага янги дадасининг яхши инсон эканини, уни яхши кўришини, уни ўз отасидек қабул қилиши

кераклигини тушунтириши, бунга ишонтириши зарур. Сиз ҳам бу борада аёлингизга кўмаклашинг, оиладаги муаммоларга уддабуронлик билан ечим топинг. Шунда бир куни боланинг муҳаббатини қозонасиз ва у ҳам сизга меҳр қўяди.

Бола асраб олган ота

Бола асраб олган оталарнинг масъулияти янада оғирроқ, четдан қараганда ҳаммаси рисоладагидек кўринса ҳам, отанинг фикру хаёлида мураккаб руҳий жараёнлар кечади. Албатта, биз ҳар хил нохуш, жиноий мақсадларда бола асраб олувчилар эмас, холис ниятда шу йўлни танлаганлар ҳақида сўз юритмоқдамиз.

Бундай оталар, одатда, бағрикенг, меҳрибон инсонлар бўлишади. Асраб олган фарзандини тезда яхши кўриб қолишади. Шу билан бирга, бундай оталар бошқа оталар ҳеч қачон дуч келмайдиган шахсий кечинмаларга тайёр бўлишлари керак. Тарбиянгизга олган фарзандингиз қачондир ўз отасини сўраб қолишини ички ҳадик билан кутасиз. Шунда барча меҳр ва парваришингиз бекор кетишидан саросимага тушасиз. Бир кун келиб ундан ажралиб қолишингиз мумкинлигидан қўрқасиз. Бола бир куни ўз ота-онаси ҳақида сўраши табиий. Қолаверса, асраб олган фарзандингизда ўзингизникига ўхшамаган жиҳатларнинг пайдо бўлиши сизни асабийлаштириши ва иккиланишларга сабаб бўлиши мумкин. Нафақат ташқи томони, балки ички дунёси ҳам сизга бегона бўлиб чиқиши эҳтимол. Фарзандингиз сизни ўзи билмаган ҳолда азоблаши ҳам мумкин. Нима бўлганда ҳам, сиз унга бор-будингизни

бериб ўстиряпсиз, уни ўз болам деб қабул қилдингизми, энди ўша босқичларга руҳан шай туринг, у билан доим очиқ мулоқотда бўлинг. Оқил бўлишга интилинг, унга ҳаёт синовларини тушунтиришдан эринманг, уни тушунинг ва қўллаб-қувватланг. Ҳеч қачон кўнглингизга ғулғула тушмасин, чунки у сизнинг меҳрингиз ва тарбиянгиздан баҳраманд бўлиб улғаймоқда. Сиз дунёдаги энг меҳрибон отасиз. У ҳам бошқа инсонни сизни севганчалик сева олмайди.

Тарбиячи ота

Болаларга тарбия бериш учун ёлланган оталар ҳам кўп муаммолар билан тўқнашишади. Касб нуқтаи назаридан сиз бола билан узоқ давом этадиган таълим-тарбия жараёнига руҳан тайёр бўлгансиз.

Ҳар бир бола – алоҳида олам. Бола яшаётган оиласида ҳар хил муаммолар бўлиши мумкин. Ота-онаси томонидан етарли меҳр берилмаётгани ёки ҳаддан зиёд эркалаш оқибатида юзага келадиган инжиқликларига сабр қилиш, унинг оиласи билан муносабатларни ҳам тўғри йўлга қўйишда сиздан оқиллик ҳамда кенгфеъллик талаб этилади. Болаларни севиш, улар орасида доимий юриш табиатингизда ажиб беғуборликни ҳосил қилади.

Албатта, уларнинг ҳар бирини ўз болангиздек қабул қилишингиз, ҳар бирини алоҳида ўрганиб, алоҳида меҳр ва эътибор беришингиз лозим. Бола тарбиясида юзага келадиган салбий жиҳатлар, вақтинчалик асаббузарлик, ҳатто стреслар, улар ўртасида юзага келадиган можароларга ҳам тоқат қилиш сизнинг вазифангиздир.

Шунингдек, уйда ўз фарзандларингиз тарбиясига ҳам алоҳида вақт ажратинг, намунали ота бўлиш билан бирга касбингиздаги тажрибалардан фойдаланишга интилинг. Турли характердаги болалар билан изчил муносабатни йўлга қўйиш, уларни рисоладагидек тарбиялаш тарбиячи оталар зиммасидаги масъулиятни икки ҳисса оширади.

Ажрашган ота

Фарзандингиздан алоҳида яшаш, унинг ёнида бўлмаслик, ўзингиз истаганча тарбия бера олмаётганингиз жуда оғир вазият, албатта. Бу ҳолатни ўзгартиришга энди кеч, бироқ сизда уни тез-тез кўриб туришга, ма-софадан туриб тарбиялаш имконияти бор. Ҳар қандай шароитда ҳам фарзандингиз ва унинг келажаги учун ғамхўр бўлишга мажбурсиз. Биринчи навбатда, собиқ турмуш ўртоғингиз ва унинг оиласи билан бу масалада келишиб олишингиз лозим. Бу болангиз билан муносабатларингизни узмасликка катта ёрдам беради. Фарзандингиз билан алоқангиз унинг оиласидагилар томонидан чеклаб қўйилиши ёки сизга нисбатан болангизда салбий қарашлар вужудга келиши мумкин. Чунки сиз ажрашган отасиз. Ажрашиш бола руҳиятига қаттиқ таъсир кўрсатмаслиги учун ҳар икки томон болага бир-дай меҳр кўрсатиши, унга ҳаммасини босиқлик билан тушунтириши, болани тушуниши зарур.

Болалар янги отасига ҳам кўникиб кетиши табиий. Чунки бола кичиклигида эътибор ва меҳрга муҳтож бўлади. Нима бўлганда ҳам, фарзандингиз бахти учун зарур эҳтиёжларини қондириш, тарбиясида хатоликлар

бўлмаслиги, ўксимаслиги учун доим нималардир қилишга мажбурсиз. Чунки у сизнинг зурриёдингиз.

Оталар фарзандларини ажратишмайди, ёмон кўришмайди. Вақт ўтиши билан мени тушунади, кечиради деб боладан кечиб кетиш жуда катта хатодир. Болангиздан ҳеч қачон узоқлашманг, иложи борица ҳар куни кўнғироқ қилинг, байрамларда, муҳим кунларида ёнида бўлинг. Уни яхши кўришингизни, юрагингиз тўрида асрашингизни тушунтиринг. Бунга амалда кўрсатишга интилинг. Болангизни ҳечам хафа қилманг, у шундоқ ҳам аламзада бўлиши мумкин. Унга ҳаётининг ҳамма босқичларида керак бўласиз.

Ёлғиз ота

Фарзандларни она меҳрисиз катта қилиш – жуда мураккаб юмуш. Бу ҳолатда сиз ҳам ота, ҳам она ролини бажаришингиз керак. Бунда ўзингизга жуда талабчан, болаларингизга эса меҳрибон ота бўлишингиз талаб этилади. Агар иш тартибингиз қаттиқ бўлса, уйга кеч ёки кам келсангиз, масъулиятингиз икки карра ортади, янада чаққонроқ, болалар парваришига эътиборлироқ бўлишингиз лозим. Бу ҳолатда сизда ўз-ўзидан худди оналик инстинктидек бир ҳис ҳам пайдо бўлади.

Фарзандларингиз билан муросаю мадорадан ташқари ўз ёлғизлигингиз билан ҳам курашишингиз лозим. Болангизга ҳеч қачон ожизлигингизни, муаммоларингизни сездирманг. Дардингизни сизнинг ҳолатингизни тушунадиган яқин дўстларингиз, қариндошларингиз билан баҳам кўринг. Қизингиз тарбиясида дуч келаётган айрим муаммолар борасида ёрдам бера оладиган

аёл танишларингиз, ҳамкасбларингиз, қариндошларингиздан тез-тез маслаҳат ва ёрдам сўраб тулинг.

Ёлғиз отанинг фарзандларига берадиган энг катта нарсаси муҳаббат, муҳаббат ва яна муҳаббатдир. Сиз улар учун ҳамма ишга розисиз ва уддалаб келмоқдасиз. Сиз кучли инсонсиз, бундан доим фахрланинг ва барча қийинчиликларга сабр қилинг. Фарзандларингиз ҳам ҳамиша сизни ардоқлашади, ёрдам беришади, бир умр улар учун энг яхши ота бўлиб қоласиз!

Бой ота

Балки, сиз ўзингизни шу тоифадаги отага мослаб олгандирсиз. Бола талаб қилган нарсаларни сотиб olasиз, у истаган нарсани муҳайё қиласиз, аммо бундай одат фарзандингизнинг зарарига ишлайди. Бу уларни назорат қилолмаслигингиз, ўз сўзингизни ўтказолмаслигингизни кўрсатади. Меҳрингиз сабаб болангизга ҳамма нарсани муҳайё қилсангиз ҳам, бу ортиқча исрофгарчиликдан унинг тарбиясида муаммолар келиб чиқиши мумкин.

Сиз жуда меҳрибон ва болани бекаму кўст ўстирадиган отага ўхшаб кўринишга интиласиз. Бироқ оталик бурчи фарзандга дунёдаги барча неъматларни муҳайё қилиш билан белгиланмайди. Фақат моддий таъминотнинг ўзи сизни яхши отага айлантириб қўймайди. Шундай давом этаверсангиз, фарзандингиз меҳр-муҳаббатингизни фақат пул ва совғалар билан ўлчайдиган бўлиб қолади. Унга совға олиб бермаган пайтингизда эса сизни меҳрсизликда айблаб бошлайди. Шу боис бо-

лани ҳар доим ўлиб, кучоқлаб эркалашингиз, китоблар ўқиб беришингиз, у ниманидир уддалагандагина рағбатлантиришингиз лозим.

Фаол ота

Биз кўпинча одамларни ижтимоий ҳаётдаги иштирокидан келиб чиқиб фаол, мўтадил, сушт деб таснифлаймиз. Ҳам жамиятда, ҳам оилада фаол ва киришимли отанинг фарзандлари билан муносабатида муаммолар кам учрайди. Бу турга мансуб ота фарзандлари билан бирга ўйнайди, уй вазифаларида ёрдамлашади, оила аъзоларининг муаммоларини ҳал этади, улар ҳақида қайғуради. Баъзан фарзанд ҳам отани ўзгартиради. Сиз фарзандингизнинг истаклари, қизиқишлари сабаб ўзгара бошлайсиз. Яъни унга яхши ота бўлиш мақсади сари одимлайсиз. Фарзанд ўстираётган ота-она бошқа ёши катталардан маслаҳатлар олади ва бу жараёнда тажриба орттириб боради.

Фарзандингизни тинглаш жараёнида фикрларингизни, қарашларингизни унга мослай бошлайсиз. У сизни ўз оламига олиб кириб кетади. Оғир меҳнат қилаётган бўлсангиз, болангизни эслаб заҳматларни унутасиз. Унинг эҳтиёжлари учун ҳамма ишни қилишга, у истган одам бўлишга интиласиз. Фарзандингиз ҳаётида фаоллигингиз жуда яхши самара беради. Бола ёнида суянчиғи ва уни қўллаб-қувватлагувчи одамлар борлигини билиб ўсса кучли бўлади.

Авторитар ота

Инсон атрофдаги жараёнларга муносабат, реакция билдириши табиий ҳол. Одамлар ижтимоий воқеликларга ўзларининг феъл-атворидан келиб чиқиб жавоб қайтаришади. Ҳар бир оилада ота ўзининг дунёқарashi, ёндашуvidан келиб чиқиб фарзандлари ёки аёлига фаолият эркинлигини яратади.

Масалан, авторитар отани олайлик. Ушбу гуруҳга мансуб ота ўғлининг ҳар бир айби учун, кичик хатолари учун ҳам қаттиқ уришади. Қатъий чеклов ва жазолар жорий этади. Ваҳоланки, бола бирор ишни уддалaши учун уни маълум даражада эркин қўйиш, тажриба қилиб кўришига имкон бериш керак. У бирор нарсани бузиб ёки синдириб қўйиши мумкин. Бу ҳолни кўриб боланинг ўзи ҳам афсусланади. Бола улғайгунча келтирадиган моддий зиёнларга ота-она чидaши, озгина тушунтириш билан кифоялaниши лозим. Ота-она учун энг катта бойлик фарзанднинг ўзидир. Мақсад уни жазолaшга эмас, тарбиялaшга, билмасдан қилиб қўйган хатоларини кечиришга қаратилиши айни муддаодир. Боланинг хатти-ҳаракатлари, интилишлари, қизиқишларини тўғри баҳолaмасдан, у ҳаётни, нарсаларни ўрганаётганини тушунмасдан болани бир қолипга солиб сиқаверишнинг оқибати яхши бўлмайди.

Ҳаддан зиёд жаҳлдор бўлиш фарзандларингиз қалбида салбий туйғуларни ҳосил қилиб, уларни ўта итоаткор одамга айлантириб қўяди. Фарзанди билан самий, дўстона муносабат ўрната олмаган ота боласидан қалбан узоқлашади. Уйда отанинг обрўси унинг жаҳлдорлиги, ҳеч кимнинг фикрини эшитмаслиги асосига

қурилмаслиги керак. Бу фарзандларнинг фикрлаш кўникмаси етарлича шаклланмаслиги, ақл-идрок, ташаббускорлик, мураккаб вазиятларда ақл билан иш тутиш борасида тенгқурларидан ортда қолишига олиб келади. Авторитар отанинг фарзанди, одатда, ҳар бир муаммосини отаси ҳал қилишига кўника боради ва бу унинг мустақил шахс бўлиб вояга етишига халақит беради.

Энг ёмони, кўнгилчан бола учун авторитар отанинг бундай муносабати оғир ботади, у ҳам отасига ғазаб ва инкор билан жавоб бера бошлайди. Оқибатда ота ва бола ўртасида катта жарлик юзага келади. Бола улғайган сари отасининг таъналаридан, қаттиқ қоидаларидан зада бўла бошлайди. Бошқа оилаларга ҳавас қилиб, ўзини бахтсиз ҳис этади. Бу вазиятда болангизга мавриди билан юмшоқроқ, меҳрибонроқ бўлишга интилинг, қаттиққўл ота образи замирида эзгу мақсад ва муҳаббат яширинлигини исботланг.

Ақл дарахтининг меваси

Биз юқорида оталик вазифалари хусусида сўз юритдик. Оталарнинг бир неча гуруҳи хусусида фикр-мулоҳазаларимизни баён қилдик. Сиз қайси турга мансуб бўлманг, вазифангиз яхши ота бўлиш ва жамиятга етук шахсларни тарбиялаб беришдан иборат. Муҳими, мурғак бола қалбида дунёга, юртга, атрофдаги одамларга хайрихоҳликни шакллантиринг. Тўғри, у улғайганида ҳам сиз учун бола бўлиб қолаверади, оталик меҳри қалбингизда ана шундай яшашда давом этади. Аммо кези келганда ўзингиз эккан ақл дарахти мева бера бошлаганини кўрасиз. Яъни фарзандингизни шахс қилиб воя-

га етказа олган бўлсангиз, баъзи масалаларни у сиздан кўра осон ва тўғри ҳал қилаётганини кўрасиз. Бундан кўнглингизга хотиржам тортади. Фарзандингиз яхши ва ақлли эканини фаҳмлаган ён-атрофдаги хайрихоҳ кишилар: «Барака топ, ақлинг ўзингга буюрсин», – деганини эшитганингизда уни эл корига ярайдиган инсон қилиб улғайтирганингиздан қувонасиз. Барча оталарга ана шундай қувонч ҳисси насиб этсин!

БАХТЛИ БОЛАЛАР ҚАНДАЙ ОИЛАЛАРДА УЛҒАЯДИ?

Энди боланинг бахт ҳақидаги тасаввурларига тўхталиб ўтамиз. Болаликнинг кўзлари катта бўлади деган гап бор. Албатта, бу рамзий маънода айтилган. Аслида, олам ва одамларни ўрганаётган, қаҳр, разолат ва жиноят нелигини билмайдиган болаларнинг ҳайратлари катта бўлади. Мана шу ҳайрат уларнинг тасаввур оламини бойитади, фикри ва дунёқарашини шакллантиради. Улар учун ҳамма нарса қизиқарли ва ажабланарли.

Мутахассисларнинг фикрича, келажакда қандай инсон бўлиб шаклланиш айнан болалик даврига боғлиқ. Аниқроғи, болалик ва беғуборлик фаслида инсон аталмиш буюк қўрғоннинг пойдевори тикланади. Агар бола бахтли оилада камол топса, ҳар бир ишда омади чопади. Чунки кўтаринкилик ва некбинлик кайфияти унга гўдаклигиданоқ сингдирилади. Уриш-жанжал, бақир-чақир кўп бўлган оилаларда улғайган болалар эса тажовузкор, асабий ва жоҳил инсон бўлиб воя-

га етадилар. Баъзан ота-оналар болага қаттиққўлроқ бўлишимиз керак дея назоратни ҳаддан зиёд ошириб юборадилар.

Ҳеч эътибор берганмисиз, ота-онаси асабий бўлган оиланинг фарзандлари ҳам худди улар каби уришқоқ, тирноқ остидан кир қидирадиган бўлиб улғайишади. Эр-хотин тез-тез жанжаллашадиган, аразлашадиган оиланинг фарзандлари эса тортинчоқ, ичимдагини топ дейдиган ва ғамгин бўлиб қолишади. Чунки болалигида у ҳам отаси ёки онасига эркалангиси, елкаларида от бўлиб мингиси келган, лекин уйдаги «совуқ уруш» бу истакни ҳамиша чилпарчин қилаверган. Масалан, у қучоқ очиб, зўр иштиёқ билан отаси томон югурди дейлик. Лекин отаси уни кўзлари тўла ғазаб билан қарши олади. Отанинг бу туриши гўё бир туртки билан портлаб кетадигандек. Бу жонли «бомба» боланинг биргина эркалиги билан ҳаракатга келадию унинг қулоқларини қоматга келтириб, ваҳшат билан портлайди. Бу портлаш кичкинтойнинг шижоати, эркинлиги, хархашаси ва шўхлигини чилпарчин қилиб, ҳар томонга тўзғитиб юборади. Шу кундан бошлаб болакайнинг руҳиятида дарз кетиш, синиқлик пайдо бўлади. Бу ҳолат унинг барча ижобий хислатлари, шу жумладан, истеъдодини ҳам парчалаб юборади.

Мутахассисларнинг фикрича, ҳар бир инсонда ўзига хос туғма истеъдод ва қобилият бўлиши мумкин экан. Бу ижобий хислатлар кишининг айнан болалик даврида шаклланади ва ривожланади. Ахир халқимиз «Боланг беш ёшга тўлгунча унга подшоҳдек муносабатда бўл» деб бежиз айтмаган. Аммо, минг афсуски, кўпгина ота-оналар: «Боламнинг жоловини ёшлигидан қўлимга

оламан», – дейди-да, ўзи билмаган ҳолда ундаги Худо берган истеъдодни ўтмаслаштириб, тўмтоқлаштириб юборади. Ота-оналар бола руҳиятига қаттиқ таъсир этадиган ҳодисалар, ҳолатлардан фарзандларини ҳамиша асрашлари керак.

Ота-онаси меҳр бермаган болалар қўрқоқ ва журъатсиз бўлишади, бу камчиликларини бекитиш учун атайлаб ўзларини қўпол, жанжалкаш ва ботир қилиб кўрса-тишга уринишади. Бу ҳам ҳимоянинг бир усули, аслида. Чунки ота-она меҳри ҳам болага руҳ ва қанот беради, ҳимоячим бор деган таскин уларга журъат бағишлайди. Бундай меҳрдан мосуво, ота-онасидан камситиш эшитадиган, калтак ейдиган болалар эса доим ўзларини ёлғиз ҳис этишади. Албатта, инсон ёғоч ёки кесак эмас. У ҳам тирик мавжудот. Тириклик эса ҳамиша нусха олишга мойил бўлади. Оилангиз қанчалик тинч-тотув, аҳил, аёлингиз билан муносабатларингиз гўзал бўлса, фарзандларингиз ҳам хотиржам ва бахтиёр бўлади. До-нишмандлар айтишганидек, «Бахтли оилаларда бахтли болалар улғаяди!...»

ЯХШИ ОТА БЎЛИШНИНГ ШАРТЛАРИ

Ота бўлиш осон, лекин яхши ота бўлиш ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди. Яхши ота бўлиш учун умр-нинг ҳар бир босқичида янги-янги масъулият ва вази-фаларга «лаббай» деб жавоб беришингиз керак бўлади. Фарзандингиз улғайгани сари унинг дунёқараши кен-гайиб, табиийки, сизга қўядиган талаблари ҳам ортиб боради. Аммо ҳаётнинг ўзи қўйган талаблар ҳам борки,

бу талабнинг ижроси ҳам оилада мавқеингизни мустаҳкам тутишингизга кифоя қилади баъзан. Бу борада қуйидаги кичик маслаҳатлар сизга қўл келади:

1. Асабийлашманг.

Сиз қанчалик мулойим ва сокин бўлсангиз, болангиз ҳам шунчалик осуда бўлиб ўсади. Муҳими, боланинг нерв толалари соғлом ва мукаммал шаклланади. Чақалоқлигидан бошлаб бақир-чақир билан боланинг асаб толаларини лат едириб, кейин ундан осудалик талаб қилишдан фойда йўқ.

2. Алдаманг.

«Овқат есанг, бувингникига олиб бораман!» – дедингизми, олиб боринг ёки ундай ваъда берманг. Болага берилган ваъданинг устидан чиқиш ўта муҳим. Шунда у сизга ишонади ва талабларингизни осон бажаради.

3. Урманг.

Болани уришдан ёмони йўқ. Урмай туриб ҳам жазолаш мумкин, урмай туриб ҳам ўз гапингизни ўтказишингиз мумкин. Уриш даражасига бордингизми, демак, айб сизда.

4. Ҳар нарсани ман қилаверманг.

«У мумкин эмас, бу мумкин эмас», «Уни қилма, буни қилма», каби гапларни эшитаверган бола бора-бора бу гапларга эътиборсиз бўлиб қолади. Ҳақиқатдан мумкин бўлмаган нарсалар ва сизга шунчаки ноқулайлик келтирувчи нарсаларни аввал ажратиб олинг. Масалан, машина йўлига чиқиш – ҳақиқатдан ман қилиниши шарт бўлган нарса. Қумда янги кийимда ўйнаши эса шунчаки сизга ноқулайлик келтирувчи нарсадир. Ҳақиқатдан мумкин бўлмаган нарсаларга йўл қўйманг. Сизга ноқулайлик келтирадиган нарсаларга бўлган муносабатин-

гизни ўзгартиринг. Ота-оналик бурчингиз, вазифаларингизни унутманг, эринманг.

5. Ёмон намуна бўлманг.

Ўзингиз хунук сўзларни ишлата туриб болангизга: «Хунук гапирма!» – дея олмайсиз. Худди шунингдек, куни билан телевизор ёнидан жилмасангиз, бола ҳам дарс қилмай телевизордан кўз узмай ўтирганига ҳайрон бўлманг. Ўзгаришни ўзингиздан бошланг. Болангизнинг олдида телефонда узоқ гаплашишдан тийилинг. Бундай ортиқча сўзлашувлар сизнинг олтиндан қиммат вақтингиз ва соғлигингизни елга совуриш деганидир.

6. Айбингизни тан олишни билинг.

Бирон ишда хато қилиб қўйсангиз, болангиз олдида уни тан олишга одатланинг. Бундан бола хато қилишдан қўрқиб яшашни эмас, хатони қандай қилиб такрорламасликни ўрганади.

7. Болани эрка қилишдан қўрқманг.

Етти ёшгача эрка бўлган бола ҳаётда катта ютуқларга эришади. Фақат эркалиги янги ўйинчоқлар билан эмас, сизнинг меҳрингиз билан қоплансин.

8. Кечирим сўрашни билинг.

Сиз ҳам ноҳақ бўлишингиз мумкин. Боладан кечирим сўрашдан қўрқманг. Бундан у меҳрлироқ ва сабрлироқ бўлишни ўрганади.

9. Қучоқланг!

Болани кўпроқ қучоқлаб ўпишга одатланинг. Бола доим бунга руҳан муҳтож бўлади.

10. Сабрли бўлинг.

Болага жаҳл қилишнинг энг асосий сабаби сабрсизликдир. Боланинг қилиқларига, ишига, ўқишига,

юриш-туришига озгина сабр билан ёндашсангиз, у сизни фақат хурсанд қилади.

Аслида, ҳамма бола учун ўз отаси энг яхши отадир! Болаларингиз сизнинг камчилигингиз, хатоларингиз билан ҳам яхши кўраверади. Бироқ сиз ҳамиша ўзингизни такомиллаштириб борасиз. Камчилигингизни кўриб хулоса чиқарасиз. Чунки сиз жуда кучлисиз!

ОТАНИНГ ФАРЗАНДИГА ЭНГ ЯХШИ МЕРОСИ

Ота-она ҳамма яхши нарсаларни фарзандига илингиси келади. Қурби етганича шунга ҳаракат қилади. Айниқса, ота кўпинча ўзига «Фарзандларимга мендан нима қолади?» деган саволни беради. Ривоят қилинишича, пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом: «Ҳеч бир ота ўз фарзандига яхши тарбия ва гўзал одобдан буюкроқ ҳадя беролмас», – деганлар (Имом Термизий ривояти). Инсон ўз зурриёдига қолдириши мумкин бўлган нарсаларнинг энг яхшиси моддий эмас, балки маънавий неъмат – тарбиядир. Ҳар бир отанинг фарзандига ўргатиши, мерос қолдириши зарур бўлган қуйидаги муҳим одоблар бор:

- болага рост гапиришни ўргатинг;
- болага ўзганинг ҳақидан ҳазар қилишни ўргатинг;
- болага меҳмондорчилик одобларини ўргатинг;
- болага таом ейиш одобини ўргатинг;
- болага қаноатли бўлишни ўргатинг;
- болага суннатга риоя қилишни ўргатинг;
- болага бадгумон бўлмасликни ўргатинг;

- болага ҳасад қилмасликни ўргатинг;
- болага ваъдасига вафоли бўлишни ўргатинг;
- болага ёши улуғларни эъзозлашни ўргатинг;
- болага табиатни, неъматларни асрашни ўргатинг.

Катта ёшдаги кишилар, кекса нуронийлар ўзаро суҳбатларида оламдан ўтиб кетган қадрдони ёки таниши ҳақида сўзлаб, фалончидан фарзандига нима мерос қолди деб савол беришади, бунга жавобан яхши ном қолди, гўзал тарбия қолди дейишади. Уларга мерос қолган машина, уй-жой, пулнинг аҳамияти йўқ. Шубҳасиз, мерослар ичида энг муҳими гўзал хулқ-атвор соҳиби бўлган фарзандлардир...

КИТОБСЕВАР ОТАЛАР

Инсонларнинг яхши фазилатларидан бири яхши нарса ҳақида маълумотга эга бўлиб, уни ўзига яқин қилиб олишга, яқинларига улашишга интилишидир. Бизга ҳаётий тажрибадан ташқари китоблар ҳам кўмак беради. Кўп ўқийдиган оталарнинг баъзилари фарзандларини китоб асосида тарбиялашга ҳаракат қиладилар. Ўқиган асарлари қаҳрамонларини фарзандларида кўргилари келаверади. Асардан асарга янги қаҳрамонлар ва янги фазилатларнинг мухлисига айланиб борадилар. Бир китобни ўқиб, ундан бир шингил, иккинчисини ўқиб, ундан бир шингил маълумот тўплайверади. Оқибатда китоблар кўплиги сабабли чалкаш-чулкашлик, довдираш, беқарорлик бошланади. Бу китобда бундай маслаҳат берилган, унисиди ундай. Кейин ҳаммасини умуман хато қилаётганингиз

маълум бўлади. Шу боис китобхон оталар бола тарбиясида нуқул ҳаёлотга берилавермай, ҳаётга реал қарашни ҳам ўрганишлари зарур.

Ҳикматли сўзлар, мақоллар билан бадиий адабиёт қаҳрамонларининг сўзларини аралаштириб юбормаслик керак. Бадиий асарларда ҳам мақол, ҳикмат даражасидаги фикрлар бўлиши мумкин, аммо уларни тўғри ўқиш олиш мураккаброқ.

Болага китобхонлик дастлаб гўдакликда айтилган аллалар, оҳанг ва сўзга, адабиётга қизиқтириш орқали сингдирилади дейишади устозлар. Болалар эсини таний бошлаганда уларга эртаклар, достонлар, ҳикоятуривоятларни баланд овозда ўқиш беришга одатланинг. Ифодали ўқиш ҳам фарзандингизда китобга бўлган қизиқишни кучайтиради. Энг асосийси, фарзандларингизга халқ оғзаки ижодини – термалар, маталлар, мақолу топишмоқлар, тезайтишларни ўргатишингиз лозим. Ота-она тез-тез болалар олдида ўқиган китобларини муҳокама қилиши, бир-бирига шеърлар ўқиш бериши, болаларни ҳам шеър ёдлашга рағбатлантириши керак. Буларнинг бари оилавий китобхонлик муҳитини яратади.

Болага синфдан ташқари ўқийдиган китобларини саралаб беринг, тез-тез шеър ёдлатинг, бу унинг хотирасини мустаҳкамлайди. Кичикроқ бўлса ҳам оилавий кутубхонангиз, китоб жавонингиз бўлсин. Ёдингизда бўлсин, болангизга тез-тез китоб совға қилиб турсангиз, у китобларга меҳр қўя бошлайди.

ОТАЛАР ЙЎЛ ҚЎЯДИГАН ОДДИЙ ХАТОЛАР

Оталарнинг кичик хатолари оиладаги фарзандлар тақдирини салбий томонга ўзгартириб юбориши мумкин. Шу боис тадқиқотлар давомида оталар энг кўп йўл қўядиган хатолар рўйхати тузилган. Машҳур психологлардан бири тузган оила бахти ва фарзанд тарбияси учун курашда йўл қўйиладиган оддий ва одатий хатолар рўйхати қуйидаги шаклда:

1. Чексиз эркинлик.

Болани қарор қабул қилишга ўргатиш керак. Бунга кичик вазифалардан бошлаб аста-секинлик билан эришилади. Тўлиқ эркин танлов кичик одам учун зўриқиш ва у эплай олмайдиган муаммо ҳисобланади.

2. Ортиқча мақтов.

Маънавий ва моддий мукофотлар кучли рағбат беришига шубҳа йўқ. Бироқ шундай ота-оналар борки, улар фарзандларини деярли ҳар бир нарса учун мақташади. Вақт ўтиши билан бола атрофдагиларнинг мақтови ва маъқуллашига тобе, «мукофотсиз» ҳеч нарса қила олмайдиган одамга айланади.

3. Бахтли қилишга интилиш.

Фарзандини севадиган барча оталар унинг бахтли бўлишини исташади. Бироқ бу ҳисни бошқа одамга «ўтказиб» бўлмайди. Болакайнинг ўзи ижобий ҳисларни туйиши ва унга қониқиш ҳиссини берадиган нарсаларни топа олиши лозим.

4. Тантиқлик.

Болани қанча кўп эркалатишса, унда «Мен бирор нарсага эга бўлганимда бахтлиман» деган фикр ўрна-

шиб қолади. Тарбияга нисбатан бундай ёндашув тобе-лик ва тартиб бузилишига олиб келади.

5. Ахборот ва жисмоний босим.

Ота-оналар: «Болада аҳмоқона ғояларга вақт қолмас-лиги учун уни максимал даражада банд қилиш лозим», – деб ўйлашади. Натижада болада тез жаҳлга миниш, ўқиш ва ишдан бешиб қолиш ҳолати юзага келади.

6. Интеллектуал ривожланишга урғу бериш.

Ақлли ва ўқимишли бўлиш ажойиб. Бироқ унга ўта кўп урғу берилса, болада димоғдорлик пайдо бўлади. Айрим ҳолларда иккиюзламачилик ҳам кузатилиши мумкин.

7. Доимий танқид.

«Аълочилар комплекси» мавжуд. У тез-тез танқид қилинган болаларда ривожланади. Ўз-ўзидан ўзиб кетиш илинжида энг сўнгги чораларни ҳам қўллашади. Кичкина муваффақиятсизлик эса улар учун жуда катта фожиага айланади. Оқибатда жазавага тушиш, ўз-ўзига шикаст етказиш, бошқаларга таҳдид қилишга уриниш ҳолатлари юзага келади.

8. Уят ҳисси билан бошқариш, нописандлик.

«Ўзингни ёмон тутяпсан, бундай бола менга керак эмас» каби гаплар ниҳоятда хавфли. Бу гаплар ҳатто ҳазил тариқасида ҳам айтилмаслиги шарт. Ҳис-туйғуларни бу каби ўйин қилиш туфайли ота-она ва болалар ўртасида ўтиб бўлмайдиган ғов юзага келади.

9. Ёшига мос бўлмаган масъулият.

Бола 4-5 ёшида ўз-ўзига тўлиқ хизмат қила олмайди, кичик ёшдаги қариндошлари ҳақида ғамхўрлик қилиш-ни эса айтмаса ҳам бўлади. Бунга мажбурлашлари на-тижасида пайдо бўлган руҳий жароҳат туфайли болада фарзандли бўлишни умуман истамаслик ҳисси шаклла-ниши мумкин.

10. Гаджетлардан чексиз фойдаланиш.

Телевизор, компьютер ва телефон инсонни реал ҳаётдан «узиб қўяди». Ҳатто катталар ҳам бир-бирлари билан «жонли» мулоқот қилишни унутаяди. Технологик янгиликлар қуршовидаги болалар ҳақида эса гапирмаса ҳам бўлади. Боланинг энг хавфли рақибларидан бири улар ниҳоятда кўп фойдаланадиган гаджетлардир.

11. Бола учун доимий равишда кўнгилочар машғулотларни излаш.

Болани бирор нарса билан банд қилиш, чалғитишга уринган ота-оналар унинг ўзига мустақил тарзда бирор қизиқарли нарсани излаш имкониятини беришмайди. Энг даҳшатлиси, ундаги ижодий фикрлаш куртакларини йўқ қилишади.

12. Ҳаддан зиёд ғамхўрлик.

Ота-она фарзандини ҳимоя қилиши лозим, бироқ вояга етгунига қадар «қўлидан судраб юриши» керак эмас. Болакай пешонаси ғурра бўлмагунча ҳеч нарса ўргана олмайди.

13. Хавфлардан ҳимоя қилиш истаги.

Ёпиқ муҳитда касалликларга мослашмаган ва барқарор бўлмаган болалар шаклланади. Буни тарбияланувчилари ўз вақтининг кўп қисмини очиқ ҳавода ўтказган болалар боғчаси исботлаган.

14. Боланинг ҳаёти билан қизиқмаслик.

«Кунинг қандай ўтди, нималар билан шуғулландинг?» қабилидаги оддий савол кўп нарсаларни ўзгартиришга қодир. Болалар улар билан қизиқишлари ҳақида билишганида бахтли бўлиб улғайишади ва ота-оналарига кўпроқ ишонишади.

15. Мутолаа билан шуғулланмаслик.

Мультфильм ва видеороликлар томоша қилиш ўрнига болага китоб ўқиб берган маъқул. Бу фойдали, чунки китоб тасаввур ва диққат-эътиборни ривожлантиради. Бу каби кўникмалар бола мактабга борганида унга асқотади.

16. Сўрғичдан мажбурий равишда чиқариш.

Бугун кичкинтой сўрғич сўрарди ва ўзини хавфсиз ҳис этарди, эртага онаси «вақти етгани» сабабли уни дарҳол олиб қўйди. Бола эса бунга тайёр эмас. Унга сўрғич билан қулай. Вақти етганида керак бўлмаган «қурилма»дан ўзи воз кечади.

17. Назоратсиз овқатланиш.

Ортиқча овқатланиш одати болаликдан шаклланади. Ота-оналар фарзандларининг овқатланишини кузатишмайди ёки уни ортиқча тўйдириб юборишади. Болакай эса аҳволи ёмонлашгунига қадар овқат ейди. Хулоса: овқат миқдори ва уни ейиш вақти олдиндан белгиланган бўлиши шарт.

18. Жисмоний жазо.

Камар (ва қўллар) билан жазо бериш агрессия, хафгарчилик ва комплекслардан бошқа ҳеч нима бермаслиги минг марта исботланган. Юракдан суҳбат куриш жисмоний чораларга қараганда самаралироқ эканини билиш лозим.

Юқорида айтилганлар шунчаки тажрибалар натижаси, холос. Бироқ фарзанд тарбиясида энг кичик хато ҳам катта хатоларни олиб келади. Оталар фарзанд тарбиясида ҳеч қандай хатога йўл қўймагани маъқул. Ана шунда хатолар суръати камаяди, биз ўзимиз ўйлагандек инсофли, иймонли, ақлли болаларни вояга етказамиз.

ОТА – ЭНГ ЯХШИ УСТОЗ

Бизга маълум баъзи сўзлар борки, ёшимиз улғайган сари уларнинг залворини ҳис этиб борамиз. Шундай сўзлардан бири устоздир. Устоз шогирдига ҳар қаерда ўрнатқ, йўлбошловчи, андоза вазифасини ўтайди. Ота ўғил учун ҳам, қиз учун ҳам энг яхши устоздир. Демак, энг яхши устоз бўлиш учун нималарга эътибор беришингиз керак?!

Дастлаб фарзандингизга оила ҳақида кенг тушунча беринг. Доимо оиласи учун курашиши лозимлигини билсин. Ота ўғил болани оила ҳимоячиси эканидан ғурур ҳиссини туядиган қилиб улғайтиришга ҳаракат қилгани маъқул. Оила эркак кишининг қадр-қиммати, ор-номуси саналади. Ор-номус деганда фақат аёлларнинг ҳаёси, ахлоқигина тушунилмайди. Оиладаги бирор эркак ёмон қилмиши, жинояти, ахлоқсизлиги туфайли элда обрўсизланса, бу ҳол бевосита унинг оиласи ҳақидаги тасаввурларга салбий таъсир кўрсатади.

Ўғлингизга хушмуомалаликни ва ҳаётда ҳақиқий дипломат бўлишни ўргатинг. У ҳаётда ширин сўз ва табассум улашиб яшаш ҳам фароғат эканини билсин. Ҳаёт йўлларида қачон тўхташ, қай пайт яна юришда давом этиши кераклигини тушуниб олган бола кўп хато қилмайди. Унга ҳақлигини фақат куч ишлатиб исботлаши керак эмаслигини тушунтиринг, хатосини

тан ола билишни, кечирим сўрашни ўргатинг. Ҳурматга лойиқ бўлиш учун жамоат жойларида, ўқишда, уйда нималарга эътибор қаратиши кераклигини уқтиринг. Унинг қобилиятини дарров рағбатлантиришга одатланинг.

Ўғлингизга майда ишларга андармон бўлмасликни, яъни ўз олдида улкан мақсад-вазифаларни қўйишни ўргатинг. Ҳаётда кутилмаган зарбалар ва тўсиқларга дуч келишини, уларга доим тайёр туриши зарурлигини, ўзини йўқотиб қўймаслик муҳимлигини тушунтиринг. Нимага сабр қилиш, қайси ҳолатларда сукут сақлаш лозимлигини айтинг. Муҳими, етук шахс бўлиб вояга етишида ёнида туриб ёрдам беринг.

Ўғлингизга ўртоқлари даврасида ўзини қатъиятли тутишни ўргатинг. Ҳаётда яхши-ёмонга, дўст-душманга дуч келишини, ўзининг ожиз жиҳатларини ёт кишиларга билдирмаслиги кераклигини англаб етсин.

Ўғлингизга яхши устоз бўлиш учун ўзингизни оилангизга фидо қилинг. Яқинларингизга уларни севишингизни ҳар куни айтинг. Фарзандларингизнинг онасини ардоқланг. Шунда улар ҳам сиздан аёлни асрашни, онани эъзозлашни, ҳурмат қилишни ўрганади. У сизни тинглаган каби онасини ҳам тинглашга интилади. Бир куни ўғлингиз ҳам аёлини, оиласини нақадар севиб ардоқлашини кўрасиз. Агар болалар олдида аёлингизга бўлган нафратингизни кўрсатсангиз, шубҳасиз, буни ҳам ўрганиб олишади.

Болалар ёнида кекса ота-онангиз билан узоқ гаплашинг, уларга меҳрибончилик қилинг. Сиз ҳам энди ўз отангизни яхшироқ тушунасиз, чунки ўзингиз ҳам отасиз. Баъзан отангизга бўлган нотўғри муносабатингиз-

ни эслайсиз. Баъзан отангиз сизнинг тарбиянгизда йўл қўйган айрим камчиликларни эслайсиз. Нима бўлганда ҳам, мақсад энди фарзандингизга тўғри тарбия беришдир. Шу боис отангиз билан фарзандларингиз тарбияси борасида кўп гаплашинг, ўғил-қизларингиз ҳам келажакда бундан ўрнатки олишади.

Фарзандингиздан, турмуш ўртоғингиздан узр сўрашдан тортинманг. Шунда фарзандларингиз ҳам кечирим сўрашга одатланишади. Хатолар учун узр сўраш уяладиган иш эмас, одамийлик белгисидир. Одамийлик инсонни кибру ҳавога берилиш, худбин бўлиб қолишдан асрайди. Унутманг, фарзандингиз сизни кузатмоқда...

Оила аталмиш улкан даргоҳга шу тариқа бирма-бир ғишт териб борилади.

Ўғлингизни ҳақиқий эркак қилиб тарбияланг

Инсон ҳаёт аталмиш синов майдонида. Келажакка босган ҳар қадамидан қайсидир маънода сабоқ, дарс олади. Ортида қолаётган йўл унга беш қўлдек маълум, харитасини ортига бурилмасдан айтиб бера олади. Хатодан холи инсон бўлмаганидек, у ҳам маълум хатоликларга йўл қўйиб шу манзилга етиб келган. Энди у бу йўллардан хато қилмасдан ўтишни уddалайдиган издошларга йўлбошчи бўла олиши мумкин. Демак, ўғлини ўзидаги тажриба билан бойитиши керак.

Афсуски, минглаб оталар фарзанд тарбиясида иштирок этиш имкониятидан маҳрум бўлиб, фарзанди эр-

какча характернинг шаклланишидан четда қолмоқда. Бу нарса оиладаги ота мавқеининг пасайиши сабабларидан бири эмасми?!

Ўтмишда бир киши жаҳл отига миниб ўғлини катта таёқ билан қулаб урибди. Ураверибди, ураверибди. Ўғли: «Отажон, айбим нима? Икки нафар набирангиз бўлса, уларнинг олдида шу ишингиз яхшими?» – деб зорланибди. Қўни-қўшнилар ҳовлидаги дод-войни эшитиб келишса, дарвоза тамбаланган эмиш. Отаси роса хуморидан чиққач, уришни тўхтатиб, дарвозани очиб қўйибди. Шунда қўшнилар: «Бу нима қилганингиз? Сўзингизни икки қилмайдиган ўғлингизнинг айби нима?» – дейишибди. Шунда отахон: «Ўғлимнинг айби нима десам, хўп деб бажаришида. Бир марта ўзидан ҳам мустақил фикр чиқса, нима қилади? Мен оламдан ўтганимдан кейин қандай яшайди, ахир?» – деб жавоб берган экан.

Ўғил бола ҳамиша отасидан намуна олади. «Отам шундай қиляптими, демак, бу тўғри» деган хулосага келади. Ота боласи ёнида ҳар бир ишини ўйлаб қилиши зарур. Чунки тарбия илми – ўта нозик илм. Келтирилган мисолларга қараб яхши ўғилни, ҳақиқий эркакни тарбиялашда оила бошининг чуқур билими, зарур кўникма ва тажрибаси талаб қилинишига амин бўламиз.

ЭРКАКЧА ТАРБИЯ УСУЛЛАРИ

*Ҳар бир ота ўғлига маслаҳат ўрнига унга
намуна бўлишни ёдда тутиши керак.*

Донолар бисотидан

Халқимизнинг маънавий бисотида мақоллар, ҳикматли сўзлар кўп: «Олманинг тагига олма тушади», «От ўрнини той босади», «Куш уясида кўрганини қилади»... Бундай мисолларни узоқ давом эттиришимиз мумкин. Ҳаётий кузатишларимиз натижасида баъзан бу мақоллардан бошқача ҳолатларга дуч келамиз. Кейин ўзимиз изоҳ ёки таскин ясай бошлаймиз: ўғил бола онасига ўхшайди, асосий тарбияни онадан олади каби. Фараз қилинг, ўғлингиз боғчага борди ва у ердаги тарбиячиларнинг 90 фоизи аёллардан иборат. Эртага мактабга чиқса, эркак ўқитувчилар камчиликини ташкил этади. Бола доимий эркак таълимидан маҳрум ўсади. Уйда эса онанинг сўзи устун. Шунда ўғил болада ўз-ўзидан аёлларга хос сифатлар шакллана бошлайди. Отанинг сўзи устун бўлган оилада тарбия кўрган йигит ҳақиқий эркак сифатида ҳаётга тайёр бўлади.

Ҳаётда шундай ишлар борки, ўғил отасидан кўриб ўрганади. Масалан, уйда биргаликда нимадир иш қилинаётган бўлса, оғирроқ нарсани отаси кўтаради, «Кўй, бу оғир, ўзим кўтараман», – дейди отаси. Буни кўриб турган фарзандда, кичик ёшда бўлса ҳам, «Демак, юкнинг оғирроғини эркаклар кўтариши керак» деган фикр шакллана бошлайди. Улғайгач, онаси, опа-синглисига ҳам шундай ёрдам беради. Кечаси эшик тақилласа, уй-

дан эркак киши эшикни очади, буни кўриб қолган болада эркакка хос яна бир кўникма пайдо бўла бошлайди.

Кўчадаги ўртоқларидан ташқари уйда турли спорт ўйинлари ва мусобақалар ўтказишда болага энг яхши шерик ким? Албатта, унинг отаси! Бу болада эркаклик хислатларини юзага чиқаришда муҳим ёрдамчи бўлади. Ҳар хил ўйинларни бирга ўйнаш туфайли ўғил бола ғалаба тотини туяди, унга эришиш учун кўп тер тўкиши кераклигини тушунади.

Бу каби ўйинлар фарзандга ғалаба билан мағлубият ёнма-ён юришини тушунтириш учун ажойиб имконият бўлади. Бола йиқилса, қайтиб туриши, яна олдинга интилиб, ўйнашда давом этиши, муваффақиятсизликдан уялмаслиги кераклигини кўрсатиб бера олиш зарур.

Бола тушунмаган нарсасини онасидан, дўстларидан ёки интернетдан эмас, барини отасидан ўрганиши муҳимдир. Аёлларга муносабатни ҳам сиздан кўриб ўргангани дуруст. Унинг қалбида пайдо бўлган илк муҳаббат учқунлари, қизиқишни сезсангиз, дарҳол уни уялтиришга уринманг, ҳаммасини ётиғи билан тушунтиринг. У сизга сир айтишдан асло тортинмасин. Шунингдек, ўғлингизнинг ёнида аёллар устидан кулиб гапириш, кўча-кўйда аёлларга ҳурматсизлик қилиш унга салбий таъсир кўрсатишини унутманг.

Ўғлингиз билан ҳар бир масалада кўпроқ суҳбатлашишга, уни тинглашга, фикрини очик айтишга ўргатиш, қизиқишларини юзага чиқариш ва кўмаклашиш отанинг муҳим вазифасидир. Унинг ҳар бир саволига жавоб беришга одатланинг. Болани тингламаслик уни ўкситади. Бола ўз фикрини, қизиқишини айта олса, муҳими, ўзига нима ёқиши ё ёқмаслигини билдириш-

га журъати етса, бунга ижобий қараш керак. Бу орқали у ўз қарашлари, позициясига эга бўлиб улғаяди. Бирор ишни ўзи мустақил режалаштириш ва амалга ошириш йўлларини тўғри белгилаш, бошқалар билан биргаликда ишлаш ва ўз тайинли фикрини илгари суриш кўникмаларини ҳосил қилган бўлади. Бу хусусиятлар унинг ҳаётда ўз мақсадларига етишида кўмак беради.

Ўғлингизга қатъиятли бўлишни ўргатиш жуда муҳим. Шунда у ўзини ва оиласини ҳимоя қила олиш қобилиятига эга бўла боради. Оқилона, яхши ишларни қатъият билан амалга оширади, бошқаларнинг ишончини ҳам қозонади. Унга ҳаётда яхши-ёмоннинг фарқига бориш, фитначилардан, нодон дўстлар, жанжаллардан йироқ бўлиш, шундай вазиятдан қай тарзда чиқиб кетишни ўргатиш, оқиллик билан йўл тутишни тушунтириш зарур. Муштлашув оқибатида кўзи кўкариб келган болани уйда ҳам сўроқ қилиб, руҳини синдириш керак эмас. Аксинча, унга йигит киши учун бу катта муаммо эмаслигини, ўзингиз ҳам шундай вазиятларга тушганингизни айтиб, доимо мардлик сари интилиш лозимлигини қулоғига қуйинг. Меҳр-шафқат асло заифлик белгиси эмаслигини тушунтиришга, амалда кўрсатишга урининг. Масалан, кучсиз, хаста ё ўзидан кичик болалар билан уришмасликни, уларнинг устидан кулмасликни ўргатинг. Айниқса, аёл киши билан уришиш, баҳслашиш эркак кишига мос иш эмаслигини, заифа билан уришиш заифлик белгиси эканини уқтириб туринг.

Албатта, тарбия масаласида гап кетганда ота ва она фикри бир жойдан чиқиши керак. Гарчи фикрлар фарқ қилса ҳам, аёл киши ўғил тарбиясини кўпроқ эркакка ишониб топширгани маъқул. Ўғил учун отанинг ёрда-

ми жуда-жуда зарур. Шунда ўз нуқтаи назарига эга бўлиб, ҳар нарсани таҳлил қилишга одатланиб ўсади. Болалик йиллари тарбиянинг энг муҳим давридир. Ҳатто 6 ойлик гўдак ҳам ота-онасининг аҳиллигини, меҳр-муҳаббатини ҳис эта олади. Онанинг ота-бола ишларига ҳадеб аралашавериши тарафкашликни пайдо қилади. Бола тарбиясида ота ёки она адашаётган бўлса, бу ҳақда ота-она боланинг иштирокисиз гаплашиб олиши, нотўғри қилганини тушунтириши лозим.

ФАРЗАНД ОТАДАН ҚЎРҚИШИ КЕРАКМИ?

Ҳикоя қилишларича, бир эркак: «Ўғлимнинг кўзи пишсин, катта бўлса, менинг ота касбимни, яъни қас-собликни давом эттирсин», – дея тўрт ёшли ўғлини ҳар куни кушхонага олиб борар ва молларни бўғизлаётганда уни қараб туришга мажбур қилар экан. Болакай ҳўкизларнинг жон талвасасида хириллашини ва қонни кўриб чинқириб йиғласа, ота қўлидаги пичоқни унга ўқталиб: «Ўғил бола кўрқмаслиги, йиғламаслиги керак!» – деб бақираркан. Оқибатда соппа-соғ болакай тутқаноқ касалига чалиниб қолган экан.

Кўрқув болалар учун жуда салбий ҳолат, унинг натижасида боланинг хотираси сусаяди, нутқи бузилади, тормозланиш жараёни юзага келади. Бола кўрққан пайтда ўзини идора қила олмай қолади. Кўрқувни яшириш асносида ёлғон гапиришга тушади. Шошиб қолганидан бўлмағур баҳоналар ўйлаб топади. Кути-лаётган жазодан қутулиш йўллари излайди ва ёлғон

гапиришни одат қилиб олади. Шундан маълумки, ўсиб-унаётган фарзанд отасидан кўрқиши эмас, балки ҳурмат қилиши керак.

Агар она фарзандларига отаси ҳақида тўғри фикрларни оз-оздан сингдириб борса, унинг тарбия борасида талабчанлигини айтиб турса, ота кўпинча ўз юмушлари билан банд бўлишига қарамай, бола унинг меҳрини қозонишга, эътиборини тортишга уринади, отанинг савлати, ҳурмати юзасидан ундан ҳайиқишга одатланади.

Оталар болалар билан масофа сақлашлари, ҳаддан зиёд эркалаш оқибатида уларни бошга чиқариб олмаганлари маъқул. Шу зайл давом этса, эртага фарзандларга гап уқтира олмай қолиш эҳтимоли катта. Ҳаётдаги, оиладаги шахсий намунаси орқали болада кўркув эмас, балки ҳурмат ҳиссини шакллантириши талаб этилади.

ОТА ЎҒЛИГА ИЗН БЕРИШИ МУМКИН БЎЛГАН ИШЛАР ҲАҚИДА

Сиз уйда тартиб ўрнатадиган асосий одамсиз. Болалар ҳамиша тўғри тарбияга муҳтож. Она – кўнгилчан, ота – қаттиққўл. Агар уйда жуда қаттиққўл бўлсангиз, жиддий тартиб-қоидалар асосида яшашга ундасангиз болалар тасаввурида ҳақиқий мустабидга айланасиз. Сиз уларни қаттиқ севасиз, аммо буни сездирмай аниқ интизом асосида тарбия қилишга интиласиз. Шундай бўлса-да, баъзан уларга танганинг бошқа тарафи ҳам бор эканини кўрсата олишингиз жуда зарур. Улар нега бундай йўл тутишингизни сезишсин.

Ўғлингизга доим бирор ишни ўзи уддалаб кўрсатишига изн беринг. У ҳамма нарсани ўзи олишни ўргансин. Ўзи кийимларини кийсин, овқатини ўзи есин. Бозорга тез-тез олиб боринг, у ҳам харид жараёнини ўзи кўрсин, нарх-навони, сотувчи билан савдолашишни ўргатинг. Кичкиналигидан болангизга ўзи харид қила олиши мумкинлигини кўрсатинг. Энг муҳими, олган нарсасини оилада яқинлари билан тенг бўлишиб баҳам кўришни ўргансин.

Фарзандингизга истаган пайти сизга мактаби, яқин дўстлари, яхши кўрган қизи, орзулари ҳақида айта оладиган муҳит яратинг. У билан тез-тез сирлашишга урининг. Уни тинглашни ўрганинг. Бола сизнинг энг яқин дўст бўла олишингизни билиши шарт, албатта. Унинг ўзингиз кераксиз деб ҳисоблаган гапларини тинглашга ўрганмасангиз, бора-бора муҳим гапларини ҳам айтмай қўяди.

Кези келганда болалар билан бирга қўшиқ айтинг ва санъат ҳақида тушунча беринг. Нимага иқтидори бўлса, шуни юзага чиқаришига кўмаклашинг. Иқтидорига хос воситаларни олиб беринг.

Уйда қандай куй-қўшиқлар эшитилиб турса, бола шу руҳда ўсади. Шунинг учун уйда ҳадеб тутуриқсиз, енгил-елпи, шовқин-сурондан иборат куй-қўшиқлар янграшининг олдини олинг. Тақиқлаш шарт эмас, чақолақлигиданоқ ўзингиз мумтоз мусиқалар, лирик қўшиқлар, сокин куйларни бирга тинглашингиз кифоя. Шу билан бирга, шовқин-суронли куй-қўшиқларни шўх ашулалар деб янглишманг, фарқига боринг. Сал улғайганидан сўнг мумтоз куйларни тинглашга, бадий ва илмий асарларни севишга ўргатинг, турли соҳаларга доир билимлари-

ни мустаҳкамланг. Бирга оилавий мушоиралар, савол-жавоблар ташкил қилинг. Уйда кичик-кичик танлов ва мусобақалар уюштириб туринг. Ўғлингизга ғолиб бўлиш нашидасини сездиринг. У ҳаракат қилса ҳаётда кўп нарсага эришиш мумкин эканини сезиб улғайсин.

Машинангизни ҳайдаб кўришига рухсат беринг. Ҳар бир ўғил отасининг тиззасида ўтириб машина ҳайдаганини бир умр унутмайди. Унга кийимларингизни кийиб кўришига изн беринг. Сизга тақлид қилишига тайёр бўлинг. Шунда унинг тасаввурида адолатли ва меҳрибон ота сифатида гавдаланасиз. Келгусида сизнинг амалларингизни такрорлашга уринади.

Уни баъзида ўзингиз чўмилтиринг, қўлингиз билан овқатлантиринг, кийимини кийишга, қаддини тик тутишига ўргатинг. Қаддини тик тутса, ўзига бўлган ишончи ортади. Қучоғингизда ухлашига изн беринг. Отанинг бағри бола учун энг юмшоқ ва хавфсиз тўшак бўлади.

Болангиз кичиклигида тулпор бўлиб елкангизда кўтариб юринг. Уни осмонга отиб ўйнамасангиз бас. Чунки бу хавфли ўйин саналади, кутилмаган нохуш ҳолатлар рўй бериши мумкин (бундай ҳолатлар ҳаётда кўп кузатилган). Боланинг опа-акалари сиз йўғингизда буни такрорлашга уриниши мумкинлигини ҳам ҳисобга олинг.

Турли ўйинлар пайти уни ҳимоя қилиб туришингиз тайин, бу ҳимоя болангизга ёқади, унинг учун сиздан кучлироқ инсон бўлмайди дунёда. Вақт топишингиз билан қўлидан тутиб сайрга чиқинг. Жимжилоғингизни катта деб ўйлаган, маҳкам сиқиб кетаётган ўғил отасининг бу қўлларини асло унутмайди.

Ўғлингиз билан кўпроқ бирга бўлинг. Бунинг катта тарбиявий аҳамияти борлигини сезасиз. Унинг муам-

моларини ўрганинг ва суҳбат асносида йўл-йўриқ кўрсатинг. У сизга батамом суянишига, ишонишига замин яратинг. Бирга футбол ўйнанг, телевизор кўринг, шахмат ўйнанг. Ўша жараёнларда унинг ички ва ташқи ўзгаришларини кузатиб борасиз. Уни жазоламанг, кўпроқ руҳлантиринг.

Балоғат ёшига етганида танасидаги ўзгаришлар ва истаклари борасида очиқроқ гаплашинг. Ўзини қандай тутиши лозимлигини тушунтиринг. У сиздан уялиб бошқа жойдан маълумот олиши ва бу хунук оқибатларга олиб келиши мумкин.

Ўғлингизни тез-тез кучоқланг, эркаланг. Меҳр-муҳаббатингизни кўрсатинг. Оталик қувончингизни у билан баҳам кўринг, зеро, у ҳам оталик улкан бахт эканини кўриб улғайсин. Шунда у ҳам оталикка тайёр бўлиб вояга етади. Унутманг, болангизга ҳеч қачон бола тилида гапирманг, у билан катталар билан гаплашгандек гаплашинг, айрим масалаларда унинг фикрини сўранг, маслаҳат олинг. Болангиз доим ўз фикрига эга бўлсин. Бунинг натижасида тез ва тўғри қарор қабул қилишга одатланади, ўзига нима кераклигини дарров айта олади.

КУЧЛИ ЭРКАКНИНГ СИФАТЛАРИ

Ота ўғлига ўргатиши лозим бўлган одоблар ва вазифалар жуда кўп. Юқорида: «Ота – энг яхши устоз», – деб бежиз эсламадик. Бир йигитни эл-юрт хизматига шай, фидойи инсон қилиб тарбиялагунча ота ҳам шахс сифатида камол топа боради, билмаганларини ўрганади. Энг муҳими, ҳаётда кучли бўлишни ўғлингизга ўргат-

моқ жасурликдир! Кучли эркак ҳақиқий эркакдир. Ҳақиқий эркак мард бўлади. Жасурлик ва ватанпарварлик – бизга аждодларимиздан, ота-боболаримиздан қолган улуғ мерос. Кучли эркак қилиб тарбиялашда оталар ўғлига қуйидаги қоидаларни ўргатиб қўйиши фойдадан холи бўлмайди:

1. Ҳурмат, саховат, самимият ва камтарлик

Кучли эркак ҳамиша ўзидан катталарни ҳам, кичикларни ҳам ҳурмат қилади. Жуда камтар ва самимий бўлади. Ўз маҳалласи, оиласини, юртини тамасиз севади. Шу боис ҳурмат ва самимият ҳиссини болага гўдакликдан сингдириб бориш керак. Уни шундай тарбиялангки, ўғлингизда ҳаттоки душманига нисбатан ҳам ҳурмат ҳисси мавжуд бўлсин.

Самимият ва камтаринлик инсоннинг энг гўзал хислатларидир. Кибр – кишининг душмани. Ўғлингизда кибр пайдо бўлишига асло йўл қўйманг. Бироқ ниҳоятда хокисор қилиб тарбиялаш ҳам ўз қадрини билмасликка сабаб бўлиб қолиши мумкин. Шунинг учун ҳар жабҳада меъёрни сақлай олинг.

Саховатли бўлишда ҳикмат кўп. Аввало, ўзингиз саховатли ота бўла олишингиз керак. Сахийлик фарзандингизга ҳам ўтиши учун бошига мушкул иш тушган инсонларга, бева-бечораларга доим эҳсон қилинг.

2. Хато қилишдан қўрқмаслик

Ҳаёт фақат равон йўللардан иборат эмас. Инсонлар хато қилишади, тўғрилашади, баъзан хулоса чиқаришади, баъзан эса йўқ... Шундай гаплар бор: «Хато қилмадингми, демак, яшамабсан!» ёхуд «Ёшлик – хатолар фасли»... Нима бўлганда ҳам, ўзингиз қилган хатоларни фарзандингиз такрорлашини асло истамайсиз. Шу-

нинг учун болангизга доим чизиқлар чизиб берасиз. Кўпинча хато қилишдан кўра унинг олдини олиш яхши деб ўйлайсиз. Аммо боланинг шахсий мағлубиятлардан хулоса чиқаришни ўрганиши жуда муҳим. Бировнинг хатосидан хулоса чиқариш ҳаммага ҳам берилмайдиган қобилиятдир. Шу боис болани ютқазиш ва хато қилишдан қўрқмасликка ўргатинг.

3. Билим – энг катта бойлик

Ота фарзандларининг билим олиши, келажакда етук шахс бўлиб вояга етишини орзу қилади. Бунга шароит яратиб бериш мақсадида туну кун меҳнат қилади. Фарзандлар эҳтиёжини қондириш учун умрини сарфлайди.

Аммо айрим оталар фарзандларининг ўқишини, дарсларини назорат қилишни тўлиқ онага ишониб топшириб қўяди. Баъзан фарзандлари кутилган баҳони ололмагани учун уларни қийишади. Бироқ баҳо доим ҳам билим кўрсаткичи бўла олмайди. Болалигиданоқ унга билим кундаликдаги баҳодан муҳим эканини ўқитиринг. Фарзандларингизга: «Кўлингдаги пул ёки бошқа нарсани ё кимдир олиб қўйиши, ё йўқотиб қўйишини мумкин, аммо билиминг ҳар доим, ҳамма жойда сен билан юради ва уни ҳеч ким тортиб ололмайди. У сенга бойлик ва мартаба, ҳурмат келтиради. Билимли одам ҳаммага керак», – деб тушунтиринг.

4. Йўқ дейишни ўрган!

Биз инсон кўнглини доим авайлашга ўрганганмиз. Баъзан ўзимизга зарур нарсани кимдир сўраб келса, йўқ деб юзидан ўтолмай бериб юборамиз. Натижада ўзимиз қийналамиз. Бошқалар маъқуллаши учун ўзимизга ёқмаган ишлар билан шуғулланамиз. Агар шундай қилсак, ўзгалар ҳурматига сазовор бўламиз деб

ўйлаймиз. Гоҳида тушунмаган нарсамизни сўрашдан уяламиз. Кўпчилик ичида ёки меҳмонга борсак, ўзимизни ёмон ҳис этаётганимизни айтолмаймиз, меҳмондорчилик тугагунча чидаймиз, сездирмаймиз. Энг ёмони, кўз-кўзга тушишини ўйлаб деб йўқ деёлмаймиз. Аммо фарзандингизни бу борада меъёрни билишга ўргатинг. У «йўқ» дейишни ўрганиши зарур. Ҳаёт ҳар доим ҳам кўнгилчанликни хушлайвермайди.

ЎҒЛИНГИЗГА ПУЛ САРФЛАШНИ ЎРГАТИНГ

Халқимиз орасида «Болани пулга ўргатма» деган нақл кўп айтилади. Бу қанчалик тўғри? Ахир бир фильмда тасвирланганидек, қуён боқиб бойишни истовчи киши бугун «хаёлпараст» эмас, тадбиркор. Замон ўзгаряпти, қарашлар ҳам.

Балки, уйлантиргунча мустақил пул топиб, харажат қилишига йўл бермасликлари боис алоҳида ажратиб қўйилганида рўзгорини тебрата олмай қолишининг сабаби ҳам шундадир.

Одатда, болалар икки-уч ёшидан пул билан танишишни бошлайди. Уларни дастлаб пулнинг ёрқин суратлари ўзига жалб қилади. Мутахассислар пул ҳақида бола 3, 6, 10 ва 15 ёшида нималарни билиши кераклиги борасида турли маслаҳатлар беришади.

5-6 ёшида бола ўзининг биринчи пулларига эга бўла бошлайди: бобоси ва бувиси, тоғаси ва амакиси берган ҳайитлик, ота-онаси музқаймоққа деб берган пул ва ҳоказо. Йил ўтган сари маблағнинг ҳажми ҳам, ундан фой-

даланиш эркинлиги ҳам ошиб боради. Табиийки, бола-нинг қўлига тушадиган бундай пуллар бирор-бир қоида асосида сарфланмайди. Болалар ўз фойдалари ва харажатларини режалаштириб боришмайди, пулни жамғариш ёки аниқ мақсадга сарфлашни ҳам билишмайди.

Оилавий бюджетни режалаштиришга болаларни аралаштирмаслик одат тусига кирган. Натижада бу бо-рада билим ва тажриба етишмаслиги оқибатида ўсмир-нинг қўлига пул тушганида нафақат унинг ўзи, балки бутун оила жабр чекади. Бу болаларнинг қўлига пул бермаслик керак деганими? Йўқ, албатта!

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ёшлигидан чўнта-ги пул кўриб улғайган болалар кўпроқ муваффақиятга эришадилар ва ҳаётидан мамнун яшайдилар. Ёшлиги-да бюджет қоидаларини ўзлаштирган ва маълум мақ-садларга эришиш бўйича тажрибага эга бўлганлар ке-йинчалик молиявий ҳаётини бошқаришни анча яхши эплайдилар. Болалар пулни бошқаришни қанча эрта ўргансалар, иқтисодий силсилаларга шунча чидамли бўлиб улғаядилар.

Болангиз уч ёки тўрт ёшга тўлганда унга «қиммат» ва «арзон» тушунчасини ўргатинг. «Бу қутида бешта шар-ча бор, улар анави ўн шардан арзонроқ» қабилида.

Товар-пул муносабатларининг асосларини тушун-тиринг: барча нарсалар қийматга эга; аввал маҳсулот учун тўлаймиз, кейин уни оламиз ва ҳоказо.

Келишишни ўргатинг. Масалан, дўконга боришдан олдин фақат битта ўйинчоқни харид қилиш шартини қўйинг, унга ўзи танлаш имтиёзини тақдим этинг.

Беш ва етти ёш оралиғида болани мустақил харид-га ўргатиш лозим. Аввалига у кассада сизнинг назо-

ратингизда ўтсин, кейин аниқ суммани бериб, дўконга юборинг, ниҳоят, маълум бир бюджет доирасида рўйхат бўйича маҳсулотлар харид қилиш вазифасини топширинг. Шунингдек, фарзандингизни пул йиғишга ўргатинг. Майда пуллар йиғадиган кути олинг ва уни ишлатиш қоидаларини белгиланг. Мисол учун, бир ойда бир мартадан кўп пул олиш мумкин эмас. Вақти-вақти билан болага қимматроқ ва арзон нарсаларни танлаш ҳуқуқини беринг. Қиммат буюм кўпроқ маблағ тўплашни талаб этишини тушунтиринг. Харажат қилиш пайтида нимани биринчи ўринга қўйиш кераклигини билсин.

Фарзандингиз етти ва ўн яшар атрофида бўлганда уни мунтазам равишда харид қилиш учун юборинг. Бу нафақат масъулиятли ва мустақил бўлишини таъминлайди, балки у харидлар рўйхатини тузиш, чекларни олиш ва текширишни ҳам ўзлаштиради.

Пул билан муомалада бўлиш қобилиятини ривожлантиринг. Агар қариндошларингиз ёки дўстларингиз болага оз миқдорда пул берган бўлса, ундан қандай фойдаланаётганини кузатинг. Барчасини ширинликларга сарфладими? Демак, боланинг пулга муносабати устида анча ишлашингиз керак.

Болани молиявий тушунчалар билан таништиринг: «ижара ҳақи», «коммунал тўловлар», «оилавий бюджет», «чегирмалар», «бозорлик», «кредит». Маъруза ўқиманг. Шунчаки гапдан-гап чиққанида бу терминларни тушунтиринг.

Фарзандингиз ўн бир ва ўн тўрт ёш атрофида бўлса, унга пул беришни тартибга солинг. Мисол учун, ҳафтасига маълум суммани беринг. Уни ҳафта давомида йўл

ҳақи ва тушликка тўғри тақсимласин. Қолганини эса ўз хоҳишига кўра сарфлаши мумкин.

Болани пул тўланадиган ишларга жалб қилиб туринг. Ўсмир нарх ва қиймат ўртасидаги фарқни сезиши керак.

Фарзандингиз ўн беш ва ўн саккиз ёш атрофида бўлганда унга қўшимча иш топинг. Ўрта мактабни битириш ёшида болалар мустақил пул топиш тажрибасига эга бўлиши лозим. Бу нафақат пул ҳақидаги тафаккури шаклланишига, балки келажакда эгаллайдиган касбини аниқлашига ҳам ёрдам беради.

Ўсмирнинг шахсий бюджетига аралашманг. Мустақил ишлаб топган пулини ўзи сарфлаши керак. Бошланишига ақл билан ишлатмаслиги, хато қилиши мумкин – бу унинг шахсий тажрибаси. Акс ҳолда, катта бўлганида болаларча молиявий хатоларини давом эттираверади.

Юқорида болага иқтисодий билимларни ўргатишда мутахассисларнинг тавсияларини сизга ҳавола этдик. Ота ўғлига ўргатадиган энг муҳим жиҳатлардан бири, шубҳасиз, пул топиш ва оиласини моддий томондан таъминлашни ўргатишдир. Бу борада кўпчилик оилаларнинг ўз синалган, тажрибадан ўтган услублари, анъаналари бор. Энг муҳими фарзандингиз уддабуронлик ва тадбиркорлик ҳаётда доим керак бўлишини тушуниб олишидир.

ОТА – ИЛК ҚАҲРАМОН

Эр ва хотин – қўш ҳўкиз деган ажойиб мақол бор. Ота-боболаримиздан мерос бўлиб келаётган бу ҳикматда катта маъно мужассам. Ростдан ҳам, омоч ҳайдаётганда қўш ҳўкизнинг ҳар иккаласи бирдек ҳаракатланмаса, ер ҳайдашнинг иложи бўлмайди. Бу мақолда нафақат иқтисодий, балки маънавий жиҳат ҳам назарда тутилган.

Афсуски, бугунги кунда айрим хонадонларда қизларнинг тарбиясига фақат она масъул деб ҳисобланади, ота қизларнинг тарбиясига етарлича эътибор бермайди.

Қиз боланинг ҳаётида отанинг ўрнини ҳеч ким боса олмайди. Қизнинг бўлажак она, аёл, хонадон бекаси бўлиб шаклланишида, турмуш ўртоғини тўғри танлашида, эркак киши билан муносабатида отадан олган тарбия ва ибрат жуда муҳим. Ота-она муносабатлари ҳам қизлар келажагига жиддий таъсир кўрсатади.

Ота севгиси она меҳридан фарқ қилади. Ота ва қиз муносабати турли ёшларда ўзгаришларга учрайди. Қиз бола отанинг меҳрини ҳис қилиб улғайиши натижасида ҳаётда эркак кишининг ўрнини билади, эркак кишини ҳамиша ҳурмат қилиш лозимлигини тушунади, отаси унинг учун доим суянч бўлишини англайди.

Ота дунёни қандай ташкил этиш ва бу дунё болалардан нимани кутаётгани ҳақида хабардор асосий «мутахассис»дир. Бу мутахассиснинг нигоҳида етарлича

муҳаббат бўлиши керак. Бу муҳаббат ҳаддан ошмаслиги зарур, акс ҳолда, қизингиз оиласидан ташқарида севимли одамини топишга қийналади. Ошиқча меҳр унинг бошқа оилага кўникишига тўсқинлик қилиши ҳам мумкин.

Қадрли ота, оилада ва жамиятда, ишда жуда кўп масъулиятлар бор. Куни бўйи рўзғорни бутлаш, болаларни, оилани моддий жиҳатдан таъминлаш учун ишлайсиз. Табиийки, баъзан фарзандингиз билан шуғулланишга вақт орттиролмайсиз. Оила раҳбари бўлганингиз боис қатъий фикрга келиш, қарор чиқариш сизнинг зимманингизда. Нима бўлмасин, ҳаёлингизда доимо фарзандингиз туради. Қизингизга қанча танбех берманг, уни доим зимдан кузатасиз, унинг келажагини ўйлаб тунлари ухлолмайсиз, баъзан қизалоғингизни ҳаммадан қизғанасиз. У бахтли бўлиши учун ҳамма-ҳаммасига тайёрсиз.

Азиз ота, қизингиз ҳаётида доим энг муҳим шахс эканлигингизни унутманг. Унга илк устоз эканингизни, илк қаҳрамон эканингизни ёдда тутинг. Отанинг қизи ҳаётида нақадар муҳим эканлигини ҳамма оталар билишганида эди...

Таниқли болалар психологларида бири шундай дейди: «Мен қизалоғим билан мулоқот қилиш маҳоратини тўлиқ ва пухта эгаллаб олмаганимдан афсусланаман. У бошланғич мактабда ўқиган кезларида етарлича ёнида бўлолмадим, яқин инсонига айланолмадим. Бунинг учун ўзимни доим қийинман. Яна бир нарса, мен у билан жуда фахрланаман. Мен соҳа вакили бўлсам-да, оддий, бошқалар каби ота бўлолдим, холос. Қизим билан шифокори сифатида гаплашишни истайман. Барибир унинг оғриқларини билолмайдигандек туюламан...»

Шунга қарамай, қизингизга меҳр беришда меъёрни билинг. Акс ҳолда, у ўсиб-улғайганда ҳаёт қийинчиликларига кўниколмай қийналади. Инсонлар билан муносабатда у кўп нарсани талаб қилиши ёки имконсиз нарсага умид қилиши мумкин. Шу боис уни бошқа одамлар билан муносабатларда эркин бўлишга ўргатинг. Сизга қаттиқ суяниб қолмаслиги ҳам муҳим.

Қиз ота меҳрига ҳамиша муҳтож ва буни инкор этиб бўлмайди. Унутманг, ҳеч ким қизингизга сиз каби ишонч ва ҳимоя бера олмайди. У хатоларга йўл қўяди, баъзан ҳаракатларидан хафа бўлади, кескин қарорлар қабул қилади, аммо ота-она севгисини инкор этолмайди. У, албатта, сизнинг меҳрингизни ҳис этиши шарт. Қизингиз кучли феъл-атворга эга бўлиши керак.

ИДЕАЛ ОТА

Шарқ халқлари азалдан қизлар тарбиясига алоҳида эътибор беришган. Айниқса, қиз фарзандларга меҳр-муҳаббат билан қарашган. Унга уйининг маълум муддатлик меҳмони, бировнинг омонати, яратганнинг инояти деб билишган. Шу билан бирга, қиз камол топаётган сулоланинг ор-номуси деб қаралган.

Қиз боланинг ҳаётида биринчи эркак, улкан суянч тоғи, идеал одам, шубҳасиз, унинг отасидир. Идеал ота — ўз фарзандларига бир хил муносабатда бўладиган ва уларнинг тарбиясида турмуш ўртоғи билан бирга фаол иштирок этадиган одам.

Қизингиз учун идеал ота бўлишда нималарга эътибор беришингиз зарур? Қуйидаги тавсиялар сизга асқотади деб ўйлайман:

1. Кўпроқ меҳр беринг.

Юқорида қайд этганимиздек, қиз бола доимо отасининг меҳрига муҳтож бўлади. У кутган меҳрни бера олинг. Қизингизнинг ҳаёти давомида бу жуда муҳим ўрин тутади.

2. Қизингизга доим яхши гапиринг.

Яхши нарсалар ҳақида суҳбатлашинг. Отанинг қизни қўллаб-қувватлаши, рағбатлантириши унда ишончини ҳосил қилади. Шунда у ўзини ҳурмат қилишни ўрганади. Ўзининг кадр-қиммати ва обрўсини сақлашга, ўзини ривожлантиришга интилади.

3. Қизингизнинг ҳурматини қозонинг.

Отанинг қизи олдидаги вазифаларидан бири, албатта, унинг ҳурматини қозонишдир. Қизнинг ҳаётида соғлом муҳит барпо этишингиз лозим. Агар қизингизнинг ишончини қозона олсангиз, у сизни доимо ҳурмат қилади ва ҳар бир сўзингизни ўзи учун қонун деб билади. Агар унга куч ишлатиш, босим ўтказиш орқали сўзингизга киритмоқчи бўлсангиз янглишасиз. Бунда унинг исёни кучаяди ва унга таъсирингизни йўқотасиз.

4. Ўғлингизга айтмаган гапингизни қизингизга асло айтманг.

Агар қизингиз ёнингизга муаммоларини айтгани келса, асло онангга айт ёки бошқа сафар деб қайтарманг. Унга қулоқ солинг. Маслаҳат беринг, тўғри йўлни кўрсатинг. Ўзини заиф ҳис қилаётган бўлса, унга дунёда ўтган кучли аёлларни мисол келтиринг. У ҳам ана шундай кучли бўлишига ишонишингизни билдиринг. Ўз фикрига эга бўлишига, нимани истаётганини айтишига имкон беринг. Шунда қизалоғингиз келажакда ўзини

хафа қилдирмайдиган, ўз орзуларини тўғри танлаб олган ҳолда улғаяди.

5. Унга жисмоний машқлар қилдиринг.

Қизларнинг жисмоний фаоллиги ўғил болаларга нисбатан камроқ бўлади. Шу боис қизингизни қайсидир спорт тури билан шуғулланишга қизиқтиринг. Бу унинг ҳам жисмонан, ҳам ақлан кучли бўлишига кўмаклашади.

6. Қизингиз билан мунтазам самимий суҳбатлашишни одат қилинг.

Ҳикматга бой, ибратли воқеаларни, ҳаётий мисолларни келтириб қизингиз билан суҳбатлашишингиз туфайли у ўзини янада хавфсиз, қадрли ва севимли эканини тушуниб олади. Қизингиз билан ҳам самимий ва дўстона бўлинг. Суҳбат мавзуси ўзгариши мумкин, бироқ бу орқали қизингизнинг фикрлари, ҳис-туйғуларини теранроқ ифода этишини кузатасиз.

Қиз фарзанднинг ижтимоий фаолиятида отанинг ўрни

Кўп ҳолларда оталар фарзандларининг жисмоний ҳаракатига катта ўрнал бўлишса, оналар уларнинг ички ҳис-туйғуларига таъсир кўрсатишади. Айниқса, қизлар тарбиясида. Она қизининг ижтимоий ҳаётига таъсир қилади. Унга бошқалар билан мулоқот қилишни ўргатади, номаълум нарсаларни ўрганишига ёрдам беради, ёмон ва яхши хулқ-атвор ҳақида тасаввур уйғотади. Аммо ташқи дунё билан тўлақонли танишиш нафақат она, балки ота билан ҳам муносабатларнинг ижобий ривожланиши туфайли шаклланади.

Қизнинг дунёсини билишда отанинг асосий роли она ва қиз ўртасидаги айрим алоқаларни билишдир. Агар бу ўз вақтида рўй бермаса, онанинг ҳаддан ташқари меҳри қизининг соғлом шахсиятини шакллантиришга салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Дўстона, ғамхўр ва ҳиссий жиҳатдан барқарор оталарнинг қизлари, одатда, соғлом овқатланиш ва турмуш тарзида жисмоний тарбияга эътибор беришади. Улар жисмоний ва руҳий саломатликларини назорат қиладилар. Стресс ва депрессия, хавотирга камроқ мойил бўладилар. Бундай қизларнинг интеллектуал ривожланиш даражаси юқорироқ бўлади. Бунинг сабаби оталар қизлари билан кўп вақт ўтказиши, уларнинг тарбияси ва ривожланишини кузатиб бориши, театрга, музейга, кўргазмаларга олиб бориши ва бошқа шу каби жиҳатларга боғлиқдир.

Ота қизига ўзини ҳимоя қилишни ўргатиши зарур. Агар оилада отанинг (бобоси ёки катта акаси) қиёфаси бўлмаса, қиз келажакда эрининг зулми остида қолиши мумкин, унинг фикрига, кучига тўлиқ бўйсунади, барча таҳқирларига табиий ҳолат деб қарайди.

Оталар қизлари билан муносабатда олтин ўрталикни топишлари шарт. Қизга ҳаддан зиёд талабчанлик, ўз фикрида қаттиқ туриб олиш, қизнинг қизиқишларини эшитмаслик хунук оқибатларга олиб келади.

Ота образининг қизнинг реал ҳаётидаги таъсири

Бола қалбида ҳаракатларининг жазоланиши ёки рағбатлантирилиши оқибатида хато ва тўғри тушунчасининг шаклланиши ҳаёт исботлаган ҳақиқатдир.

Ғабиййки, боланинг касб танлашида ҳам шу «тўғри» ва «хато»ларнинг таъсири бўлади.

Ота қизининг кичик ютуқларини ҳам олқишласа, қизиқишларини қадрласа, у билан фахрланишини айтиб турса, қизи ҳар қандай вазифани уддалай оладиган, кучли бўлиб улғаяди. У кўпроқ нарсаларга эришишга интилади. Бундай муҳитда улғайган қизлар ҳаётда кўп ютуқларга эришадилар!

Қизининг қарашларига эътибор қаратган оталар шу арзимаган, айна дамда, катта масъулият саналадиган бу хатти-ҳаракатлари натижасида фарзандининг манتيқий фикрлашига, ахлоқий фазилатлари ривожланишига сабабчи бўлишади.

Фарзанднинг касб танлашида отанинг ўрни

Баъзи мақоллар борки, инсондан ҳатто орзуларга ҳам ўйлаб берилишга ундайди. Масалан, «Кўрпангга қараб оёқ узат», «Оғзи қийшиқ бўлса ҳам, бойнинг ўғли гапирсин». Кўп ҳолларда бу мақолларнинг бежиз айтилмаганига амин бўламиз. Бола онгида табиий равишда атроф-муҳит ва ижтимоий ҳолатим билан ҳисоблашим керак деган тушунча шаклланади.

Агар ота ўзининг ижтимоий таъминотидан мамнун бўлса, қизи жамиятда муносиб мавқега эришишга интилади. Отанинг ижобий таъсири туфайли қизлар юқори лавозимларни эгаллашга интилишади, етук шахс ва малакали мутахассис бўлишади.

Ота томонидан кўрсатилган эътибор ва билдирилган ишонч қизнинг ҳаётдаги қийинчиликларни енгишига

ёрдам беради. Шу боис фарзандингиз, айниқса, қизингизнинг касб танлашида сизнинг ўрнингиз жуда катта. Эркак ўз номи билан эркак. У ҳатто олий таълим олмаса ҳам, ҳунари ва меҳнати билан ўзини, оиласини боқиши мумкин. Бироқ қиз бола яхши касб эгалламаса, ҳеч йўқ, қўлида ҳунари бўлмаса, ҳаётда жуда қийналади. Ҳаёт кутилмаган ҳодисаларга тўла. Қизингизнинг келгуси ҳаётини, келин бўлиб тушган хонадонидagi таъминотини олдиндан кўра олмайсиз. Қизларнинг яхши касб эгаси бўлиши – отанинг зиммасидagi энг катта вазифалардан бири. Ўз вақтида қизингизнинг қизиқишларига диққат қилинг, уни эшитинг ва қўллаб-қувватланг. Унга ҳаёт фақат турмуш ва рўзгор ишларидан иборат дея чекловлар қўйманг. Қизингизни оиласини ва касбини севишга ўргатинг. Бу, шубҳасиз, унинг бахтли аёл бўлишини таъминлайди.

Ўғил кўришни истаган оталар

Оталарнинг ўғил кўришни истаганда дунёга келган қизлари билан муносабати нозикроқ бўлади, зоҳирда буни кўз-кўз этавермасалар-да, ботинда уларни қаттиқ яхши кўрадилар. Кўпинча эркаклар «қизалоғи билан қандай муносабат ўрнатиш кераклигини» билмасликлари, меҳрини ошкор этишлари мушкул туюлади. Қиз бола отасининг диққатини жалб этиш ва меҳрини қозониш учун онгсиз равишда эркакларнинг хатти-ҳаракатларига тақлид қила бошлайди. Бу баъзи қийинчиликларга олиб келиши мумкин. Шунинг учун етарлича эътибор қаратиш ва рағбатлантириш орқали қизингизда яхши хислатларни шакллантириб боринг.

Ота ўғлига бўлган меҳри туфайли қизини бутунлай эътиборсиз қолдириши мумкин. Бундай ота ҳеч қачон қизининг ютуқлари билан қизиқмайди, унинг йиғлаганига, хархашасига кўниколмайдди, қиз учун барча жавобгарликни она ўз зиммасига олади. Бундай қизлар болаликдан олмаган оталик меҳрини бутун умр қидирадилар.

Ҳар қандай ҳиссий тажрибани намоиш этиши тақиқланган, ҳар қандай ташаббуси танқид қилинган қизлар «қўғирчоқ қиз»га айланиб қолиши мумкин. Бундай қиз эркаклардан отани қидиради, ҳаммадан ғамхўрлик кутаверади, ўз ожизлигини намоиш қилаверади.

Ичкиликбозликдан азият чекадиган, ишсиз, ўз оиласига фақат бахтсизлик ва азоб-уқубат келтирадиган заиф оталар бор оилада ҳам қизлар отанинг ролини ўйнашларига тўғри келади. Бундай қизлар оталари томонидан етказилган ахлоқий жароҳатларнинг ўрнини қоплашга ҳаракат қиладилар, оилани сақлаб қолиш учун жавобгарликни ўз зиммаларига оладилар, ўз оилаларини боқиш учун эрта пул топишни бошлайдилар. Бундай қизлар кўпинча ўзи ғамхўрлик қиладиган ёки уларга ғамхўрлик қиладиган эркакларни қидирадилар.

Кўплаб сўровларга кўра, отаси билан самимий, меҳрибон, очиқ, ҳиссий жиҳатдан яқин бўлган қизлар ўзларининг никоҳларини барча жиҳатдан муваффақиятли деб билганлар.

Ўсмирлик даврида отанинг ўрни жуда муҳимдир. Қиз тез ўзгараётган танасидан норози бўла бошлайди, ташқи кўриниши ўзига ёқмай қолади. Бундай вазиятда отаси уни тез-тез мақтаб, меҳрини билдириб турса, катта ёрдам беради. Ота қизнинг ўзини қадрлашига кучли таъсир қилади ва дунёқарашини шакллантиради.

ЭРТА ТУРМУШ

Табиатнинг барча унсурлари бир-бири билан мукамал боғлиқликда, бир-бирини тақозо этадиган қилиб яратилган. Биринчи жараён кейингисини тақозо қилади. Масалан, отасининг меҳри ва моддий қўллаб-қувватлаши ҳомийлигида улғайган қиз билан бунинг акси бўлган шароитда вояга етган қизнинг ҳаёт йўллари олайлик. Отасиз қолдирган оилада ўсган қизлар, одатда, бошқа тенгқурларига қараганда эрта турмушга чиқишади. Бунинг сабаби уларда ташлаб кетишади ва ҳеч кимга керак бўлмай қоламан деган қўрқувнинг борлигидир.

Бундан ташқари, ота ва онанинг муносабатлари қизнинг турмуши сифатига таъсир қилади. Агар тез-тез жанжал қилсангиз, қасам ичсангиз, бир-бирингизга қўпол муносабатда бўлсангиз, бир-бирингизни масхара қилсангиз, қизингиз бу ҳолатларни танқид қиладиган, сизни айблайдиган одамга айланишига тайёр бўлинг. Унинг тасаввуридаги ота уй ишларини онаси билан баҳам кўради, қизини эркалайди, ғамхўрлик қилади, ҳамма нарсани ўз вақтида аниқлик билан амалга оширади.

Ёдингизда бўлсин! Биз ҳаммамиз онгли равишда эмас, балки ота-оналарнинг хатти-ҳаракатларидан нусха оламиз. Шу боис қизингизнинг бахти учун ҳам бахтли яшанг. Уни эрта турмушга чиқишга шошилтирманг. Унинг келажакда қандай аёл бўлиши, ўзини тутиши сиз тарбиялаган муҳитга боғлиқ.

ОТАСИЗ ФАРЗАНДЛАР ҚИСМАТИ

Ҳаётимиз тун ва кундан иборат бўлгани каби, умримиз йўллари ҳам ҳар хил ўнқир-чўнқирлардан ўтади. Ҳаётда тўқис бахт қучоғида улғаяётган болалар билан бирга бу бахтдан бенасиб фарзандлар ҳам йўқ эмас.

Изланишлар фарзанд ҳаётида она меҳри билан бирга ота меҳри ҳам муҳим аҳамиятга эгалигини кўрсатди. Бу боланинг саломатлиги, ривожланиши, ижтимоий функциясига кучли таъсир кўрсатади.

Отасизлик – бу ота ва фарзанд ўртасидаги алоқа ҳафталаб, ойлаб, йиллаб ёки бутун умрга узилишидир. Турли вазиятлар фарзандлар отасиз ўсишига сабаб бўлиши мумкин. Отанинг эрта вафот этиши, никоҳнинг бузилиши, қамоқ жазосига маҳкум этилиши ёки фарзанддан воз кечиши каби ҳолатлар кузатилади.

Отани ўлим ёки никоҳнинг бузилиши туфайли йўқотиш ўсмирнинг руҳий ҳолатига турлича таъсир кўрсатади. Оиланинг бузилиши ва ота-она ўртасидаги низолар туфайли отасини йўқотган фарзандлар онгида ота-онага нисбатан салбий қарашлар пайдо бўлади. Аксинча, отаси вафот этган боланинг қалбида унга нисбатан ижобий ҳислар уйғонади. Биз кўп кузатганмиз, кимдир нохуш иш қилиб қўйган бўлса, атрофдаги кишилар: «Ота тарбиясини олмай улғайяпти-да», – деб қўйишади.

Замонамиз олимлари отасиз фарзандларнинг вояга етиш жараёни борасида кўплаб тадқиқотлар олиб боришган. Уларда аниқланишича, отасиз ўсаётган фарзандларда ўзига бўлган ишончсизлик, ахлоқнинг бузилиши, заифлик, атрофдаги кишилар билан ижтимоий муносабатларда турли муаммоларнинг юзага келиши кўп кузатилади. Уларнинг шахсиятида ҳам ўзгаришлар юз беради. Бу каби ҳолатлар фарзанднинг отадан маҳрум бўлиш сабабига боғлиқ равишда турлича бўлиши мумкин. Оила моддий жиҳатдан ночор аҳволда бўлса, вазият янада оғирлашади. Яъни она куни бўйи иш билан банд, фарзандига етарлича эътибор қаратиш имкони бўлмайди. Натижада бола ўзини қаровсиз қолади ва турли ташқи таъсирларга берилиб кетиш эҳтимоли катта. Бироқ она қарамоғида қолган фарзандлар яхши инсон бўлиб етишган ҳолатлар ҳам йўқ эмас. Агар она ишлашга мажбур бўлса, оилавий юмушларнинг аксарияти фарзанднинг зиммасига тушади. У янада масъулиятли, иродали бўлишга ҳаракат қилади. Бу эса боланинг келажакда кучли, мустақил фикрга эга шахс бўлиб вояга етишига имкон беради. Унутманг, бу ҳол ота-онаси бирга яшайдиган оилада она ўз зиммасидаги ишларни фарзандига юклаб қўйишидан кескин фарқ қилади.

ЎГИЛ БОЛА ОТАСИЗ ЎСГАНДА...

Ватан ичида турли қатламларга таснифланиб борар эканмиз, жамиятнинг асосий бўғини – оилага бориб тўхтаймиз. Оиланинг шаънини ҳамма нарсадан устун қўйиш, айниқса, ўғил болаларда жуда кучли бўлади.

Оиладаги кемтиклик уларнинг қалбида доим оғир тош бўлиб туради. Шу боис ҳам отасиз оилада улғаяётган ўғил болаларни тарбиялашда оналар жуда қийналишади.

Ёлғиз онанинг ўғил болани тарбиялаши ўта машаққатли. Она қанчалик меҳнаткаш, тиришқоқ бўлмасин, ота ўрнини боса олмайди. Бу ҳолатда мувозанат бузилади. Агар ота ва она бола тарбиясига бирдек ҳисса қўшишса, ўртадаги мувозанат бузилмайди. Фақат онаси қарамоғида тарбия топаётган бола ўз ҳаёлидаги идеал қаҳрамонни яратиши мушкул. Тўғри, оналар ўғилларини ўз назорати остига олиб, моддий жиҳатдан таъминлаши, бекаму кўст вояга етказиши мумкин, бироқ ҳақиқий эркак киши қандай бўлиши кераклиги ҳақидаги тасаввурларни уйғота олмайди. Бу эса бола шахсиятига жиддий таъсир кўрсатади. Ишонч, адолат, қатъият, кечиримлилик каби хислатлар шаклланишида оталарнинг ўрни беқиёсдир.

Она қанчалик моҳир бўлмасин, болага ҳар доим ҳам етарлича эътибор қарата олмайди. Оилада ёлғиз боқувчи бўлганлиги сабабли унинг зиммасига кўплаб вазифалар юклатилади. Бир вақтнинг ўзида уларни бажариш ва бола тарбияси билан мукамал даражада шуғулланиш имконсиз. Отанинг оиладаги ўрнини белгилаб берувчи энг муҳим жиҳатлардан бири оила хавфсизлигини таъминлашдир. Бу билан она отага қараганда жисмонан заиф дейиш ўринсиз, бироқ ота муҳофазаси бошқа инсонлар томонидан амалга оширилиши жуда қийин.

Бир сўз билан айтганда, отасиз ўсган ҳар бир ўғил ҳаётида ниманидир қўмсаб яшайди. У ҳаётда ҳамма

нарсага эришса-да, ёнида яқин инсонлари бўлса-да, ҳаттоки энди отаси тенги инсонга айланган бўлса-да, қалбининг бир чети ҳамиша ҳувиллиб туради. Балки, бу ота ва ўғил орасидагина бўладиган муқаддас туйғу, юксак ҳислардир.

ЁЛҒИЗ ОНА

Эр ва хотин тарозининг икки палласи, тўқис ҳаёт кечириш учун бу икки палла ўз ўрнида бўлиши керак. Инсон ўз жуфтисиз ҳаёт кечириши осон эмас. Бироқ ҳаёт тўхтаб қолмайди, яшашда давом этиш, ўзида куч топа билиш шарт.

Бундай вазиятда энг муҳими ҳақиқатни тан олиш ва тақдирга кўникишдир. Ҳаётингизда кимдир беқиёс ўринга эга бўлса-ю, бир куни тўсатдан сизни тарк этса — бу жуда аянчли ҳолат. Бироқ қалбимиздаги жароҳатлар қачондир албатта тузалади. Бунинг учун биргина чора бор. У ҳам бўлса сабрдир. Вақт ҳамма нарсани жой-жойига қўяди. Фақатгина сабр қилишга куч топа олсангиз бас. Ғам-аламлар сизни бутунлай тарк этмаслиги мумкин, бироқ вақт ўтган сари уларнинг барчасига кўникасиз. Энг асосийси, яшашга бўлган иштиёқ яна уйғонади. Энди сиз янги мақсадлар ортидан интиласиз. Фарзандингиз сиз учун умид чироғига айланади. Ҳа, у сизни зулматдан ёруғлик томон етаклайди.

Бундай ҳолатларда энг тўғри йўлдан бориш учун қуйидаги тавсияларга амал қилинг:

- **Айрилиқни тан олинг.** Ичингиздаги ғам-аламлардан қочиш тушкунликка тушишга олиб келади. Бу-

нинг ўрнига вазиятдан қандай қилиб чиқиб кетиш ҳақида ўйланг.

- **Қийинчиликларни енгиб ўтинг.** Турмуш ўртоғингиз энди ҳаётингизда йўқ эканлигига кўникинг. Қалб жароҳати азобли бўлади, бироқ фарзандларингиз олдидаги бурч уни енгишингизга ёрдам беради.
- **Оилангиздан мадад олинг.** Оила инсонни ҳаётга боғлаб турувчи энг ишончли пойдевордир. Оғир вазиятларда ўз оилангизга суянинг. Ота-онангиздан маслаҳат олинг. Оилангизга керак эканлигингиз ҳақида ўйланг, ҳис қилинг.
- **Сизни бахтли қила оладиган нарсаларга эътибор қаратинг.** Уйга келганингизда турмуш ўртоғингиз ортиқ сизни кутиб олмайди. Бўш вақтингиз кўп бўлади. Севимли машғулотларингиз билан банд бўлишга ҳаракат қилинг. Вақтингизнинг асосий қисмини фарзандларингизга бағишланг.

Ҳаёт паст ва баландликлардан иборат узун бир йўлдир гўё. Биз инсонлар бу машаққатли йўлда кетаётган йўловчилармиз. Манзил жуда олис. Кимлардир ярим йўлда қоқилади. Бироқ ортга чекинмайди. Ўрнидан туриб яна давом этади. Кимлардир тақдирга тан бериб ярим йўлда қолиб кетади. Ҳамроҳингиз билан сафарга чиқар экансиз, олдинда сизни қандай синовлар кутаётганидан беҳабар бўласиз. Қисматнинг ўзи сизга йўл кўрсатади. Ҳамроҳ танлашда ҳеч қачон адашманг. Токи сиз кўзлаган манзиллар айро бўлмасин.

ОТАСИЗ ЎСАЁТГАН ҚИЗЛАР

Қиз боланинг ҳаётида отанинг йўқлиги изсиз кетмайди. Бу ҳолатда отанинг ўрнини бошқа эркак киши (катта акаси ёки бобоси) маълум даражада босиши мумкин, аммо она билан эмас. Албатта, онаси отасининг иштирокисиз қиз шахсиятининг ривожланишини ҳисобга олиши керак, аммо у уни бутунлай ўзгартира олмайди.

Отанинг йўқлиги оқибатида қиз ижтимоий фаолликни йўқотади. У ўзига ишончсиз бўлиб қолади, баъзи қизлар бу борада ўзини тарбиялаш ва ўзини тута билиш қобилиятидан азият чекишади. Отасиз ўсган қизлар бошқаларга қараганда тез-тез асабий сиқилиш, стресс, хавотир ва тушкунликка тушиб қоладилар.

Бундай қизларда интеллектуал ривожланиш суръати камроқ бўлиши мумкин. Уларга ўқиш, касб танлаш қийинроқ. Улар олий маълумот олишда ўқишига ва мартаба қозонишга кам эътибор берадилар – дейди тадқиқотчилар.

Одатда, қиз бўлажак умр йўлдошини отасининг сурати билан таққослайди. Агар у йўқ бўлса, у бошида отанинг идеал қиёфасини яратади. Ушбу хаёлий расм унинг муҳитидан яратилган: ака-укалар, дўстлар, қариндошлар, кино қаҳрамонлари ва бошқалар. Бу расм ҳар доим ҳам ҳақиқий эмас.

Никоҳ ва оилавий муносабатлардаги хатти-ҳаракатлар моделининг йўқлиги қизнинг эри ва умуман эркаклар билан муносабатларини шакллантиришга салбий таъсир кўрсатаверади. У шунчаки никоҳда қандай

муносабатлар бўлиши кераклигини билмайди. Отасиз ўсган қиз доимий равишда кучли ва мукамал шерик топишга интилади. У отаси каби, уни диққат билан ва меҳр билан ўраб оладиган одамни қидиради. Унда эркаклар билан билан мулоқот қилишдан ўзини четга олиш, улар билан гаплашиш кўркуви пайдо бўлади.

Бундай ҳолатда, бирга яшамаётган бўлса ҳам, ота ўз қизини иложи борица оталик меҳри билан ўраб олиши керак. Кичик ва аҳамиятсиз бўлса ҳам, унинг ютуқларига яхши муносабат билдириб рағбатлантириши муҳим аҳамият касб этади. Унинг ижтимоий ҳаётдаги фаолияти: оддий тадбирлардаги чиқишларига, кўргазмаларига, синф мажлисларига ва танловларига бориш лозим;

Қизни атрофдаги дунё билан таништириш учун музейларга бориш, бирга овқатланиш, унга пальтосини кийгизиб қўйиш, машина эшикларини очиб бериш каби ҳурмат ва эъзозларни дастлаб ўз отасидан кўргани жуда ажойиб иш бўлади.

Ота ва қиз ўртасидаги муносабатларга (ижобий ёки салбий) қараб, қизнинг эркакларга бўлган талаблари қуйидагича шаклланади:

«У отамнинг қиёфасига тўғри келмайди» – эрни отасининг ижобий сурати орқали элакдан ўтказиш;

«Менинг отам каби эмас» – отасининг ўхшашини қидириш. Бу отаси билан бўлган салбий тажрибалар билан боғлиқ бўлиши мумкин: у бепарво, совуқ, узоқ, тажовузкор эди.

Агар қизи ҳали кичкина бўлса, «онаси буни ҳал қилсин, катта бўлганида хато қилади» деган фикр нотўғри. Беш ёшгача бўлган давр жуда муҳим, агар бу даврда ота

ўзини ота сифатида намоён қилмаса (қизининг таълимига совуққон ва бефарқ бўлса), кўп нарса бой берилади.

Қиз учун отасининг фикри ва эътибори жуда муҳим. Бу унинг ташқи кўриниши ва қобилиятининг эркак томонидан биринчи бор баҳоланишидир. Отанинг ўзини намоён қилиши қиз бола шахсиятининг шаклланишида катта рол ўйнайди. Ушбу эътибор туфайли унинг ўзига бўлган ҳурмати, қатъияти пайдо бўлади.

Куйида отасиз оилаларда ўсган қизларда салбий муносабат шаклланишининг энг кенг тарқалган моделларини кўриб чиқайлик.

1. Отасиз ўсаётган қизларда она намуна ролини ўйнайди, улар «отни тўхтатиб, ёнаётган кулбага кириб борадилар», «Мен эркаксиз бахтли бўла оламан, ўзим учун бола туғаман, ота оилада қўшимча шахс», – деб ўйлайдилар.

2. Энг ёмон руҳий жароҳат – одамга ишонмаслик. Бундай қизлар севгига ишонмайдилар, чунки уларга ташлаб кетилган онасининг ҳаёти ибрат бўлади. Турмуш қуришни таклиф қилган йигитларни синайверадилар, улардан ҳийла-найранг, алдов ва хиёнатни кутиб яшайдилар.

3. Ҳамма нарсани назорат қилишга интилиш ҳам болаликдаги тажрибадан келиб чиқади, унинг болалик ҳаётида отаси йўқ эди. Отасиз қиз «Мени ҳимоя қиладиган ҳеч ким йўқ» деган туйғу билан ўсади. Айниқса, акалари ҳам бўлмаса. Шундай қилиб, у ўзини ўзи ҳимоя қилишга тушади, ўзини ўзи боқишга ўрганади. Бора-бора худди эркаклар каби характерга эга бўлади ва заиф эркаклардан нафратланади.

Агар она қизни отасиз ўстирса, отаси билан алоқа ўрнатиш имконияти бўлмаса, энг яхши йўл қариндошлар билан алоқани йўлга қўйишдир. Бунда фарзандлар ота-она тўлиқ оилаларда ўзаро муносабатларни кузатиб ўрганишади. Бу болаликдан эр-хотин оиланинг яхлитлигини таъминлашини англашга ёрдам беради. «Отанг ҳеч киммас, даданг ёмон, сенга даданг керак эмас, сен ҳам унга керак эмассан, йўқса, ташлаб кетмасди» қабиладаги сўзларни эшитиб улғайиш қиз учун жуда оғир.

Агар узоқ ўтмишга мурожаат этсак, эркакларнинг ва-зифалари қуйидагиларни ўз ичига олганини эслаймиз: озиқ-овқат билан таъминлаш, насли давом эттириш, аёли ва келажак авлодлари учун хавфсиз жой яратиш. Аёл авлодларнинг омон қолишини, давомийлигини таъминлаши керак эди. Умр йўлдоши танлаш ҳар бир етук қизнинг ҳаётида жуда муҳим воқеа бўлган ва шундай бўлиб қолмоқда. Соғлом ва кучли одам келажак авлод учун яхши генларни кафолатлайди. Аммо отанинг роли бу билан чекланмайди.

Отанинг фикри қизнинг шахсиятини шакллантиришда муҳим роль ўйнайди. «Агар отаси қизининг муваффақиятига, жозибадорлигига ишонадиган бўлса, қизи ўзини кучли ва муваффақиятга лойиқлигини ҳис этиб ўсади. Умуман олганда, қиз учун отанинг мулоимлиги ва эътибори жуда муҳим, чунки унга ўзини отаси севадиган ва авайлайдиган «кичкина малика» деб ҳис этиш ёқимли. Шу сабабли келажакда унинг умр йўлдоши билан муносабатлари муваффақиятли ривожланиб бориши эҳтимоли катта. Ота қизга эркак дунёси душман эмаслигини, эркак ва аёл бир-биридан фарқ қилишини, шу билан бирга, эквивалент тушунчалар экани-

ни кўрсатадиган шахсдир. Отаси билан муносабатларда қиз ўзини аёл каби ҳис қилишни ўрганади – юмшоқ, зарур ва жозибали. Бу ролга (қиз ҳаётидаги биринчи одам ролига) отадан бошқа ҳеч ким мос келмайди. Ота қизининг ҳаётидаги биринчи одам бўлгани учун у учун идеал эркак моделини яратади.

Ота иккита хатодан қочиши керак – ҳиссий изоляция ва авторитаризм. Ота-онасидан бегонадек туюлган болалар, одатда, ижтимоий манфаатларга асосланган шахсий нарсаларга эмас, шахсий устунликка эришиш ни мақсад қилишади. Ота-оналар авторитаризми ҳам нотўғри ҳаёт тарзига олиб келади. Мустабид характерли ота-оналарнинг болалари ижтимоий устунлик эмас, ҳокимият ва шахсий ҳаёт учун курашишни ўрганадилар.

Қизнинг онаси унга уйда яшашни ўргатади ва отаси унга дунёга чиқишга ёрдам беради. Бошқача қилиб айтганда, она боланинг ҳиссий боғлиқлиги учун, ота эса ҳиссий мустақилликни ўрганиши учун жавобгардир. Ота билан рисоладагидек муносабатда бўлган қизлар учун ота қизи ва барча эркаклар ўртасидаги тўсиқни енгилар қодир кишидир.

Идеал ҳолда аёл эркакларни тўғри идрок қилишни ўрганади, турмушнинг турли муаммолари, ўнқир-чўнқир йўлларнинг йўловчиси бўлиш «кўникмалари»ни шакллантириш осонроқ кечади. Аммо отасини билмаган қизлар ҳатто синфдошлари билан ҳам гаплашишдан қўрқадилар.

ОТАСИЗ ҚИЗЛАРНИНГ ЎЗИ ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ

Болаларнинг атрофдаги жараёнларга таъсирчанлиги юқори бўлади. Шу туфайли ҳеч ким тушунча бермаган ҳолатлар орқали уларнинг ҳаётга бўлган қарашлари шаклланади. Агар ота оиласидан воз кечса, фарзанд ўзини айбдор деб ҳисоблайди. Бу ҳолат, айниқса, қизларда кўп кузатилар экан. Агар ота қизининг ёнида бўлмаса, у ўзини инсоний фазилатлардан маҳрум деб ҳисоблайди. Натижада ўзига бўлган ишончи бутунлай йўқолади. Ота ва қиз ўртасидаги носоғлом муносабат ижтимоий, ахлоқий камчиликларни юзага келтириши мумкин.

«Отасиз қизлар» китоби муаллифи Памела Томас отасиз ўсган қизлар келажакда одамлар билан мустаҳкам алоқа ўрнатиш борасида кўплаб муаммоларга дуч келишини айтиб ўтади. Қизлар отаси воз кечганлиги туфайли яна шундай ҳолат такрорланишидан қўрқадилар. Одамлар билан муносабат ўрнатишга чўчийдилар. Сохта муносабатни ҳақиқийсидан ажратиб олишга қийналадилар. Отасиз ўсаётган қизларда тушкунликка тушиш ҳолати кўп кузатилади. Бу эса руҳан яккаланишга олиб келади. У бора-бора ижобий муносабатларни ҳам инкор эта бошлайди. Яна бир бор қалби жароҳатланишини истамайди. Ўзини кераксиздай ҳис қилиш туйғуси қалбига доим соя солиб туради.

ҚИЗИДАН УЗОҚДА ЯШАЁТГАН ОТАЛАР

Қиз бола то ҳаётини ким биландир боғлаш ёшига етмагунча ота унинг ҳимоячисидир. Тақдири боғланган инсон тасарруфига ўтгунча отасининг омонатидир. Аммо ҳаёт доим ҳам биз истагандек бўлавермайди. Кимдир онасиз, кимдир отасиз вояга етишга маҳкум. Болаликдан ота ғамхўрлиги, эътибори ва меҳрининг етишмаслигини ҳис этган қиз ҳаётнинг турли синовларидан ҳимояланмаганини сезиб ўсади. Унга ҳамма нарса қаттиқ меҳнат ва интилиш эвазига келади. Ота ҳимоясисиз улғайган қизлар шахсий ҳаёти ҳақида кўпроқ ўзлари қайғурадилар ва катта меҳнат эвазига ютуқларга эришадилар. Ҳаётда қандай вазиятга тушмасинлар, муаммоларини ўзлари ҳал қилишга одатланган бўладилар. Чунки улар бировдан қандай ёрдам сўрашни билмайдилар. Ёрдам кутмайдилар, доим ўз кучларига ишонадилар. Уларнинг ҳаётда муваффақиятга эришиши, шахсий ҳаётини йўлга солиб олишлари осон кечмайди. Айниқса, ҳаётдаги барча қийинчиликларни ўз зиммасига олган она томонидан тарбияланган ёки оилада отаси бўла туриб моддий томондан онаси таъминлаган қизларнинг руҳиятида катта ишончсизлик, қўрқув ва ҳафсаласизлик устун бўлади. Бундай қиз эрининг ортиқча ғамхўр, меҳрли ва кучли шахс бўлишини истайди. У доим меҳр излайди. Баъзан турмуш ўртоғини «Мени севасизми?», «Мени яхши кўрмай қўйдингизми?» каби саволларга кўмади.

Ота меҳрисиз ўсган қизлар эркаклар билан муносабат ўрнатишдан қўрққанлари учун турмуш ўртоғини

танлашда нукул иккиланадилар, эркакларга ишонмайдилар. Ўзларини шундай оқлайдилар: «Менга эркак киши нега керак? Ўзим ишлаб пул топаман. Кучлиман, ҳамма нарсага ўзим эришаман». Доимий қўрқув, иккиланиш, ишончсизлик сабаб оилада шахсий ҳаётни йўлга қўя олмасликлари мумкин. Отасиз ўсган ва ота меҳри ҳақида тасавурга эга бўлмаган қизлар ҳаётида ана шундай номутаносибликлар юзага келади. Хўш, бундай аёллар нима қилишлари керак?

Болалик аллақачон ўтди, азоблар, салбий хотиралар бир куни унутилади. Энди ҳеч нимани ўзгартириб бўлмайди. Биринчидан, отасиз ўсган, болаликдан кўплаб муваффақиятсизликларга учраган аёл пушаймонлик ва ўзига ачиниш ҳиссидан воз кечмоғи лозим. Иккинчидан, ўтмишдаги ўша сабоқ ва бебаҳо тажрибавий ҳаётдан мамнун ҳам бўлиш мумкин. Отани кечириш (агар вафот этмаган бўлса), у билан қайтадан муносабатни йўлга қўйиш шарт. Чунки шу инсоннинг фарзанди. Ота – улуғ зот, у ҳам қилган хатоларидан ич-ичидан пушаймон. Отани кечириш, ундан норози бўлмаслик, кекса отани парвариш қилиш, дуосини олиш фарзандлик бурчидир. Ота ичдан азоб чекса-да, буни билдирмаётган бўлиши мумкин. Биринчи қадамни фарзандлар ташлаши зарур. Бундай вазиятда ота ҳам фарзанди билан муносабатларини тиклашга уриниши, ўтмишни унутиб, олдинга қараши, хатоларидан хулоса чиқариши шарт.

Азиз ота, кеч бўлса-да қизингизни суйиб-эркалашга, уни дуоларингиз билан, муҳаббатингиз билан эслашга, имкон қадар ёнида бўлишга интилинг. Чунки неча ёшда бўлмасин, у сизнинг севимли қизалоғингиз бўлиб қолаверади. Меҳр беришнинг эрта-кечи йўқ. Ана шунда

қизингизнинг ҳаётида, дунёқарашида ҳам ўзгаришлар юз бера бошлайди. Унинг қалбидаги доғлар, ўкинчлар, аламзадалиқ тарқала боради.

Шу ўринда оталарга маслаҳат:

- Ёдингизда бўлсин, қизга берадиган меҳр ва эътиборингиз онадан кам бўлмаслиги керак, қизни она тарбиялайди деган қарашни буткул унутинг.

- Қизингиз олисда бўлса ҳам, у билан тез-тез боғланишга, унга қўнғироқ қилишга интилинг. Олисда бўлса-да, сиз уни яхши кўришингизни билсин. Муаммолари ҳақида гаплашинг. Совғалар юбориб туринг, бошқа ота билан яшаса-да, самимий муносабатда бўлинг. Онаси қилган хато ёки эр-хотин ўртасидаги келишмовчилик, зиддият учун зинҳор болангизга азоб берманг. Фарзандингизнинг бу ишларда айби йўқ. Аёлингиз билан бўлган келишмовчилик фарзандингиз билан кўришингизга ҳалал бермасин. Онасини ҳурмат қилмаслигингизни зинҳор айтманг унга. Агар шундай десангиз, у ҳам сизни ёқтирмай қўяди.

- Қизингизга қатъий чекловлар ўрнатиш, эркинлигига таъсир ўтказиш, қизиқишларига қарши бўлиш орқали уни бўғиб қўясиз, оқибатда сизни ҳурмат қилмай қўяди. Болани қўрқитиб ёки уришиб меҳрига сазовор бўла олмайсиз.

- Мен қандай отаман деган саволингизга тўлақонли жавоб бера оладиган энг яхши мутахассис, шубҳасиз, фарзандларингиздир. Ота ўзини тарбиялаши, бола учун ўзгариши ва янги сифатларга эга бўлиб бориши шарт.

Оиладаги аҳвол, вазият қандай бўлмасин, сиз барча муаммоларни ҳал қилишга қодирсиз.

ЯХШИ ОТА БЎЛИШ СИРЛАРИ

Бу дунёда сири бўлмаган одам кучсиз одамдир дейди мутафаккирлар. Ҳар қайси тоифадаги инсоннинг маълум сири бўлганидек, оталарнинг ҳам ўзлари яратган, кашф қилган сирлари бўлиши керак. Демак, ҳар бир яхши отанинг бир қарашда оддий, лекин кучли сирлари мавжуд. Бу сирларни катта тажрибага эга бўлган оталардан ўрганасиз.

Уйга қайтганингизда болаларингизнинг ёнингизга югуриб чиқиши ҳаётнинг энг ширин лаҳзаларидир. Тадқиқотлар кўрсатадики, болаларни нарсалар бахтиёр этмайди. Болаларни тажрибалар, бирга кечган дамлар, шу дамлардаги ўйинлар, юмушлар, хатти-ҳаракатлар хурсанд қилади, бир умр ёдида қолади.

Машиналикни тузатгани гаражга кирганингизда албатта боланингиз ҳам олиб келинг, бирор нарсани тузатаётганингизни кузатиб турсин, сизга ёрдам беришга интиلسа янада яхши.

Маълум вақтда нима биландир шуғулланишни қатъий белгилаб қўйинг. Мунтазам тарзда давом этадиган анъананингиз бўлсин. Шунда бола қадриятларни ҳурмат қилади. Ўзи ҳам шунга одатланади.

Боланингизга саволлар беришга эринманг. У билан катталар билан суҳбатлашаётгандек тутинг ўзингизни. Фикрини диққат билан эшитинг ёки бирор ишингизда унинг шахсий фикрини сўранг.

Қоидаларни ўргатинг. Масалан, телевизорда футбол кўраётган бўлсангиз, болага эринмасдан ўйин қоидаларини тушунтиришга вақт ажратинг, болани таҳлил

қилишга қизиқтиринг. Келаси сафар футболни бирга кўришга яхши шерик ҳам топасиз.

Уйда болангизга хат ёзиб қолдиришингиз, байрамларда самимий табрик хати битишингиз, тушлик олиб кетадиган идишига ёки хонасидаги деворга сени яхши кўраман деб ёзишингиз ва уни ҳайратлантиришингиз мумкин.

Фарзандларингизнинг ҳар бири учун алоҳида дафтар тутинг. Уларга топшириқлар, мақтовлар ва қизиқарли воқеаларни қисқача ёзиб қўйишга одатланинг. Болангиз бу дафтарни ўқишни интизорлик билан кутсин, маълум вақтда уни ўқишига изн беринг, бу орқали бола билан сеҳрли алоқани йўлга қўйишингизга замин яратилади. Буларнинг бари кўп вақт талаб қилмайди. Режангизга киритиб қўйсангиз кифоя.

Ишхонангизга болаларингизни олиб келинг. Улар офисингизни, иш столингизни, қаҳва ичадиган жойингизни, қай тартибда ишлашингизни бир маротаба бўлса ҳам кўрсин. Болангизга кун бўйи улардан узоқда нима ишлар машғул бўлишингизни албатта кўрсатинг.

Болангизга куч ва мотивация берувчи сўзларни кўпроқ айтинг: «Сен ҳаммадан зўр ва ақлли боласан», «Ҳаммадан кучлисан», «Сенинг даданг эканимдан фахрланаман» каби. Чунки бола кун давомида камида ижобий сўзларни эшитиб ва эзгу амалларни кўриб улғайиши зарур.

Кечки пайт ишдан келиб, болангиз билан сайрга чиқинг, овқат сузилгунча тоза ҳавода суҳбатлашиб, бирпас бўлса-да ўйнаб олишингиз мумкин, бу эса болани смартфонлардан узоқлаштиришнинг яхши усуллари-дан бири саналади.

Шунингдек, бола билан кураш руҳидаги ўйинларни, масалан, ёстиқ отиш, куч синашиш, сакраш каби ўйинларни бирга ўйнанг, бу болангизнинг тафаккурини ривожлантириб, иродасини мустаҳкамлайди.

Болага меъёрида ҳазил қилишни ўргатинг, айрим муаммоли вазиятлардан ҳазил орқали чиқиб кетишни, вазиятни юмшатишни ўрганади.

Болангиз шўхлик қилиб бирор қариндошингизнинг буюмини бузиб қўйганда муаммони ҳал этишни боланнинг ўзига қолдиринг. Шунда кейинги сафар ақл билан иш тутади. Бунинг натижасида болангиз масъулиятни сезишга одатланади, эҳтиёткорлик чорасини қила бошлайди. Айрим ҳолларда совуққонлик ҳам отанинг болага сабоғи бўлади.

Яхши ота бўлишнинг кўплаб сирлари бор. Энг муҳими сизнинг журъат ва ҳаракатингиздир. Вақт – учкур тулпор. У жуда тез ўтади. Эртага фарзандингиз тарбиясида йўл қўйган хатоларингизнинг жароҳатини бутлай олмайсиз. Ўша ҳолатга тушмаслик, надомат чекмаслик учун доимий равишда оталик ролини ўйнайсиз. Бу ролни яхши ёки ёмон ижро этиш ўзингизга боғлиқ.

ОТАЛИК МАШАҚҚАТЛАРИ

Бугунги кунда оталар зиммасига юклатилган масъулият ҳар қачонгидан ҳам баландроқ. Ижтимоий ва иқтисодий омиллар оталарнинг фарзандларига етарлича эътибор қаратишига имкон бермаяпти. Оталар фарзандлари билан бирга бўлишлари, дарслари ва машғулотларига қизиқишлари, барча дўстлари ҳақида

маълумотга эга бўлишлари, уларни нималар ўйлантираётганини билиб туришлари керак.

Агар фарзандингиздан узоқда бўлишга тўғри келса, у билан алоқа ўрнатинг. Фарзандлар оталари билан нафақат жисман, балки руҳан бирга бўлишга интилишади. Ҳар қандай вазиятда улар билан бирга эканлигингизни кўрсатинг.

Ота ўз фаолияти билан болани мунтазам таништириб турса, келажагига ижобий таъсир кўрсатади. Яъни аксарият ҳолларда болалар ота-онасининг касбига ҳавас қилишади, улардек бўлишни орзу қилишади. Фарзандингизнинг кўз ўнгида қандай гавдалансангиз, у ҳам худди шундай инсон бўлишга ҳаракат қилади.

Тадқиқотларга кўра, боланинг психологиясига салбий таъсир қилувчи омиллардан бири оилада ота-она ўртасида келиб чиқадиган турли низо ва жанжаллардир. Оилавий можаролар тез-тез содир бўладиган хонадонда ўсаётган бола ва отасиз, она қарамоғида, ҳеч қандай уруш-жанжалсиз тарбия топаётган болани кузатиш орқали мутахассислар агар оилада нохуш ҳолатлар юз бермаса, боқувчисини йўқотган фарзанд ахлоқида салбий ўзгаришлар кузатилмайди деган хулосага келишди. Яъни оилада тинчлик-тотувлик бўлмаса, бола тарбияси бузилиш эҳтимоли катта. Жанжаллар, ҳурматсизлик, етишмовчилик ва бошқа кўнгилсиз ҳолатлар оқибатида болада ўзига бўлган ишонч, келажакка интилиш, одамларни севиш каби туйғулар мўртлашади. Атрофдаги жараёнларга лоқайдлик кайфияти юзага келади.

Отанинг энг катта машаққатларидан бири ҳам шуки, у эндигина туғилган чақалоғи билан ўзи иста-

ган муносабатни йўлга қўя олмай қийналиши мумкин. Қуйида айрим синалган тажрибалар ва тавсияларни кўриб чиқамиз:

- Болани ўйин ўйнашга, мустақил изланишига унданг.

Ҳаётининг илк палласида бола учун бутун олам ота-онадир. Масалан, болангиз билан бирга ўйнаш оддий, самарасиз жараён эмас. Шу орқали ҳам бола дунёга қизиқиб, уни ўргана бошлайди. Ҳайратланарли фактлардан бири шуки, ота-онанинг бола билан ўйнаш усули доим бир-бирини тўлдириб боради. Тезкор, фаол, жисмоний усулларнинг бари фарзандингизда қизиқувчанлик ва ўзига бўлган ишончни шакллантиради.

- Меҳр-муҳаббатингизни илиқ сўзлар, ёқимли табасум ва эркалаш орқали кўрсатинг.

Фарзандингиз ҳали чақалоқ бўлса, у гапира олмайди. Шунинг учун ўзининг ҳиссиётларини турли ишоралар орқали кўрсатишга ҳаракат қилади. Айни шу даврда болага жуда эътиборли бўлинг. Чунки ҳар бир ҳаракатингиз боланинг руҳий ҳолатига катта таъсир кўрсатади.

Болаларга яхши муносабатда бўлсангиз, улар ўзларини шунчалик бахтиёр ҳис этишади. Фарзандингиз билан алоқага киришганда очикқўнгил бўлишга ҳаракат қилинг. Уни ювинтирганда, овқатлантирганда, китоб ўқиб берганда чин дилдан ҳаракат қилинг. Улар жуда сезгир бўлишади. Сиз ўқиётган эртақлар, куйлаётган қўшиқлар асосида болада дастлабки тушунчалар шаклланади. Сўзларингизни тинглагач, бола миясининг нутқ ва тилни ривожлантирувчи қисми фаоллашади. Умуман олганда, бола билан қанчалик кўп суҳбат қурсангиз, унинг мия

фаолияти шунчалик яхшиланади. Айни дамда, фарзандингиз билан яқинликни ҳис қиласиз.

- *Кун тартибини ташкил қилинг.*

Эътибор берган бўлсангиз, чақалоқлар она алла айта бошлаганда ухлаш вақти бўлганини сезишади. Турли ҳаракатларни кузатиб, навбатдаги ҳодисаларни тушуна бошлашади. Болани вақтида овқатлантириш, ухлатиш, кундалик фаолиятни вақтида амалга ошириш у учун жуда қулай шароитни яратиб беради. Баъзида оналар турли сабабларга кўра буни уддалай олмасликлари мумкин. Бундай ҳолларда сизнинг кўмагингиз қўл келади.

- *Тарбиячи танлашда адашманг.*

Оиладаги жиддий қарорлардан бири болага яхши тарбиячи ёллашдир. Бундай вазиятда боланинг тарбияси, хулқ-атвори нафақат ота-онага, балки унга қараётган тарбиячига ҳам боғлиқ бўлади. Орамизда доимо иш юзасидан сафарга чиқувчи, уйда кам бўладиган ота-оналар ҳам учраб туради. Бу уларнинг касби тақозосидан келиб чиқади. Болани илк палладаёқ тўғри йўналтириш, яъни мувофиқ тарбиялаш муҳим аҳамиятга эга. Шунинг учун фарзандингизни ишончли қўлларга топшираётганингизга амин бўлинг.

Фарзандингиз бир қанча асосли қоидаларга бўйсуниб вояга етса фойдадан холи эмас. Бола улғайгани сари борлиқ тобора кенгайиб боради. Бу вақтда уни асосли чекловлар билан назорат қилиш лозим.

- *Фарзандингизнинг телевизор кўришга сарфлаётган вақтини чегараланг.*

Изланишлар шуни кўрсатадики, мактабда энг юқори муваффақиятга эришган болаларнинг аксарияти ота-

онаси томонидан назорат қилинган экан. Яъни улар фарзандларининг қачон ва қандай кўрсатувларни кўришига эътиборли бўлишган.

- *Фарзандингиздан доимо сизнинг измингизда бўлишини талаб қилманг.*

Болага ҳеч қачон бақирманг. Унинг ўзини назорат қилишни ўрганиш жараёни жуда узоқ давом этади. Вақти-вақти билан баъзи қоидалар бузилса, кечиримли бўлинг. Агар болани жазоласангиз, у хато қилишдан кўрқиб қолади. Натижада ўзидаги қатъиятни йўқотиши мумкин. Асосийси, назорат мунтазам бўлса, бола аста-секин унга кўника бошлайди.

- *Ҳар бир фарзандингизга алоҳида эътибор қаратинг.*

Болаларнинг темпераменти турлича бўлади. Баъзилари киришувчан, бошқалари босиқ, оғиртабиат бўлиши мумкин. Жисмонан ва ақлан ривожланиш даражаси ҳам фарқланади. Баъзи болаларда вояга етиш жараёни тез кечади, айримларида аксинча ҳолат кузатилади. Бу вазиятда уларнинг ўзлари ҳақидаги фикрлари сизнинг муносабатингизга боғлиқ. Фарзандингиз билан фахрланишингизни айтиб, ўзини яхши ҳис қилишига имкон яратинг.

- *Ўзингизни эҳтиёт қилинг.*

Ота-оналар ҳам ғамхўрликка муҳтож бўлади. Болани вояга етказиш – жамиятдаги энг шарафли вазифалардан бири. Бироқ бу вазифани адо этиш учун, аввало, ота-онанинг ўзи соғлом бўлиши лозим. Агар ҳар томонлама соғлом бўлсангиз, фарзандларни ўстиришда турли муаммоларга дуч келмайсиз. Соғлигингизни назорат қилиб туришни ҳам унутманг.

БАҚИРИШ КАСАЛЛИГИ

бола тарбиясида онанинг оғир хатосидан бехабар қолманг

Ота оилада болага қандай тарбия берилаётганини назорат қилишда арзимас, ҳатто безарардай туюлган адолатсизликлардан кўз юммаслиги лозим. Акс ҳолда, бу «кичик» адолатсизликлар фарзандингиз соғлиғига жиддий зарар етказиб, аста-секин унинг руҳиятини синдириб бораётганини сезмай қолишингиз мумкин. Бошқача айтганда, ота ҳам, она ҳам гуноҳ қилаётганини тушуниши керак. Ахир фарзанд бебаҳо инъом, ота-онага яратганнинг омонатидир.

Хусусан, она фарзандларни қандай тарбиялаётгани отанинг эътиборидан четда қолмаслиги зарур. Мабодо болалар гўдаклигиданоқ асабий, инжиқ, бир-бирига бақириб гапирадиган, майда-чуйда гапга ўч, лекин китоб ўқишга сабри чидамайдиган бўла борса, бу она ёки уйдаги аёлларнинг болаларга ҳадеб бақираверганлиги ёки ураверганлиги оқибатидир. Баъзи оналар боланинг бирор хатоси учун унга нақ ўн-ўн беш дақиқа тинимсиз бақириб-чақиритишни одат қилишади. Бу овозни доимий эшитган фарзандларининг ҳали тўла шаклланмаган асаб толалари кетма-кет лат ейди, бу аҳмоқона жазо боланинг соғлиғига уни ургандан ҳам зиёд путур етказди. Қизиғи, бундай лат ейишлар яққол кўзга ташланмайди. Бироқ улар ғуррадай қайтиб кетмайди, жисмоний жароҳатлардай битиб ҳам қолмайди, яъни болани бир умр таъқиб этади ва доим унга панд беради. Ҳали кичкинтой бўлса-да, боланинг асаблари ожиз, дарров таранглаша-

ди. Унинг хотираси ҳам маиший, майда-чуйда гапларга тўла, билимларни эслаб қолишга эса ожизроқ бўлади, бу масалада қийналади. Бу ҳол худо берган пойдеворни бақиравериб бузган онанинг хатоси туфайли эканини ҳеч ким ўйлаб ўтирмайди. Афсуски, уй вазифасини тез ва яхши бажара олмаётгани учун бола айбдор саналиб, яна бақириқлар остида қолади. Кўп ўтмай бундай она фарзандларини калтаклаш усулига ҳам ўтади.

Она бирор боласига қанча бақирса, уни эшитган бошқа фарзандлари, айниқса, чақалоқнинг мияси ҳам шунча калтак еган бўлади. Одатда, аввалига гўдаклари билиб-билмай зуғум қилаётганини она эркакка сездирмайди, унинг ёнида болаларни деярли уришмайди. Фарзандларнинг каттаси тўрт-беш ёшга етгач, она гапга қулоқ солмагани учун «айбдор»ларни отанинг олдида ҳам уришишга, уларга бақиришга ўтади. Болаларни тарбиялаяпти деб билган ота ўзини четга олади, қолаверса, бу шовқинларга унинг асаби дош бермайди. Қизиғи, бу бақириқларга боланинг асаби дош берадими деган фикр ҳеч кимнинг хаёлига келмайди. Энг ёмони, фарзандларида ота ҳимоясига жиддий зарурат туғилганини эркак фаҳмламайди. Чунки она ўз боласига ёмонликни раво кўрмайди деган хулоса ҳамманинг онгига сингиб кетган. Она ҳам: «Менинг болам бўлгандан кейин бақираман, ураман-да, тарбияси бузилмасин», — деб, аслида, ўз фарзандига зулм қилаётганини фарқламайди.

Шунинг учун ота фарзандларига чақалоқлигидан эътиборли бўлиши, кечаси бир неча бор фарзандлари қандай ухлаётганини, чўчиётган-чўчимаётганини кузатиб туриши керак. Агар боласида чўчиш ҳолати меъё-

ридан ортиқ кўрса, невролог шифокор билан маслаҳатлашишдан эринмаслиги лозим.

Эркак бу борада аёлига тарбия бериб туриши фойдадан холи эмас. Эркак киши кўпинча ишда бўлади. Шу боис аёлига ҳазиллашиб бўлса ҳам: «Фарзандлар менинг омонатимдир, уларга зиён етказма», – деб туриши айтилган муддаодир. Аёлнинг она эканлиги фарзандларига зуғум қилиш, деярли ҳар куни уларнинг асаб тизимига тузалмас лат етказиш ҳуқуқини бермаслигини англатиш зарур. Бола ҳам одам, унинг ҳам кўнгли бор. Нимадандир аёлнинг кўнгли тўлмаётгандир ёки, аксинча, ҳеч ким унга нинг демаслиги қуюшқондан чиқишига олиб келаётгандир. Ўз кўнглига ҳеч ким озор бермаслигини истаганидек, аёл ҳам арзимаган хато учун қўл остидаги фарзандларига ҳадеб захрини сочавермаслиги шарт. Бир сўз билан айтганда, тарбия бошқа, болага зуғум ўтказиш бошқа. Айниқса, бунда ота назорати сув билан ҳаводай зарур.

ФАРЗАНД ТАРБИЯСИДА БУЮКЛАР ДЕЙДИ...

Сафарга отланган йўловчи манзили томон одимлар экан, агар ўзидан аввал шу манзил сари из босилган бўлса, албатта, хавфсизлик нуқтаи назаридан шу излардан фойдаланади. Аввалги йўловчи ортидан келувчилар учун имкон қадар фойдали кўрсатмаларини илган бўлади. Бу жиҳатни ҳар қайси йўналишда кузатиш мумкин. Фикримизга далил сифатида мутафаккирларнинг меросини келтирамиз. Улар авлод тарбиясини доим долзарб вазифа деб билганлар. Кўплаб олтин қондалар

қолдирганлар. Бу ҳақда машҳур олим, доктор Ториқ ал-Ҳабибий шундай ёзади:

- Фарзандингиз кўп ёлғон гапирадими, демак, уни ҳаддан ташқари қаттиқ ҳисоб-китоб қилиб, тергайсиз. Агар сизга ишонмаса, уни шижоатлантирмаётган экансиз.
- Фарзандингиз сўзлашишни билмайдими? У билан суҳбатлашишга алоҳида эътибор қаратмайсиз. У ўғирлик қиляптими, демак, унга совғалар, ҳадялар бермас экансиз.
- Фарзанднинг қўрқоқлиги ота-онанинг уни кўп ҳимоя қилиши билан боғлиқ. Бундан ташқари, ота-онанинг ўз фарзанди билан баланд овозда гаплашиши, бола-ни бошқаларни ҳурмат қилмаслигига олиб келади.
- Фарзандингиз доим дарғазабми? Демак, уни мақтаб турмас экансиз.
- Фарзандингиз бахилми? Демак, у билан шерик, ҳамкор бўлмас экансиз.
- Фарзандингиз бошқаларга зулм қиладими? Демак, сиз ҳам қўпол экансиз.
- Фарзандингизнинг шахсияти заифми? Демак, доим дўқ-пўписа билан муомала қилар экансиз.
- Фарзандингиз жонсарақми? Демак, ҳадеб муҳлат қўяверар экансиз.
- Фарзандингиз сиздан ўзини олиб қочадими? Демак, уни бағрингизга босиб, қучмас экансиз.
- Фарзандингиз сизга итоат қилмайдими? Демак, талабни жуда кучайтириб юборар экансиз.
- Фарзандингиз бошқаларга аралашмайдиган одамови бўлиб қолганми? Демак, ишга ҳаддан ташқари банд экансиз...

Бу рўйхатни узоқ давом эттириш мумкин. Оталик бурч ва вазифалари аجدоддан авлодга, отадан болага мерос бўлиб ўтиб келаётган анъаналардир. Фарзанд тарбиясида катталарнинг тажрибалари ва намунаси ҳамиша ёш оталарга дастуриламал бўлиши лозим.

АҚЛИ ОИЛАЛАРНИНГ МУВАФФАҚИЯТЛИ ФАРЗАНДЛАРИ

Шундай машҳур гап бор: «Фарзанд келажакка тикилган сармоядир». Азалдан маърифатли, қалб кўзи очиқ инсонлар оиласида келажаги порлоқ фарзандлар камолга етган. Фарзандлар оилага муносиб бўлиш учун буюк келажак яратишган. Бундай муваффақиятлар ўз-ўзидан юзага келмайди, албатта. Фарзанд тарбияси борасида жаҳон тажрибаси қандай, яъни хориждаги ота-оналар бу борада қандай йўл тутишади? Уларнинг тарбия дастуридан айримларини ўрганиб чиқамиз.

Улар уй ишларида фарзандларининг ёрдамидан фойдаланадилар

Стенфорд университети профессори Жули Линкотнинг «Фарзанд тарбиялаш» китобида ёзилишича, болаларга уй ишларини ўргатиш ҳам катта сабоқ. Бу, биринчи навбатда, уларнинг меҳнат ва билим доирасини кенгайтирса, иккинчидан, масъулиятли бўлиб вояга етишларига хизмат қилади.

Уй ишларида ёрдам берган болаларда шаклланган кўникма ишга жойлашганларида иш берувчи ва ҳамкасб-

лар билан муваффақиятли алоқаларни йўлга қўйишда ёрдам беради. Сабаби, бундай болаларда ишга мустақил кириша олиш, қийинчиликларни бардош билан енгиш, сабр ва меҳнаткашлик хусусиятлари шаклланган бўлади.

У мазкур хулосаларни чиқаришда Ҳарвард университети томонидан ўтказилган Grant Study – инсон муваффақиятига бағишланган энг узоқ давом этган тадқиқот натижаларига ҳам суянган.

Мисол учун, болага уйни тартибга келтиришни, қозғош бўлакларини йиғишни, ўз кийим-кечакларини тартибга келтиришни ўргатиш орқали болалар ҳаётнинг бир қисмига айланиш учун меҳнат қилиш зарурлигини англайдилар.

Улар фарзандларига ижтимоий муносабатларга киришишларига ёрдам берадилар

Пенсильвания штати университети олимлари 700 нафар иштирокчи ўртасида ижтимоий муносабатларга киришишни аниқлашга оид тадқиқот ўтказди. Иштирокчиларнинг болалар боғчаси ёшидан 25 ёшгача бўлган ҳаёти таҳлил қилинди. Асосий урғу муваффақиятли инсонларнинг болалик чоғларидаги ижтимоий кўникмаларига қаратилди.

20 йиллик тадқиқот ва хулосалар шуни кўрсатдики, ўз тенгдошлари билан тез муносабат ўрната оладиган, бошқаларга ёрдам қўлини чўзишга ошиқадиган, атрофидаги инсонларнинг ҳолатини, ҳисларини тушунадиган, ўз муаммолари юзасидан бирор ечим таклиф қилиш кўникмасига эга болалар 25 ёшга қадар ҳаётда ўз ўрнига эга бўлишар экан.

Ижтимоий муносабатлар кўникмаси ривожланмаган болаларнинг кўпчилигида келажакда жиноятчига айланиш, ичкиликбозликка муккасидан кетиш, бошқаларга суяниб яшаш эҳтимоли юқори бўлар экан.

Болаларимизни ёшлигидаёқ одамларга қўшиш, уларга бошқалар билан муомалани ўргатиш уларни соғлом турмуш тарзига тайёрлаш демакдир.

Улар фарзандларидан юқори натижа кутадилар

Лос-Анжелесда жойлашган Калифорния университети профессори Нил Ҳалфон 2001 йилда 6600 нафар бола ўртасида сўров ўтказиб, ота-онанинг фарзанд келажаги хусусидаги ўрнини аниқлашга аҳд қилди. Натижалар ўз фарзандига катта умид бағишлаган, буни фарзандига айтган ота-оналар охир-оқибат мақсадига етишларини кўрсатган.

Ўз фарзандини коллежда ёки университетда ўқитиш истагида бўлган ота-она йиллар давомида буни фарзандига уқтириб келади ва уни руҳан тайёрлайди.

Коллежда паст баҳо оладиган 57 фоиз ўқувчилар ота-оналари болалик чоғларида коллеж ва уларнинг келажаги ҳақида кам гапирганларини, коллежда таҳсил олиш билан боғлиқ оилавий қарорга ҳам мактабни битиришга яқин келганларини айтишган. Аълочи ўқувчиларнинг 96 фоизи эса ота-оналаридан болалик чоғлариданоқ коллеж ва университетда таҳсил олиш зарурлиги ҳақидаги фикрларни эшитганларини таъкидлашган.

Психологияда кимнингдир умиди бошқа бировнинг ҳаётига таъсир қилиши, «Пигмалион таъсири» номли

руҳий таъсир кучи аниқланган. Яъни ота-она боласидан яхши нарсаларни кутса, бола ҳам бунинг учун ҳаракат қилади.

Унутманг, бола ҳар доим ота-онанинг умиди оғушида ўсиб-улғаяди.

Эр-хотин ўртасидаги соғлом ва мустаҳкам муносабат ришталари

«Муваффақиятли инсонлар бахтли жуфтликларнинг меваларидир» деган машҳур фикр бор. Соғлом дарахтнинг меваси соғлом бўлганидек, бир-бирига яхши муносабатда бўлган эр-хотин, ҳурмат ва самимийлик ҳукмрон оила фарзандлари ҳам руҳан ва жисмонан соғлом бўлиб вояга етади.

Иллинойс университети профессори Роберт Хьюз ўтказган тадқиқот натижаларига кўра, уриш-жанжал одадий ҳолга айланган, ажрашиб кетган ва муаммолар гирдобидаги хонадон фарзандлари одамови, руҳан тушқун бўлишади, ҳаётда отасиз ёки онасиз ўсган болалардан ҳам камроқ нарсага эришишади.

Шу сабабли оилада турмуш ўртоғингиз билан соғлом, самимий муносабатларни ўрнатинг ва фарзандингиз руҳиятига ижобий таъсир қилинг.

Уларнинг билим доираси кенг ва даражаси юқори бўлади

2014 йилда Мичиган университети руҳшуноси Сандра Танг томонидан ташкил этилган тадқиқот натижаларидан маълум бўлдики, коллежни тамомлаган она-

лардан кўпининг фарзандлари ҳам худди шу даражага эришар экан. Мазкур тадқиқотга 1998 – 2007 йиллар мобайнида мактабгача таълим муассасасига қатнаган 14 минг нафар ўспирин жалб қилинган.

Олимлар сўров жараёнида қизиқ бир жиҳатга дуч келишди. Хусусан, 18 ёш ёки ундан кичик онадан туғилган фарзандда ўзлаштириш кўрсаткичи жуда паст, уларнинг кўпчилиги мактабни аранг битирган, фақат кичик бир қисмигина коллежга ўқишга кирган экан.

2009 йилда Боулинг Грин университетида руҳшунос Эрик Дубов 856 нафар кўнгилли ота-оналар ўртасида шунга ўхшаш тадқиқот ўтказди. Унга кўра, муваффақиятли инсонларнинг аксарияти туғилганида ота-оналари 40 ёш атрофида бўлган.

Улар фарзандларига ҳисоб-китобни эрта ўргатишади

2007 йилда АҚШ, Канада ва Англияда мактабга чиқиш арафасида бўлган болалар ўртасида тадқиқот ўтказилди. Натижа шундай бўлдики, болада ҳисоб-китоб қобилиятининг шакллангани унинг келажагига ижобий таъсир қилар экан.

Мактабга чиққан боланинг математик амаллар, қўшиш ва айиришни билиши, рақамларни таниши ва уларнинг тартибини фарқлай олиши унга бошқа фанларни ҳам яхши ўзлаштиришига ёрдам беради. Боиси, бундай болаларнинг фикрлаш даражаси кенг бўлади.

Улар болалари билан яхши мулоқотни йўлга қўйишади

Фарзандни тинглаш ва унга ёрдам бериш – тарбия жараёнида ота-она эътибор қилиши зарур бўлган муҳим жараён. 2014 йилда америкалик 243 нафар кўнгилчилар ўртасида сўров ва тадқиқот ўтказилади. Уларнинг бари болалигида камбағал оилада вояга етган ва йиллар ўтиб ўз кучи билан муваффақиятга эришган инсонлар эди. Маълум бўлишича, бу инсонлар мактабда ҳам юқори баҳо олишган ва фанларни яхши ўзлаштиришган. Коллеж ва университетда ҳам яхши натижалар кўрсатишган. Сўровда уларнинг бари болалигида ота-онаси билан яқиндан мулоқот қилишганини қайд этишган.

Руҳият мавзусига ихтисослашган PsyBlog блогида ёзилишича, фарзандининг сўроқларига муносабат билдиришга эринмаган ота-она ўзи билмаган ҳолда унга дунёни кашф қилиш ва келажаги учун пойдевор яратишга ёрдам берар экан.

Миннесота университети руҳшуноси Ли Раби ҳам болаларни қийнаётган, ривожланишига тўсқинлик қилаётган муаммоларни билиш учун аввал уларни тинглаш кераклигини айтади.

Улар тушкунлик ва пессимистик ҳолатга деярли тушмайдилар

«Washington Post» нашрининг ёзишича, ота-она 3 – 11 ёшлар оралиғида фарзанди тарбияси билан жиддий шуғулланиши лозим экан. Айни шу давр оралиғида фарзандда феъл-атвор шаклланади, у ҳаёт ҳақидаги илк хулосаларни чиқараётган бўлади.

Бунда ота-онанинг ўзи муносиб фазилатларга эга бўлиши керак. Фарзандига вақт ажрата олмаётган, иш туфайли чарчаб, ҳаётдан ҳасрат қиладиган оналарнинг фарзандлари ҳам худди шу «бечораҳол» кайфиятда улгайишади.

Ҳис-туйғулар микробга ўхшайди, жуда тез юқади. Руҳшунослар ҳам ҳис-туйғуларнинг одамдан одамга юқиши ҳақида асосли фикрларни айтишади.

Яқин дўстингиз хафа бўлса, сизда ҳам шундай кайфият ҳукмрон бўлади. Айниқса, фарзандга оналарнинг кайфияти тез юқади. Агар онада бу ҳолат мунтазам давом этса, фарзанд ҳам бир умрга пессимист инсонга айланиб қолиши мумкин. Бу эса унинг ҳаётда муваффақият қозонишига тўсиқ бўлади.

Улар муваффақиятсизликка учраган фарзандини ҳам қўллаб-қувватлашади

Болани ёшлик чоғидаги хатолари учун кечириш унга бундан тўғри хулоса чиқариш учун имкон бериш демакдир. Болангиз хато қилса, унинг тўғри хулоса чиқаришини ўйланг ва қувонинг. Муваффақият ҳам маррага эришиш учун қилинган саъй-ҳаракат, омадсизлик натижасидир.

Стенфорд университети руҳшуноси Керол Двек йиллар давомида бу масалани ўрганиб боради. Унинг хулосаларига кўра, болалар муваффақият ҳақида икки хил ўйлашади.

Биринчи турга мансублар фикрича, ҳаракат қилиш ҳаётни ўзгартириш учун эмас, ота-онадан мерос ақл-заковат ва омадни ишга солиш, уларнинг ишончини оқ-

лаш учун зарур. Бундай болалар бирор нимага эришишда омадсизликни четлаб ўтишга интилишади.

Иккинчи турга мансуб болалар учун саъй-ҳаракат қилиш тақдирни ўзгартириш ва ўзларини кашф этиш учун керак. Уларга бунда ҳеч нарса, мисол учун, ота-онанинг эътирози ёки омадсизликдан қўрқиш ҳам ҳалақит қилмайди. Шу сабабли ҳаётда кўпроқ омадсиз инсонларнинг фарзандлари юқорироқ натижаларга эришишади.

Фарзандингиз унга ҳар қандай шароитда имкон беришингизни, қўллаб-қувватлашингизни ҳис қилсин. Агар унинг билимини синаш учун имтиҳон қилмоқчилигингизни айтсангиз, хавотирга тушади. Аксинча, унга шоколад беришингизни айтиб, имтиҳон қилсангиз, бола жон-жаҳди билан курашга киришади.

Улар ишда ҳам муваффақиятли ота-оналардир

Ҳарвард бизнес мактабида ўтказилган илмий излаишлар натижаларига кўра, уйдан ташқарида ишлайдиган, ҳаётда муваффақиятли иш ўрнига эга бўлган ота-оналарнинг болалари ҳам муваффақият қозонишда давом этар экан.

Тадқиқот натижаларида қайд этилишича, ишлайдиган ота-оналарнинг болалари мактабдаги таҳсилга масъулият билан ёндашиб, аъло ўқишга интилишар экан. Ҳаётда ҳам бу каби болалар уйда ўтирган она қўлида катта бўлган болалардан кўра 23 фоиз кўпроқ маблаг топишар экан.

Ишлайдиган оналарнинг ўғиллари уй юмушларига кўпроқ жалб қилинар, шу боис масъулият ҳиссини эртароқ англай, натижада ҳаётда ҳам масъулиятли инсон сифатида муваффақият қозонар эканлар.

Уларнинг ижтимоий-иқтисодий ҳолатлари юқори

Ҳар беш нафар америкалик боладан бир нафари камбағаллик ичида улғаяди, уларнинг ота-оналари доим ҳам фарзандларини қўллаб-қувватлай олишмайди. Иқтисодий қийинчилик боис америкалик ота-оналар фарзандларини мактабга бериш ёки коллежда ўқитишда жиддий муаммоларга дуч келишади.

Юқоридагилардан хулоса қилиб айтиш мумкинки, фарзанднинг муваффақиятли инсон сифатида камол топиши кўп жиҳатдан ота-она ва фарзанд ўртасидаги алоқаларга боғлиқ. Гўдаклигида эътиборли бўлинг, мактаб ёшида тарбия қилинг ва шароит яратиб беринг, ўспиринлик чоғида ёрдамлашинг ва тушунишга ҳаракат қилинг.

ФАРЗАНД ТАРБИЯСИДА ЗАМОНДОШ ОТАЛАР ТАВСИЯСИ

Яхши оталарсиз яхши тарбия бўлмайди. Ёмон устозни яхши устоз билан алмаштириш мумкин, аммо ёмон отани яхши ота билан алмаштириб бўлмайди. Отанинг тарбия бобидаги ўрни ҳамisha муҳим аҳамиятга эга.

Шу маънода турли соҳаларда фаолият юритаётган ва фарзанд тарбиясида намуна бўлаётган оталарнинг фикрларини ҳам ўргандик. Уларга бир неча саволлар билан муурожаат қилдик.

Саволлар

1. Яхши ота деганда кимни тасаввур қиласиз, яхши ота қандай фазилатларга эга бўлиши лозим?
2. Отангизнинг тарбия борасидаги услубларини фарзандларингиз тарбиясида давом эттиряпсизми?
3. Оилада ота ва қиз муносабатлари қандай бўлиши керак? Қиз тарбиясига отага нисбатан она кўпроқ масъулми?
4. Болага пул беришда қандай тартибга амал қиласиз?
5. Табиатни севишга ўргатиш бола тарбиясида қандай ўрин тутади?
6. Бола қачон китобсевар бўлади?

7. Ўғлингизни ҳақиқий эркак қилиб тарбиялашда нималарга эътибор берасиз?
8. Фарзандингизга уйда ҳайвон боқишига рухсат берасизми?
9. Ўғил-қизларингизнинг касб танлашига қандай муносабатда бўласиз?

Улуғбек ШАРИПОВ,

Тошкент тиббиёт академияси шифокори:

«Ота – оиланинг суянчиғи»

1. Яхши ота фарзандларига меҳрибон, ширинсўз, ўрни келганда қаттиққўл ва талабчан бўла олган отадир. Менимча, ҳар қайси ота фарзанди учун энг яхши ота ҳисобланса керак, чунки болалар отасини камчиликлари билан ҳам яхши кўради. Асосийси фарзандини моддий жиҳатдан таъминлаш, уларнинг илм олиши, ҳунар ўрганиши, комил инсон бўлишида ҳар томонлама қўллаб-қувватлашдир. Оиласини ҳимоя қилиш – отанинг бурчи. Ота оиланинг таянчи ва фарзандларининг суянчи бўлиши керак.

2. Отам жуда қаттиққўл ва талабчан инсон бўлган. Биз отамиздан доим кўрқиб турардик. Унинг ҳар бир сўзи биз учун қонун эди. Келинларига, онамга, набираларига жуда меҳрибон эди, аммо бизга, яъни ўғилларига жуда қаттиққўл ва талабчан эди. Бизга бир қарашининг ўзи кифоя эди. Аммо ўрни келганда жуда меҳрибон эди. Ҳар доим ҳаётда ҳақ бўлиб чиқарди. Отам бир умр ўқитувчилик қилгани боис бизнинг таълим олишимиз у киши учун ҳамиша биринчи ўринда турарди. Аммо касб танлашимизда, шахсий ҳаётимизни қуришимизда ҳаммамизга эркинлик берилганди.

Мен шифокор бўламан, пойтахтда ишлаб, яшаб қолмоқчиман деганимда қароримни ҳурмат қилиб, менга асосий ёрдамни берган. Отам рўзғор тутишда жуда тежамкор эди, исрофгарликни ёмон кўрарди. Лекин рўзғоримизда ҳечам камчилик бўлмасди, доим бут эди. Иқтисод қилишни отамдан ўрганганман. Отамнинг бир одатини эслайман, бизга ошиқча буюм сотиб олиб бермас, айниқса, оддий кийинтирар, баҳоси қиммат кийим учун пул сарфламасди. Лекин китобларга, ўқишимизга пулни сира аямаган.

Ҳовлида чорва бўлса, барака бўлади дердилар, болалигимда китобларнинг кўпини далада, қўй, сигир боқиш пайтида ўқиганман. Пойтахтда талабалик пайтимда ҳам отам доим моддий жиҳатдан таъминлаб турарди. Онамга муносабати жуда яхши, бир-бирларига меҳрибон эдилар, биз ҳам улардан кўриб аёлимизга меҳрибон бўлишни, рўзғор тутишда, фарзанд тарбиясида маслаҳатлашишни ўрганганмиз. Отамнинг шундай синалган тарбия усулларини бугун оиламда, фарзандларимда қўллаб келмоқдаман.

3. Қиз бола нозик бўлади, уларни фақатгина меҳр билан парвариш қилиш керак. Қизларим – менинг жону жаҳоним, улар билан доимо дўстона тарзда суҳбатлашаман. Бирга дарс қиламиз, ўқишидаги муаммо ва ютуқларини таҳлил қиламиз. Қиз бола учун ҳамиша отаси ҳақиқий қаҳрамон бўлади. Мен доим уларга муносиб бўлишга интиламан. Оналар қизларга кўпроқ қаттиққўл турса керак, дадалар доим эркалатишади. Шу боис ҳам қизлар отасини кўпроқ яхши кўришса керак. Қизларимнинг кўпроқ ҳунар ўрганишини, спорт билан шуғулланишини, хорижий тилларни билишини, олий

маълумотли бўлишини истайман ва шунга зарур барча шароитни яратиб бераман. Ҳар бир қизиқишларини қадрлайман. Энг яхши инвестиция – уларнинг ўқишига ва келажагиги қилинган инвестиция деб биламан.

4. Асосан кунлик зарур харажатларига пул ажратиб қўяман, исрофгарчилиқни ёқтирмайман, шу боис ўқишига, йўлкирасига, майда харажатларига, мактабига сўрашса, пул бераман. Имкон қадар уйда овқатланишини, уйдан тоза ва фойдали овқат олиб кетишини назорат қиламан. Кўчадан овқатланишини ва зарарли кимёвий воситалар аралаштирилган ширинликлар ёки «фаст-фуд» каби ярим тайёр махсулотлардан ейишига йўл қўймайман. Пахтали, енгил, қулай кийимлар олиб берамиз. Фарзандларимнинг фойдали ҳаёт кечириши учун ҳамма имкониятимни ишга соламан.

5. Болага ҳамма нарсани фақат намуна бўлиш орқали ўргата оласиз. Ўзим кўпинча пиёда юришни ёқтирганим сабаб фарзандларимга ҳам кўпроқ пиёда юришни тавсия қиламан, уларни табиат қўйнига оилавий саёҳатларга олиб бораман. Гулларни, ўсимликларни, хушманзара жойларни кўпроқ кўрсатишга ҳаракат қиламан, шу боис фарзандларим ҳам ўсимликларни, жониворларни яхши кўришади. Яқинда қишлоққа борганимизда ўғлимга дарахт экишни, пайвандлашни ўргатдим. Уйда доимо хонаки гуллар парвариши билан шуғулланамиз. Гулларга ҳам меҳр бериш, улар билан гаплашиш керак, чунки эътибор қилсангиз, гуллар ҳам тезда очилади, гуллаб-яшнайдди. Болаларим табиатни яхши ҳис қилишади ва уни асрашга интилишади деб ўйлайман.

6. Оилада, аввало, ота-она китоб ўқимаса, фарзанд мутолаага қизиқмайди. Биз уйда мутолаа соатини йўл-

га қўйганмиз, ишдан қайтгач, кечки овқатдан кейин оилавий китоб ўқиймиз. Рафиқам филолог, у нашриётда ишлайди. Табиийки, фарзандларимнинг онаси доим мутолаа билан машғул. Мен касбим нуқтаи назаридан ҳам кўп мутолаа қилишга муҳтожман. Мутолаа бизнинг худди овқат ейиш каби эҳтиёжимизга айланган. Китобларсиз уйни тасаввур этолмайман. Фарзандларимга ёшига мослаб танлаб, босқичма-босқич китоблар харид қиламиз. Уларга ҳам китобларни севишни, ҳурмат қилишни ўргатиб келяпмиз.

7. Аввало, ўғил бола спорт билан шуғулланиши, ўзини ҳимоя қила олиши керак. Отанинг бу борада яна бир масъулияти – ўғлининг дўстларини таниш ва уларни кузатиб туриш. Фарзандимнинг кўпроқ банд бўлишига эътибор бераман, қўшимча дарслар, тўғарақларга боради. Барибир ўғил болани бўш қўймаслик керак деб ҳисоблайман. Уларга телефон ва компьютерлардан фойдаланишига рухсат бермайман, зарур маълумотлар учун интернетга киришга вақт ажратиб қўямиз. Шунингдек, ўғлим билан кўпроқ суҳбатлашаман, уни зимдан кузатаман. Ўсмирлик даврида бола табиатида ўзгаришлар вужудга келади, ўша пайтда ота унга яқин дўст бўла олиши шарт. Ўғлимни тушуниш ва кўпроқ эшитишга интиламан. Қолган жиҳатлар эса ўз-ўзидан шакллана боради.

8. Ҳовли бўлса, майли, лекин ҳозирча кўп қаватли уйда турганимиз сабабли бунга санитария жиҳатидан ҳам рухсат бера олмайман. Ҳамма бола кичиклигида ҳайвон боқишни хоҳлайди, кейинчалик сўрамай қўяркан. Ҳайвон сақлаш гигиеник томондан ҳам зарарли, аллергия чақиради, шу боис бунга жиддий қараш керак.

9. Фарзандимнинг қайси касбга қизиқиши ва иқтидорини сезсам, ўзи истаганига, агар икки дунё саодати учун хайрли ва фойдали бўлса, рухсат бераман, қўллаб-қувватлайман. Ҳозир нимага қизиқса, ўша тўғарақларга юборяпман, ўзи танлаб-танлаб касб масаласида бир қарорга келишини кутяпман. Чунки инсон касбини чин дилдан севиши керак, уни мажбурлаб бўлмайди. Қизларим ҳам қайси касбга қизиқса, шунга йўналтираман ва ёрдам бераман.

Сайдулло АЗИМОВ,

техника фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD):

«Болага бахтли болалик бериш зарур»

1. Яхши ота, шубҳасиз, масъулиятни ҳис қилувчи ота ҳисобланади. Биз фарзандни дунёга келтирдикми, ота сифатида зиммамиздаги вазифаларни адо этишимиз шарт. Энг муҳими, болаларга бахтли болалик беришимиз зарур. Бу уларнинг бир умрлик ҳаётига таъсир ўтказувчи бахтдир. Бола меҳр-муҳаббатни тўла ҳис қилиб улғайиши лозим.

2. Яхши ота деганда ҳамиша ўз отам кўз олдимга келади. Отам жуда меҳрибон, чин маънодаги зиёли инсон эди. Ундан кўп яхши жиҳатларни олишга интиланман.

Эсимда, бирор хато иш қилсак, бизни дастурхон бошида ҳечам уришмасди, овқатланиб бўлганимиздан сўнг гаплашарди. Кечқурун заруратсиз кўчага чиқармас эди. Ҳисоб-китоби билан пул берарди. Отамда кузатган энг муҳим фазилат ўз ота-онасига ниҳоятда меҳрибонлигидир. Яна ишдан чарчаб келган бўлишига қарамай, биз фарзандлари учун доимо вақт топарди. Шахматни,

кимё фанини бизга отам ўргатган. Унинг бағрикенглигига доимо ҳавас қилганман.

Болани тўғрилиқка ўргатиш лозим. Бунга шахсий намунаси эришиб бўлмайди. Ҳаром луқма едиришдан сақланиш керак. Отам мени ўқитувчилик касби ортидан ҳалол меҳнат қилиб боқди. Мен ҳам фарзандларимни ҳалоллик билан ўстиришни истайман. Токи уларнинг фитратига ҳаром юқмасин.

3. Оталар учун қизлари – бутунлай бошқача олам. Очиғи, бу туйғуни тушунтириб беролмайман. Уларга меҳр, айниқса, ота меҳри жуда зарур. Қизларнинг биз оталарга қараб ҳақиқий эркак ҳақидаги тасаввурлари шаклланади. Шу боис уларга алоҳида ғамхўрлик лозим. Ўзбек менталитетида қизлар тарбияси нозик ва ўта муҳим вазифа. Шунинг учун меҳрибонлик билан тарбиялаш, ўрни келганда бироз талабчанлик қилиш ҳам зарур.

Сирасини айтганда, ўғилми, қизми, уларнинг тарбияси учун ота-она бирдай масъул. Уларнинг ҳеч бири эътиборсиз қолдириб бўлмайди.

4. Ўғлимга тушлик ва тўғарақлари учун пул бераман. Унга пулни режали ишлатишни ўргатаман. Чунки ўғил бола келгусида оила бошлиғи бўлади. У ҳозирдан пул тежашни ва пулни тўғри ишлатишни билиши зарур.

5. Турли энциклопедия, журналлар олиб бериши керак. Ойбекнинг рафиқаси, кимёгар олима Зарифа Саидносированинг «Ойбегим менинг» номли китобида бир лавҳани ўқигандим. Улар дам олиш кунлари шаҳар ташқарисига оилавий дам олиш учун боришни одатга айлантиришган экан. Менимча, ҳозир шаҳарда яшайдиган оилалар ҳам буни доимий одат қилиб олиши ке-

рак. Бу оилавий яқинликни кучайтириш билан бирга болаларимизга табиатнинг бир қисми эканини англа-тиш учун ҳам қўл келади. Болаларни табиатга яқинлаш-тиради.

6. Болаларни эртаклар билан катта қилиш керак. Оналар уларга эринмай этак айтсин. Бола беш-олти ёш бўлгунича миясида шиддатли ўзгаришлар бўлади. Шу даврда этак айтилган болалар интеллект, фикр-лаши юқори бўлиши исботланган. Бу кейинчалик ўз са-марасини беради. Каттароқ бўлгач, китобларга қизиқа бошлайди. Кейин ҳар бир китобни ўқиб тугатганида рағбатлантириш ҳам яхши таъсир қилади.

7. Ўғил болада, аввало, масъулият ҳиссини шакл-лантириш лозим. У ота-онаси, оиласи, рафиқаси, фар-зандлари, ватани олдида масъул. Эркакларга хос кучли жиҳатларни тарбия қилиш муҳим. Ўзидан ожизларга ёрдамлашадиган, сўзининг устидан чиқадиган йигит бўлиши мен учун муҳим.

8. Қаршиман. Кучук ва мушук турли касалликларни, паразитларни тарқатади. Кейин, жонивор боққан одам унга алоҳида парвариш учун вақт ажратиши керак. Бо-лаларим ҳозирча кўпроқ ўқиш билан банд.

9. Мен ўзим ҳам отам касбини танлаганман. Отам ўқиган университет ва факультетда ўқиганим билан доим фахрланаман. Агар ўғлим ҳам илм йўлидан кет-са, бундан фақат қувонаман. Албатта, шахс сифатида танловни ва қарорни у қабул қилади. Унинг қизиқиш-ларини қўллаб-қувватлайман. Қайси касб эгаси бўлма-син, тафаккури кенг, китоб ўқишни одатга айлантирган интеллектуал шахс, илм-маърифатли инсон бўлишини истайман.

Яхши тарбия ва сифатли таълим – биз болаларга беришимиз керак бўлган энг яхши имконият. Бу улар ривожланиши, ҳаётда ўз ўринини топиши учун зарур нарсалардир.

Дилшод НАЗАРОВ,

иқтисодчи: «Отанинг бағри тоғлар каби кенг»

1. Яхши ота ўз ҳаёт йўли билан фарзандларига ибрат бўла олган ота ҳисобланади.

Яхши ота – кўчадан уйга кириб келганда уй ёришиб кетадиган, аёли, фарзандлари қувониб кутиб оладиган оила бошлиғи.

Яхши ота – қилиб юрган ишлари билан фарзандларини иснодга қўймайдиган ота.

Яхши ота – ҳаётнинг турфа қийинчиликларига учраганда аламини фарзандларидан олмайдиган ота.

Фарзандларимнинг билим олиши ва спорт билан шуғулланишини қатъий тартиб қилиб қўйганман. Чунки бола ҳали нима яхши ёки ёмонлигини ўзи фарқлай олмайди, уни йўналтириш лозим. Яна уларга ёлғон гапирмасликка жиддий ҳаракат қиламан. Берган ваъдаларимни бажаришга астойдил интиламан, лекин айрим ҳолларда бу қўлимдан келмайди. Мен уларга сабабини тушунтираман. Менга болалигимдан доим катта инсондек муомалада бўлишган. Бирор масала юзасидан фикр сўрашган, ҳисоблашишган. Бу бола учун муҳим деб биламан. Чунки ҳар бир фикрим, хатти-ҳаракатим учун масъулият ҳис қилганман

2. Бир воқеани айтиб бермоқчиман. Адашмасам, саккиз ёшли бола эдим. Дадам маош олган кунлари укам иккаламизни туман марказига кабоб едиргани

олиб борарди. Ўша куни мен отамга инжиқлик қилиб, ўзимга ёққан спорт кийимини олдирганман (кейин айтиб беришларича, нархи жуда қиммат бўлган экан). Одатга кўра кабоб ейишга келдик. Дадам навбатда туриб битта нон ва олти сих кабоб олиб укам иккаламиз ўтирган столга қўйди. Сўнг чой олгани навбатда туришга кетди. Сабрим чидамай, кабобдан биттасини олиб ея бошладим. Бунни кўрган укам ҳам биттасини олиб еди. Хуллас, дадам чойни олиб келгунигача кабобни паққос тушириб бўлди. Дадам қайтиб келиб: «Ия, ҳаммасини еб бўдиларингми?» – деди. Пиёлага иссиқ чойдан қуйиб, совиса, ичасизлар деб бизга узатди. Ўзига ҳам қуйиб, нон ботириб еди. Нимагадир шу воқеа ҳеч хаёлимдан кетмайди. Ҳар сафар эсимга тушса, хижолатдан эзилиб кетаман.

Бир куни аёлим ишдан келишимга гўшт қовуриб қўйган экан. Ўғлим гўштни роса яхши кўради. Кўчада қўшни билан салом-алик қилиб ушланиб қолдим. Кириб, юз-қўлимни ювиб, дастурхонга ўтирсам, ўғлим лагандаги гўштнинг охирги бўлагини олиб тишлади... Онаси уришиб қолди.. Мен жилмайдим. «Ош бўлсин, ўғлим», – дедим. Ўшанда яна чойга нон ботириб еётган отам кўз олдимга келди. Отанинг бағри тоғу далалардан ҳам кенг эканлигини англадим.

3. Қизим – онамдан кейинги энг севимли инсоним. Қиз фарзанд отага, умуман, оилага Аллоҳнинг марҳамати, шу билан бирга, синовии эканлиги динимизда ҳам таъкидланган. Ота ва қиз ўртасидаги муносабатлар қандай бўлиши кераклигини муфассал билмайман. Лекин қизимга икки дунёнинг энг яхши неъматлари насиб қилишини хоҳлардим. Катта бўлиб, турмушга чиққанида

мен уни ардоқлагандан кўра кўпроқ ардоқлайдиган умр йўлдоши, фарзандлар насиб қилишини истардим. Қиз бола отасига доим ҳам дардини айта олмайди. Лекин бу ота уни ҳис қилмайди дегани эмас.

Тарбия учун она ёки ота масъул деб ажратишларига қўшилмайман. Қиз боланинг тарбияси учун бутун оила масъул. Оилавий муҳитнинг яхшилиги ёки аксинчалиги фарзанд тарбиясида бош омил ҳисобланади.

4. Болага пул беришда қаттиққўлман. Албатта, пул унга нима учун кераклигини сўрайман. Сўраган микдоридан ортиқча бермайман. Кундалик харажатлари учун белгиланган суммани онаси орқали олишади. Аммо фарзандларимга қўшимча пул ишлаш имкониятини берганман. Бирорта китобни ўқиб чиқиб гапириб беради, шеър ёдлайди, мен эса олдиндан ваъда қилинган суммани бераман. Моддий масалада болани талтайтириш керак эмас деб ҳисоблайман. Қолаверса, пул қандай топилиши ҳақида ҳам тушунтириб бораман.

5. Бунда фақат китобларда ёзилган маълумотлар ёки телевизор орқали кўрсатиладиган табиат ҳақидаги кўрсатувларга қизиқтириш билан чекланмай, болаларни табиатнинг энг гўзал масканлари, тоғ ёнбағирлари, шаршаралар каби сўлим жойларга олиб бориш лозим. Шунингдек, инсоннинг табиатга совуққон муносабатда бўлишининг аянчли оқибатларини кўрсатиш табиатни янада яқинроқ англашига сабаб бўлса керак.

6. Бу борада, аввало, ота-она ўрнатган бўлиши лозим. Китобхон бўлмаган ота-она боласини китобхон қилиб тарбиялаши жуда қийин. Қизиқарли китоблар совға қилиш керак. Олимлар, ўқиган одамларни дунёнинг халоскорлари сифатида таништириш зарур. Замонавий

дунёда ҳаммани уриб ағдарадиган суперменлар эмас, турли касалликларни даволайдиган шифокорлар, ўзга сайёраларга учадиган учоқлар ихтиро қилган муҳандислар, чўлда ўсадиган ўсимлик навларини ихтиро қилган ботаниклар ҳақиқий қаҳрамон эканлигини уларга тушунтира билиш лозим.

7. Фарзандини вояга етказаётган ва бунга масъулият билан ёндашаётган ҳар бир ота ўғлининг замон билан ҳамнафас бўлишини хоҳлайди (кимдадир бу хоҳишни амалга ошира олиш имконияти бор ёки йўқлиги – иккинчи масала). Шу билан бирга, эркак кишининг оиладаги ўрни, вазифалари ва мажбуриятлари нималардан иборат эканлигини тўғри тушунтириб бориши лозим. Ҳақиқий эркак дегани аёлларга кучини кўрсатадиган эмас, аксинча, ўз аҳли аёлини бу дунёнинг ғам-ташвишларидан асрай олиши кераклигини ўғил фарзандга англатиш шарт.

8. Бу жоиз ёки жоиз эмаслигини билмайман. Агар фарзандларим қизиқишса, мен рухсат берган бўлардим. Ҳовли-уй шароити бунга имкон беради. Уй ҳайвони боқиш болани масъулиятли, меҳрибон қилиб тарбиялайди деган фикрдаман. Болада бошқалар учун жавобгарлик ҳиссини тарбиялайди. «Кичкина шаҳзода»да айтилганидек, «Биз ўзимизга ўргатиб қўйганларимиз учун масъулмиз».

9. Касб танлашда эса фарзанднинг ўзи ташаббусни қўлга олгани маъқул. Ота-она уларнинг иқтидорини ўстиришга, ўзини кашф этишга шарт-шароит яратса, фарзандлар қайси касбга меҳр қўйганлигини фарқлаб олишади.

Бобобек ДАВЛАТОВ,

ҳуқуқшунос: «Энг тўғри харажат нималигини унутмайлик»

1. Ота, характерида қатъи назар, яратган Оллоҳ ва пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.)дан кейинги ўринда турувчи улуғ зотдир. Яхши ота фарзандига қаттиққўллик ва меҳрибонликни меъёрида тақсимлай биладиган доно инсон бўлиши лозим.

2. Отам қаттиққўл ва талабчан инсон бўлган, мактаб ўқув дастурларини яхши ўзлаштиришим билан бирга бадий адабиётларни ўқиб боришим мунтазам назоратга олинган эди, ҳозирда мен ўз фарзандларимдан ҳам шуларни талаб қилишга одатланганман. Отам, ўз навбатида, менинг фикримни эшитиш билан бирга дунёқарашим шаклланишига ҳам ижобий таъсир кўрсатган.

3. Қизларимга фақат юмшоқлик билан тарбия берман, мактабдан ташқари заруратсиз кўчага чиқармайман. Ўн беш ёшга кирган бўлишига қарамай, ҳали ҳам уяли алоқа воситаларидан фойдаланишига рухсат бермаяпман.

4. Болага пул беришда унинг кунлик харажатларидан ортиқ пул тўпланиб қолишига йўл қўймайман. Ўғил болларга етарлича, қизларга захираси билан беришга ҳаракат қиламан.

5. Касбим нуқтаи назаридан фарзандларимга етарли вақт ажратиш қийинроқ бўлган. Шу боис фарзандларимни болалигида фақат ухлаганда кўрганман. Лекин барибир уларнинг тарбиясида умуман иштирок этолмадим демоқчи эмасман, бироқ жуда кам. Охирги йилларда улар учун кўпроқ вақт ажрата оляпман. Камчиликларни тўлдиришга имкон топаётганимдан хурсандман.

6. Фарзанд тарбиясида отанинг энг асосий вазифаси – уларга яхши тарбия бериш ва етарли билим олиши учун шарт-шароит яратиш. «Энг тўғри харажат боланинг ўқиши ва тарбияси учун сарфланган харажатдир» деган тамойилга амал қиламан.

Китобларни, асосан, ўзлари билан бирга бориб харид қилишим ёки ўзим олиб келишим мумкин. Болага мутолаа қилиш учун ўзим ҳам бадий китоб олиб, ёнида ўқиб ўтираман. Бола китобни 50 – 60 варақ ўқиганидан сўнг ўзи қизиқиб, ичига кириб кетади.

7. Ўғил бола тарбиясини унга ўз мажбуриятларини билдиришдан бошлаш керак деб ўйлайман. Бу, аслида, унга ҳам ғурур бағишлайди, масъулиятини ҳис этиб улғаяди. Ҳақиқий эркак оилада ҳаммага сўзини ўтказаверадиган инсондан кўра ўз мажбуриятларини чуқур англаб, шунга амал қила олган, оила аъзоларига ибрат кўрсатувчи ҳимоячи эканини тушунтиришга ҳаракат қиламан.

8. Бу борада менда қизиқиш бўлмаган, фарзандларим ҳам қизиқишмайди. Отанинг табиатидаги хусусиятлар фарзандида ҳам акс этса керак.

9. Касб танлаш – бу унинг ҳуқуқи. Аммо унинг ҳуқуқига дахл қилмаган ҳолда бу мавзуда фарзандларимиз билан фикрлашиш зарар қилмайди. Фақат бу фикрлашиш буйруқ, ҳатто маслаҳат ҳам бўлиб қолмаслигига эътибор бериш керак. Чунки фарзандлар отасининг маслаҳатини ҳам унинг буйруғидай қабул қилади.

Инсон танлаган касби билан бир умр шуғулланади, шу касб ҳаётининг мазмуни ҳисобланади, бутун ўй-фикри, ҳар бир куни шу касби билан боғланади. Шу боис ўзи яхши кўрмаган касбда йиллар бўйи ишлашга тўғри келиб қолмаслиги зарур, бунга жиддий қараш керак.

Бахриддин БОЗОРОВ,
рассом: «Ота – ибрат мактаби»

1. Яхши фарзанд, яхши умр йўлдоши бўла олган инсон яхши ота ҳам бўла олади. Бу тушунчалар бир-бири билан узвий боғлиқдир. Шу билан бирга, рафиқангиз яхши ота бўлишингизда яқиндан ёрдам берувчи инсон эканини барча оталар тушунади деб ўйлайман. Фарзандлар учун эса энг яхши ота унинг ўз отаси ҳисобланади. Моддий таъминот, маънавий ҳимоянинг аҳамияти беқиёс, албатта. Аммо, аввало, ота меҳрига тўйиб ўсганим мени яхши ота бўлишга ундовчи энг катта куч ва мадад эканини ҳис қилиб яшайман.

2. Дадам ҳозиргача бизга тарбия беришда давом этяпти, фарзанд неча ёшга кирмасин, доим отасидан ўрганиб борар экан. У кишининг тарбиямиздаги ўрни жуда бебаҳо, ўзига хос бўлган.

Дадам китобларни жуда яхши кўради. Мутолаа қилмаган кунларини деярли кўрмаганман. Тошкент шаҳрида китоблар яна ҳам кўпроқ, қишлоққа ҳар борганимда пойтахтдан янги китоблар олиб бораман. Дадам бундан жуда севинади. Дадамнинг хонасига кирсангиз, ҳаммаёқда китобларни кўрасиз. Бир гал қишлоққа борганда уларга китоб олиб боролмадим, ўзи ҳам индамади. Кейинги сафар ҳам шошиб китоб олиб боришни унутиб қўйдим. Шунда секингина: «Ўғлим, мана шу китобни учинчи марта ўқияпман», – деди кўлидаги бир асарни кўрсатиб. Бу китобни уч-тўрт марта ўқиб тушунин мумкин бўлса керак, мураккаб асар экан-да деб қўйдим. Кейинроқ билсам, бу ўқишга китоблари тугаб қолганидан экан. Дадам буни менга шундай йўл билан эслатган экан. «Менга китоб олиб келишни унутдинг», – деб ай-

толмаган. У киши бошқа масалаларда ҳам доим шундай бизга намуна бўлиб келади. Кўп ўқиган кишининг фикрлаши, нутқи ҳам шундай маъноли бўлар экан. Масалан, онам билан гаплашса, ҳар доим ҳаммамизга мурожаат қилгандек гапиреди. Онамизга ҳурмати баланд, болалигимиздан у кишига иш айтмоқчи бўлсалар: «Кийимимни олиб бериб юборинглар», «Овқат сузиб юборинглар», — дея фикрини ифодалаши диққатимизни тортади.

3. Фарзандларим уч оға-ини ботирлар, бир дунё меҳрим невара-қизларимга бахшида бўлади деган умиддаман.

4. Болаларимга бир ойга етадиган йўлкира ҳақи, мактаб ва бошқа қўшимча харажатларини аввалдан ҳисоблаб чиқиб, пулни онасига бериб қўяман. Улар ҳар куни онасидан кунлик харажатлар учун пул олишади. Ҳар куни эрталаб мендан пул сўраб туришларини унча хоҳламайман. Баъзан уларни рағбатлантирганимда пулни сал кўпроқ бераман, агар мактабида бирор нима харид қилса, албатта ёнидаги ўртоғи билан баҳам кўришини тайинлайман. Аслида, болага пулни тўғри ишлатиш мактабда ҳам, уйда ҳам ўргатилиши зарур деб ҳисоблайман.

Кўпинча нимадир харид қилишга уларни бирга олиб бораман, сифатли ва зарур нарсаларни сотиб олишга одатлантираман. Кичик ўғлим пул жамғаришни ёқтиради. Уйда уч идишга — бири янги уйимизга, иккинчиси янги гитарага, учинчиси тўсатдан зарур бўлиб қолган нарсага деб пул йиғяпти. Бу пулларни ютуқлари ва ўқиб тугатган китоблари эвазига маълум миқдорда рағбат сифатида биздан олади. Ўғил болани ота кичикликдан тадбиркорликка ўргатиши лозим деб ўйлайман.

5. Касбим нуқтаи назаридан менинг ўзим табиат шайдосиман. Фарзандларим дилида ҳам табиатга чексиз муҳаббат борлигини ҳис этаман. Уларда табиатга меҳр, балки, касбим билан маълум даражада боғлиқдир. Бир нарсани айтишим керак, фарзандларимни яхши инсон қилиб тарбиялашимда табиат менга ёрдам беради. Барча ота-оналар ана шу беминнат ва таъсирчан кўмакдошнинг сабоғини қадрлаши, фарзандлари табиатга дўст бўлишига шароит яратиши керак деб ўйлайман.

6. Ҳар куни бирга дарс тайёрлаймиз. Уй ишларида ойисига ёрдам беришга ҳаракат қиламиз. Учта ўғлим бўлгани сабабли ойисининг бир ўзи баъзан чарчаб, ишларга улгурмай қолади. Шу боис болаларимга овқат қилишни, ўзининг кирини ювишни, кийимини дазмоллашни ўргатамиз. Бу юмушларни ўрганганлиги катта ўғлимга хорижда таҳсил олаётган пайтда қўл келди. Дам олиш кунлари ўғилларим билан бирга овқат тайёрлаймиз. Оилавий мутолаа қиламиз, шахмат-шашкадан оилавий турнирлар уюштирамиз. Баъзан ўғилларимга атай ютқизиб бераман, чунки бола ғолиблик завқини туйиши, ҳаракат қилса кўп нарсага эришиши мумкинлигини билиб улғайсин дейман.

7. Болалар отасининг ташқи ва ички дунёсидан, ҳаттоки ўз ота-онасига, оиласига, фарзандларига ва атрофдагиларга бўлган муносабатидан ўртак ола боради. Болалар отасини ўзи учун идеал деб билади. Унинг онгида отам ҳаммадан кучли, ҳаммадан зўр деган фикр бўлади. У ҳам худди отаси каби инсон бўлишга интилади, бево-сита тақлид қилади. Бу борада ҳам отанинг ўзи болага яхши намуна бўла олиши керак. Фарзандингизнинг сиз

ҳақингиздаги бу қарашларини, интилишларини рўёбга чиқаргингиз келаркан. Ҳамма оталар боласи истагандек бўлишга интилади.

Баъзан ўғилларим мен билмаган саволни бериб қолишади, билмаслигимни айтишга уяламан ва дарров ўша нарсани китоблардан ёки интернетдан ўқиб, изланаман. Ўша кун эсимдан чиқиб қолгандек кўрсатиб: «Ўғлим, ўтган кун шу саволни сўраган эдинг, жавоб беришни унутибман, аслида, бунақа бўлади», – деган пайтларим ҳам бўлган.

8. Кўп қаватли уйда турамиз, бу ҳақда ўйлаб ҳам кўрмаганман, фарзандларимда бирор қизиқиш сезмадим.

9. Болани ўзи қизиқмаган ишига мажбурлай олмайсиз, сиздан кўриб қизиқиб ўрганса, бу яхши. Касб бора-сида ўзи истаган, кўзи етадиган соҳани танласин дейман. Биз ижодкорлар оиласи бўлганимиз ва уйдаги муҳит сабаб уларнинг ҳам санъатга, адабиётга меҳри баланд эканини сезаман. Аслида, қайси касб эгаси бўлса ҳам ўғил-қизлар санъат ва адабиётга эътиборли бўлгани маъқул, бу уларнинг маънавияти учун керак, албатта. Бу соҳалар фарзандларни тарбиялашда ота-онага ёрдам беради.

Анча йиллар аввал рафиқам қўнғироқ қилиб, боғчага борадиган ўғлимиз хато иш қилганини айтди. Иш тугагач, ишхонадан чиқиб, уйга келсам, онаси асабийлашиб турган экан. Фарзандимиз уйимизнинг ҳамма деворига ёғли, қалин ва ўчириб бўлмайдиган қалам билан бир нуқтани белгилаб, ҳамма хоналар бўйлаб бўйи баробар тўлқинли чизик чизиб чиқибди. Қарасам, эшикдан тортиб мебелларгача, ошхонадан то ювиниш хонасигача, хуллас, ҳамма томон деворларига чизилган. Яқиндагина уйимизни таъмирлагандик, бундан жаҳлим чиқди,

Ўғлимни ёнимга чақириб: «Нима бу?» – дедим, у индамади, мен овозимни баландлатиб: «Нима бу?...» – дедим. Ўғлим секингина: «Сув», – деди. «Тушунмадим, нима бу?» – дедим яна жаҳлим чиқиб. У: «Денгиз», – деди. Ўшанда бирдан жим бўлиб қолдим. Ҳақиқатда, ўғлим кўк рангли қаламда уйга сиғмаётган денгизни тасвирлаган эди... Ўша заҳоти қалам ва ранглари олиб, жиҳоз териш учун бўш қолдирилган оқ деворимизга чизгинг келган нарсани чизавер дедим. Ўша-ўша болам чизган расмларни сақлаб қўйишга ҳаракат қилдик. Ўшанда ўғлимда илк ижодкорлик белгиларини кўриб жудаям севиниб кетган эдим.

Абдулла ШАРОПОВ,

тарихчи: «Аввало, ўзи ибрат бўлсин...»

1. Сизнингча, яхши ота қандай сифатларга эга бўлиши керак?

Яхши ота ўз фарзандларига нафақат яхши насиҳатлар қиладиган, балки ўз хатти-ҳаракатлари билан ҳам уларга ўрнак бўладиган инсондир. Яхши ота фарзандларининг кўнглини қолдирадиган ишларга қўл урмайди, уларни алдамайди, ваъдасининг устида туради, уларни ҳалол луқма бериб боқади, ўзининг қурби етмайдиган ишни фарзандларидан талаб қилмайди, қинғир ишларга бошламайди, ўзининг ғаразли мақсадлари йўлида болаларидан фойдаланмайди. Шу билан бирга, яхши ота фарзандлари ўртасида адолат қила олади, фарзандларининг танловини (қонун ва шариатга тўғри келса, албатта) ҳурмат қилади, уларнинг ҳам шахс эканини эсда тутди, ўз фикрини мажбурлаб тиқиштиришга уринмайди, аламини болаларидан олмайди, уларнинг

олдида фарзандларининг онасини (яъни ўз рафиқасини) беҳурмат қилмайди, бўлар-бўлмасга асабийлашиб бақир-чақир қилавермайди. Шунингдек, у фарзандларига билганларини ўргатади, уларни ҳаётга пухта тайёрлайди, ўғилларини қўрқмас, қизларини ифбатли қилиб ўстиради.

Хуллас, ота ва она ҳам фарзандларига, аввало, ўзлари ибрат бўлиши керак. Агар улар яхши ибрат бўлолмаса, сўнгра ойнадан ўпкалашнинг ҳожати йўқ.

2. *Бола тарбиясида нималардан ёки кимлардан ибрат оласиз?*

Бола тарбияси ҳам ўзига хос санъат ҳисобланади. Мен ўзимни бу санъатнинг маҳоратли устаси деб билмайман. Лекин фарзандларим тарбиясида, аввало, ота-онамдан ўрганганларимдан, қолаверса, шу соҳага оид бадий ва илмий асарлар, мақолалар, ҳужжатли фильмлар, телекўрсатувлардан фойдаланишга ҳаракат қиламан, ўзимдан тажрибалироқ инсонлардан маслаҳат сўрайман. Бу дунёда нечта бола бўлса, шунча олам бор. Бир-бирига айнан ўхшаш иккита бола бўлмайди. Шу боис тарбияга болаларнинг индивидуал хусусиятларидан, феъл-атворидан келиб чиқиб ёндашиш керак. Мен ҳам шуни назарда тутаман ва тажриба жараёнида тарбия усулларини, фарзандларимга таъсир кўрсатиш усулларини мукаммаллаштириб, ўзгартириб бораман.

3. *Ҳозирги ёшлар, ҳатто кичкинтойларнинг ҳам асаби тарангроқ, гап кўтармайди деган фикрларни эшитиб қоламиз. Бунга қандай қарайсиз?*

Ота-оналар ҳеч қачон ўз фарзандларидан тўла қониқиш ҳосил қилишмайди. Ибтидоий даврда ҳам шундай бўлган, ҳозир ҳам шундай. Бу табиатнинг ўзгармас қо-

нунидир. Айнан шу нарса инсониятни тараққиёт сари бошласа ажаб эмас. Чунки инсон фарзандларининг ўзидан кўра ақллироқ, омадлироқ, бахтлироқ бўлишни хоҳлайди, шу боис уларнинг олдига каттароқ талабларни қўяди. Ҳозирги болаларнинг асабийлигига, балки, замонавий технологиялар, ахборот алмашувининг тезлашгани сабаб бўлгандир. Илгари бир ўзгариш юз бериб, ҳаётимизга кириб келгунига қадар узоқ вақт ўтарди. Ҳозир эса жараён тезлашган, ҳар сонияда ҳаётимизда нимадир ўзгаришти. Шундай экан, яхши ота бўлишни истаган одам ҳамма нарсани бориचा қабул қилиши, замонга мослашиши шарт. Бизга қусур бўлиб кўринадиган нарсалар фазилат бўлиши ҳам мумкин. Масалан, ҳозирги болалар бизнинг давримиздаги болалардан кўра бир неча марта ақллироқ; ҳали мактабга чиқмаган фарзандим ўзим биринчи синфда ўрганган нарсаларимнинг ҳаммасини ўзлаштириб бўлган. Демак, имкон қадар болаларнинг устун тарафларини ривожлантиришимиз, ожиз тарафларини камайтиришимиз керак. Шунда фарзандларимиз бизни янгидан-янги ютуқлар билан хурсанд қилади деб ўйлайман.

Шунингдек, фарзандлар отасидан қўрқиши керакми деган саволимизга суҳбатдошларимиз «Бола отадан қўрқиши эмас, ундан ҳадиксираши, ҳурмат қилиб туриши, шу билан бирга, ичидаги гапларини ҳам айта оладиган бўлиши лозим» деган мазмунда жавоб беришганини ҳам таъкидлаш жоиз.

Муҳими, суҳбатдошларимизнинг барчаси ота оила учун масъуллигини алоҳида қайд этишган, улар ўз фарзандларини яхши инсон, етук шахс қилиб тарбиялашни асосий бурчи деб билишади.

СҮНГСҮЗ ЎРНИДА

Ота бу дунёда ҳеч нарса билан тенглаштириб, қиёслаб бўлмайдиган, энг буюк ва азиз бўлган зот ҳисобланади. Ота рози – Худо рози деб бежиз айтилмаган.

Азиз оталар! Оилангизга ва фарзандларингизга ҳамиша яқин бўлинг. Уларни эркин, довжур, мард ва ғурурли қилиб тарбияланг. Улар нафақат сизнинг, балки миллатнинг, Ватаннинг фахри, тоғдай таянчи, мустаҳкам кўрғонидир.

Улар билан ҳамиша самимий дўст каби муносабатда бўлишингиз ва ишончини қозонишингиз даркор. Шундагина ўз фарзандларингизга ижобий таъсир ўтказасиз. Шундагина уларни ўзингиз истагандай комил инсон қиёфасида кўрасиз!

Зеро, ҳар бир ота фарзандлари сиймосида ўз ҳаётининг давомчиларини кўради. Фарзанди қайси касб эгаси бўлишидан қатъи назар, оталар ўзлари ета олмаган чўққиларни фарзандлари эгаллаганини кўришни орзу қилади. Фарзандига фақат яхшилик тилайди.

Оталик масъулиятига муносиб бўла олиш билан оилангиз, фарзандларингиз ва сизнинг орзу-мақсадларингиз албатта рўёбга чиқади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. The father's book by David Cohen. – New York: John Wiley & Sons Ltd, 2001.

2. 52 things daughters need from their dads by Jay Payleitner. Harvest house publishers. 2013.

Интернет манбалари:

uzbaby.uz

muslim.uz

hidoyat.uz

uForum.uz

zamin.uz

fikir.uz

kun.uz

xabar.uz

farzand.uz

МУНДАРИЖА

Оталик шарафи.....	3
Ота бўлишга тайёرمىсиз?.....	4
Сиз яхши отамисиз?	6
Яхши ота – тартибли ота.....	8
Отанинг оиладаги ўрни	10
Отамерос фазилатлар	12
Сиз қайси оталар сирасига кирасиз?	18
Бахтли болалар қандай оилаларда улғаяди?	29
Яхши ота бўлишнинг шартлари	31
Отанинг фарзандига энг яхши мероси	34
Китобсевар оталар.....	35
Оталар йўл қўядиган оддий хатолар	37

ОТА ВА ЎҒИЛ

Ота – энг яхши устоз.....	41
Ўғлингизни ҳақиқий эркак қилиб тарбияланг.....	43
Эркакча тарбия усуллари.....	45
Фарзанд отадан қўрқиши керакми?.....	48
Ота ўғлига изн бериши мумкин бўлган ишлар ҳақида.....	49
Кучли эркакнинг сифатлари	52
Ўғлингизга пул сарфлашни ўргатинг	55

ОТА ВА ҚИЗ

Ота – илк қаҳрамон.....	59
Идеал ота.....	61
Эрта турмуш	68

ОТАСИЗ ФАРЗАНДЛАР

Отасиз фарзандлар қисмати	69
Ўғил бола отасиз ўсганда.....	70
Ёлғиз она	72
Отасиз ўсаётган қизлар	74
Отасиз қизларнинг ўзи ҳақидаги қарашлари.....	79
Қизидан узоқда яшаётган оталар.....	80
Яхши ота бўлиш сирлари	83
Оталик машаққатлари	85
Бақириш касаллиги	90
Фарзанд тарбиясида буюклар дейди.....	92
Ақлли оилаларнинг муваффақиятли фарзандлари	94

СУҲБАТЛАР

Фарзанд тарбиясида замондош оталар тавсияси	103
Сўнгсўз ўрнида	124
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	125

Маърифий нашр

Жалолхон Умаров

АСЛ ОТАЛАР КИТОБИ

Муҳаррир: Абдулла ШАРОПОВ

Бадий муҳаррир: Баҳриддин БОЗОРОВ

Техник муҳаррир: Дилшод НАЗАРОВ

Саҳифаловчи: Иномжон ЎСАРОВ

Мусахҳиҳ: Маҳфуза ИМОМОВА

Нашриёт лицензияси: АИ №134, 27.04.2009

Теришга берилди: 08.09.2020 й.

Босишга рухсат этилди: 04.04.2022 й.

Офсет қоғози. Қоғоз бичими: 84x108 ¹/₃₂.

Charter гарнитураси. Офсет босма.

Ҳисоб-нашриёт т.: 4,51. Шартли б.т.: 6,72.

Адади: 3000 нусха.

Буюртма № 20 /65

«AKADEMNASHR» нашриётида тайёрланди ва муқоваланди.

1001185, Тошкент шаҳри Чилонзор тумани Сўгалли ота кўчаси 5-уй.

Тел.: (+99871) 216-87-81

e-mail: info@akademnashr.uz

web: www.akademnashr.uz

«PRINT LINE GROUP» ХК босмахонасида чоп этилди.

100096, Тошкент шаҳри Бунёдкор шоҳкўчаси 44-уй.

